ГАРТ

1931

6

ЛІМ

Творення великого мистецтва більшовізму вимагає від вусппівців не ґастрольних подорожів, а тривалого зв'язку з виробництвом та глибокого всебічного вивчення процесів соціялістичної перебудови, щоб наша художня продукція справді стояла на височині завдань реконструктивної доби.

H A R T

LITERARISCHE UND KRITISCHE MONATS
SCHRIFT DES ALLUKRAINISCHEN VERBANDES
PROLETARISCHER SCHRIFTSTELLER «WUSPP»

REDAKTIERT VON: I. KYRYLENKO, B. KOWALENKO, W. KORJAK,
I. KULYK, I. MYKYTENKO, H. OWTSCHAROW, S. TSCHUPAK, DWOU
LIM (STAATSVERLAG «LITERATUR und KUNST») JUNI 1931

ГАРТ

ЛІТЕРАТУРНО ХУДОЖНІЙ ТА КРИТИЧНИЙ ЖУРНАЛ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

V-ТИЙ РІК ВИДАННЯ

Д В О У
ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

1 9 3 1
ЧЕРВЕНЬ

№ 6

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Українського Друку", „Картковому Репертуарі" та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Обкладинка художника А. Страхова.

Укрголовліт 164 - жб.
Зам. № 724 — 6700

ДВОУ УПП. 7 Друк. ім. Фрунзе, Харків, Донець - Захаржев., 6

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

ТАК ПОЧИНАЄТЬСЯ ПІСНЯ

напівпоема

I

Туман затуляв
і ховав людей
краплинами
білого тіла,
та кожне серце
пекло
з грудей
і жаром
сорочку
їло.
І коїлось дивне
й тривожне щось,
бо всі,
як на очі
хворі,
не бачили навіть
як небо
лилось
і як кам'яніли
зорі!
Бо кожен,
схиливши
обличчя руде,
спітніле
і важке
як завше,
іде — й спотикнеться,
іде — й упаде,
щоб знову
упасти
вставши.
Та в цехові мозку,
що олово
злива,
де тишу
клітини
слухали

вигадував
сам я
такі слова,
що били б
туманні ухили.
І слів не було
і думок не було,
й розбивши
словесну
палітру,
тривога летіла
на біле тло,
штовхаючи
літера літеру.
І зорі тікали
вночі
в ґараж,
пірнувши
в небесні
щілини,
і думав я:
буде така пора ж
коли
і на них
дощі лине!

Але в осередку
не думали так
й мирилися
з іншою
думкою
про те,
що я просто собі—
чудак
і зорі
зубами хрумкаю.
Про те,
що в хвилини
тривог
і бур
душа кам'яніє
кожна.
І бути погоничем
хмарних
хур
в хвилини такі —
не можна.

І гримнув
до хлопців
секретар Гай:
— Даремно нам
хмара
кадить!
Чи знаєте всі ви,
як рветься край
на вугільні
барикади?
Вони устають
товщиною пластів
у штреках
сирих
копалень,
вони устають
на заводський
спів
в морозах
міських
опалень.
Вони виростають
в сухих степах
до неба
камінним глеєм,
а ми заховали
язик в зубах
і руки
кладемо
зле їм!
Та коїлось
дивне
й тривожне щось,
бо всі,
як на очі хворі,
не бачили навіть
як небо
лилось
і як
кам'яніли зорі!

III

На шахті
з гульби вітрових образ
неслося
луною
лункою

про те,
що братва
ухвалила враз
зажити тепер
комункою.
У декого бороди
груди мели
і слово було
батога дає;
— Дозвольте,
навіщо,
для кого,
коли
і хто
такі штуки
вигадує?!
Але в осередку
товариш сказав:
— І хто ще
про це розмовлятиме?
Чи довго
у полі
шахтарських справ
стояти малими телятами?
— Ви чули у штреках
і дзвін
і грюк
і раду смертей
на олові!
Чи може
не ми
мозолями рук
зліпили лице
комсомолові?
І Гай
перед хлопцями
руку підвів:
— Якщо ми
і справді проти,
то зможемо
збити
атаку слів
атакою слів роботи!
І Гай не спинявся:
— Колиж отак —
покажемо й ми
уміння!
І в небі

здіймало
гульбу
атак
морожених зор каміння.

IV

Увечері слухав
секретар Гай,
як стукає
в штреках
край,
І кожна машина
кричить:
— да - а - вай,
і кожен вагон:
— да - а - вай!
У вухах рипіли
колеса слів
про гуркіт
шахтарських
слав
і кожен завод
їх складати вмів
і кожен завод
їх слав.
Та йшли шахтарі
з вікових селян,
і лився
робочий плин. . .
— Так значить
горлянку
розірве
плян?
— Так значить —
роботі — блин?!
І хлопці сказали:
— Коли це ми
робочих фронтів
бійці
і нам не здолати
грудьми
цими
страшні перепони ці,
то, значить, —
машина борні —
ставай
і з фронту тікать —
встигай!

І стукнув об стіл
кулаками Гай
і в груди
ударив — Гай.

Братва міркувала:
— коли і де
працює чота машин.
— Приміром,
у штреках
зарубка йде
не більше кількох
годин.
Триби
напирають —
без зайвих слів,
а потім,
зламавши зуб,
лежать
на канапах
сухих долів
чекаючи зрад і згуб.
Братва міркувала:
— коли розгон
машина
убік веде,
то де ж би узятись
десяткам тонн
і тисячам
взятись
— де?!
Та вдерся у двері
глухих розмов
секретар —
товариш Гай.
— Ви чуєте, друзі,
— сказав він знов —
як стукає
в штреках
край?!
— Ми всі підставляємо
серця
дзвін
і рук сукуватий хмиз!
— А що
коли б раптом
ходу машин

згори —
спрямувати — вниз?
— А що
коли б штрекам
гарячу кров
пустити шахтар зумів?
. . . І скрипнули
в дверях
глухих розмов
іржаві завіси слів.

Три дні не згинались
підпори ніг,
не сохли
гілляки рук —
залізним прибоєм
усюди
ліг
стук.
До всіх посміхався
секретар Гай
морозом
блідих
ґримас,
і хлопці сказали:
— Хоч ти
лягай,
хоч ти відпочинь
за нас.
Ми підемо радо
кротами вглиб,
піднявши
і дим,
і пил
за чорне вугілля
і білий хліб
за силу кісток
і жил!
— Машина довбає
шляхóм новим.
машина гуде —
— нехай!
Вугіллям
розкажемо
людям
всім
про тебе,
товариш Гай.

Про нас —
на підпорах важких колін,
про нас —
без нудьги та сліз,
про нас, —
що підставили
серця дзвін
і рук
сукуватий хмиз!

Виходьте, браточки,
у степ вночі,
виходьте у степ
вночі —
і я покажу вам,
шляхом йдучи
високих пісень ключі!
Пісень,
що підносили
серця птах
як прапор —
до неба
аж, —
пісень,
що несуть на своїх плечах
вугілля важкий вантаж;
пісень,
що розбити усе могли б
ударом
сторуких скель,
пісень,
що несуть нас
в іржаву глиб
пробитих
вогнем
земель!
Там небо пливе
як на дні криниць
і хмара —
блідим більмом,
там світять
шахтарками
плями лиць —
прості,
як законів
том.

Там люди несуть
як життя нове
машин
кам'яний
терор,
хоч десь
авіятором
місяць пливе
і кидає бомби зор!

ДЕВІЗА: АЛЮР ×× [1]

РОМ

Замість прологу

Цигани — це напівкочове плем'я, що розпорошилося по всій Европі, в більшій частині Азії, Північній Африці і перекинулося навіть до Америки. Плем'я це у різних народів мало і має цілком різні назви.

Самі себе цигани звуть — Ром, — себто людина.

Назва „циган" поширена більше в середній і Східній Европі, тоді як у Західній звуть їх найчастіше — єгиптянами, — у Франції — богемою — (bohemiens), в Еспанії — ґітанами — (gitanos), в Угорщині — „фараоновим плем'ям", — у Греції — антисинканами.

Порівняльне вивчення санскриту [2], індуських та циганських діялектів дає змогу дійти висновку, що цигани вийшли з Індії. Літописи свідчать, що до різних частин Азії та Европи цигани прийшли в різний час (між IX й XV віком) і різними шляхами. В Росії про них згадується вперше десь близько 1500 р.

Про число циган, як загальне, так і по окремих країнах, про рухливість їхню та опір всякій реєстрації існують найсуперечливіші дані: дехто називає число 1 млн., інші — до 5 млн. Найбільше циган у Румунії (близько 250.000) і в Угорщині (майже таке саме число), на Балканському Півострові їх 140.000; в СРСР — 60 тис., Еспанії — до 30 тис., у Франції й Німеччині — близько 4 тис., в Азії — понад 100 тис.

Мова циган в різних країнах являє істотні зміни, але має явні сліди одного кореня. У самій Европі налічують 14 діялектів циганської мови, вони постали підо впливом мови тих народів, що серед них живуть цигани. З антропологічного погляду близькість циган до індуських племін так само помітна.

[1] З матеріялів, що надійшли на літературний конкурс НКО.
[2] Найстаріша мова народів Індостану, що нею писано святі книги індусів. Як жива мова, зникла за кілька років до нашої ери.

До релігії цигани ставляться індиферентно, приймаючи залюбки релігію, що панує в країні: вони католики, православні, мухаммедани, але скрізь із великою домішкою своїх окремих обрядів та звичаїв, перебраних від предків. Чоловік, одружившись, переходить у рід дружини, а не навпаки. У багатьох зберігся родовий лад. Велику вагу має в циган старшина, або голова роду чи циганського табору.

З тих причин, що побут циган дуже різнився з побутом решти людности Европи, що серед циган поширені злодійство та ошуканство, що моральний склад їх дуже своєрідний і оригінальний — майже скрізь цигани зазнають чималих, іноді суворих утисків та переслідувань.

У Басарабії, після організації радянської влади, багато циган почали були хліборобити. Поблизу міст Рені, Ізмаїла й Кілії коло річки Дунаю—гуртувалися табори. Цигани брали активну участь і в роботі тодішніх раддепів. Велика армія здорового, але не культурного народу здобула людських прав. Два-три роки — і цигани, покинувши кочовий побут, а також крадіжки та шахрайство, що завжди тривожили людність, сбернулися б в осілих людей, чесних трудящих.

Та 1918 року Басарабію окупували румунські бояри і циган знову позбавлено людських прав. Нарешті, 1929 року таборам приділено майдани під Бендерами й Кілією і заборонено зупинятися по залюднених пунктах Басарабії.

* * *

На шляху „Болград-Ізмаїл"—хоч колесо коти: ані горбо́чка, ані лощовинки. І так усі сорок верстов.

Обабіч хвиля за хвилею котяться гребні злотаві, тонко виспівуючи свою дивну, жодним художником не відзначену, мелодію. Бринять невидимі струни ледь вловимим:

— Ко-сить! Ко-сить!..

І тільки шовкова стрічка — шлях, непорушний, мовчазний — спрямовує на Ізмаїл циганський табір, що ген-ген тягнеться довгою валкою каруц [1] — нудно, сонно. Вигинаючи спини кістками, трудно йдуть коні змилені, худі. Риплять уїдливо осі немазані, дражливо вдаряються об колеса відра порожні: все порозсихалось. І — ані найменшого галасу. Ніби пекуче липневе сонце позшивало золотими нитками неспокійні циганські губи. Лише в передній отамановій каруці, що своїм корпусом скидається на широчезну, струхнявілу труну, глухо плаче дитина та іноді сердито озивається грубий голос. І враз голос вирвався злісно, нетерпляче:

— Та замовкни ти... до біса!

Замовкло. Тихо, зовсім тихо плазує табір, оповитий незвичайною, похмурою мовчанкою. Здавалось, варт зупинитись одній

[1] Віз циганський.

тільки каруці — довга валка стане, і тоді вже ніякими криками, ніякою силою не зрушити її з місця.

Із-за обрію поволі зводився золотий хрест, потім: контури високої бані, дерев, — далі — вулиці, будинки. І, нарешті, як на долоні, став красень Ізмаїл з усіма своїми садками, горами, фортецею, древніми мечетами, що нагадують собою ті часи, коли тут панували турки. Осяяний лагідним промінням вечірнього сонця, що вже сідало десь за Дунаєм, гордовито наближався він до валки, і табір нараз заворушився, вітаючи місто всією силою свого дзвінкого галасу.

Поруч валки каруц, геть запорошених пилом, простувала ціла армія зголоднілих, стомлених довгою мандрівкою, людей, утворюючи таку картину, наче то тікало з фронту обшарпане, вщент розбите, деморалізоване військо.

Похнюпившись, і не озираючись, плентались сухоребрі, заморені шкапи, і ледь-ледь перебирали ногами. Злостиво дивився просто себе отаман Дунда: чоло зморшками взялося; голова аж морочилася від тих проклятих, важких думок, що, такі неясні, плутані, ось уже кілька днів крають мозок. — Як же це так? Другий тиждень ідуть без відпочинку. Та хто таке чув, щоб циганам влада дозволяла зупинятися лише у відлюдних місцях? Хоч здихай, а хоч вибирай: Бендери, або під Кілію, або мандруй — степ басарабський широкий. А що з того, коли ні ярмарків, ні базарів, ні купити, ні продати! З дідів-прадідів мандрують по всіх усюдах: де стомилися, там і зупинились. І раптом—маєш: позавчора надсилу дісталися Болграда, але не встигли отаборитися — чортом напосів поліцай:

— Негайно рушайте далі: тут не можна!

— Як не можна? А де ж можна? Ну май розум, чоловіче добрий,—благав поліцая, — що ж мені робити? Це ж кілька сот чоловіка!

— Циганам заборонено тут зупинятися. Заборонено, й край. І нема чого дурно язиком плескати.

— Та що ж, звелиш довіку отак блукати? — не стерпів нарешті. Але за хвилину жалкував, що не здержався: поліцай засюрчав, прибігли ще троє — мало не заарештували. Добре, хоч Ізмаїл недалеко: минулого року ціле літо вистояли тут і ніхто не займав. Аби вже швидше доїхати: всі голодні, коні ледве тягнуть і, помічає він, чимало циган незадоволені з його отамашування, тільки вголос не кажуть, криються з думками. Особливо Гой. Не встигне табір зупинитися—тільки й мови: де, та що крали. Жалкують за тими днінками, коли поверталися п'яні, з грішми, з чужими, замордованими кіньми. Та тепер він нікому не дозволить цього. Звісно, потайки й тепер дехто краде, але, що ж він зробить, коли влада сама створює такі умови. Коні падають у дорозі, дохнуть, а заробити — ніде, нові придбати — нінащо. І скрізь женуть: — За місто, або в степ! — А що ж у степу? Нікого та ще—сонце немилосердне.

— Як прокляті! — глухо прошепотів і люто шмагнув батогом, аж рівна, тонка лінія лягла на спині коневі.

Шкапи, безсилі прискорити повільну, втомлену ходу, лише кволо, немічно здригнулись на цей вияв отаманового обурення.

Близько каруци мовчки пролетів степовий птах і впав у колосисту гущавину, що наче в бурю, захвилювалося під його крилами. Собаки рвонули за птахом, але він змахнув крилами й стрілою пішов угору; потім крикнув радісно в далекій височині, і закружляв, мов аероплян, що чатує на ворота.

Отаман просунув у каруцу, позад себе, батіг, кинув віжки за люшню й дістав з кешені шкуратяного кисета, туго набитого махоркою, шнурком, наче лантух маленький, стягнутого: спроквола натоптав люльку, запалив. А очима — зирк у куток каруци. — На колінах у матері затихла скривджена від нього дитина. Смугляві рученятка міцно притиснуті до щічки. Не плаче, тільки сльози ще течуть. І так неприємно, боляче йому дивитися, як вони струмлять крізь брудні пальчики, вниз — ховаються за тремтливе, зараз червоне, підборіддячко...

Дівчинка стрінулась із насупленим татовим обличчям, затріпотіла, пригорнулась уся до матері. А червона щічечка вперто стоїть перед очима...

Затягся сильно з неприємного відчуття палючого сорому, — І як воно, до ста чортів, трапилось! Хто, до біса, звів його батьківську руку, щоб вдарити нею свою голодну дитину! Ат!..

Пригнічений, знову кидав з-під насуплених брів занепокоєні погляди на Марту, що хоч і вгамувалась, але вся її худенька фігурка, до болю яскраво, відбивала нестримне бажання — їсти.

Важко зідхнув: — Два дні не їли! — І з уст мимоволі вихопилося щось лайливе. А в думках свердлом: — Нехай діти, але дорослі! При першій ліпшій нагоді безсоромно вигукують:

— Гей, отамане, або їсти здобувай, або по чужі коні пускай! Чи може волієш нашої смерти?

Грізно, як ніколи грізно лунали голоси, коли вирушали з Болграда. Голодні, виснажені, сповнені безнадії: чоловіки, жінки, діти — весь табір глухо гарчав, мов зграя голодних тварин, що її він дужим зусиллям волі стримував, щоб самому не бути забитим, розірваним, — просто на шляху. Відповідав голосно, впевнено, як і годиться отаманові:

— Цигани! Хіба отаман ваш не голодний? Хіба діти його не голодні? Чи не всі ми однаково прагнемо кращої долі? Гляньте навкруги (сотні сповнених голодного блиску очей побігли за його рукою, що зробила вільний, широкий рух, наче мала вказати, де знайти їсти) — скрізь степ, а позаду Болград, звідки нас щойно вигнали.

— Так ти — отаман: кажи, що маємо роботи?

— Кажи, що робити? — лунали на відповідь голоси стомлені.

— Кажи! — з задніх лав лихомовно котилося.

I він, отаман, що більше й краще від усіх знає (бо мусить знати), нахмурився, вся кремезна постать його, аж хиталася від важкого дихання і рука владно простяглася вперед, уздовж дороги, ген ген туди, де пломеніли за обрієм соняшні пальці довгі. Суворий випростався на каруці серед натовпу голодних.

— Йдемо до Ізмаїла!—рішуче й ясно розітнувся його голос.— І коні, і люди однаково голодні: треба здобути їжі!..

— Ов-ва! А якщо й з Ізмаїла проженуть?—із натовпу ущіпливо хтось.

Тиша. Чутно, як припадає до землі врожай важким колосом.

— Не проженуть!

— А якщо?

— Не проженуть!—крикнув роздратований.

— Може й ні,—знову ущіпливо хтось.

Уважно глянув туди, звідки голос—і запально мовив:

— Минулого року табір стояв ціле літо—і ніхто не займав.

Кривилися обличчя з розпачу, в очах мішалися надії з сумнівами, але згадка про минулий рік, голод і надмірна втома—зробили своє діло. Розійшлися по каруцах і всім табором рушили вперед, до Ізмаїла.

От уже й водотяг на обрії з'явився.—Глянув прикро на Марту з гострим болем на серці.—І чого б їй не заснути? Іонек спить собі мирно біля матері, а ця...—І здається йому, що з губів її маленьких, відкритих—от-от знову вибухне жахливий дитячий крик:

— Я їсти хочу!.. Я їсти хочу!..

Нервово посунувся трохи наперед, мимохіть натяг віжки. У мозку боляче ворушилося:—І як це він так... по-дурному!—Знову з-під лоба—зирк на опухлу щічку, на личко. Побачив:—затихла і вряди-годи схлипує ввісні, здригаючись тілом маленьким.

Навіть полегшено зідхнув і на дружину глянув. Та враз очі уронив до віжок, що в руках стиснуті жужмом. Не витримав докірливого погляду.

— Тепер дивись!—почув її тихий, повний смутку голос, і, чомусь поквапно, жовчно відказав:

— Мовчи вже, прошу, хоч ти!

— Та мовчу!

Стьобнув коней щосили раз, ще раз...—Завзятим солов'їним тьохканням ляснув у повітрі довгий циганський батіг.

— Е-ех, життя собаче!

Короткі передвечірні тіні бігли стороною вздовж каруц.

Ключем в'їхав табір на широкий майдан, де шуміла строката маса людей і тварин.

Завернув коней вправо, машинально цвьохнув у повітрі батогом і сплигнув на землю.

З гуркотом, стриманим галасом табір ладнався стати колом близько водотягу.

По землі вже котилися сутінки і від берега Дунаю віяло приємною прохолодою ліпневої ночи.

* * *

Мало не до самих околиць Копаної балки[1] стелеться кінський майдан. — Верст чотири, а мо й п'ять буде — кажуть молдавани. — А там і гак невеличкий прикинути можна.

Під час окупації Басарабії, тут вільно розташувалися три дивізії румунські з обозом, артилерією, кіннотою та ще більше снігом незайманим добра половина майдану. І не дурно він такий великий. Басарабський молдаван зречеться гарячої мамалиги з свіжою бриндзою, а менжуватиме кіньми й волами. Одне слово — чимбасувати[2] — це для нього шалена, найдорожча втіха. Немає йому свята кращого, як ото він, серед численної, на підпитку юрби й суворих цінувальників — ліверентів, стоячи на низенькій, всіма фарбами мальованій біді, натягує віжки й мчить своїми гарнокоханими кіньми туди й сюди, через увесь майдан — так, щоб аж буйно маяли вони гривами довгими, биндами вбраними, щоб аж очей не зводив з нього весь натовп.

І того дня, за який буде розмова, майдан, весь напханий возами, кіньми, людьми, як тріснутий лантух рештки з себе викидає за межі, означені рівчаком, у степ.

Кругом усе штовхалось, кричало, рипіло. Проте, розпізнати села в цьому на позір, хаосі, не так уже й важко. Он, недалечко водотягу, новенький обоз брощан (підводять коням морди вгору й ллють їм у рот горілку з пляшок).

Хто не знає брощан - ліверантів! Усе віддадуть, на все згодяться, аби до наступного літа по всіх селах тільки й мови було, що про отой літ шалений коней брощанських. А чого лише не накоїть той літ! Коні калічаться, ноги ламають; вози розбиваються так, що й коліс не знайдеш потім. Та дарма! Гей-гей, скільки сіл, хуторів сюди наїжждає — чужих коней побачити й своїх на людях показати.

Поруч брощан важко ворушаться, ревуть воли жилаві — у степ, на вигон пориваючись. Найкращих, найдужчих щороку виводить сюди невеличка Караклія.

Поміж волів, блискучі, по-англійському стрижені, коні. І всі знають, що то дука каракліївський — Фуклеєв вирядив своїх чабанів із кіньми. Далі, біля лінії німецьких фурен[3], наче ковалерійське каре, чіткі, рівні шереги. Тут і далека Кілія примостилася із своїми шкапами коротконогими...

Над майданом звисає страшенний галас: тисячоголосі крики лунають, немов уперте, одноманітне кумкання величезних жаб. Скрізь метушня, чутно посвисти басарабських чабанів, хвацькі посвисти, що, здається, аж до самого обрію розлітаються.

[1] Околиця Ізмаїла.
[2] Менжувати.
[3] Возів.

Майдан вирує, дзвенить по ланах степу, байдуже, що далекий ранок тіль-тіль виступає на зміну короткої ночі. Та — ба! Раптом стихає майдан ліворуч. І гістерично стрибнуло по хвилях голів:

— Цинеца-а-ал! [1].

— Го-го-го-о!..

— А-а-а! Цине-ца-ал!

Важко здригнулась уся тісна маса, ворухнулася, як багатоголова казкова потвора в клітці. Котилося здалека, зблизька, з усіх спітнілих грудей, через голови, в безвість:

— Ци-не-ца-а-ал!

А біля водотягу завзято, мов ошаліла від випарів натовпу й навіжених криків, б'є в бубон, видзвонює брязкотельцями, в'ється під високим кам'яним муром молода циганка.

Серед брощан бабуся моторна ворожить бородатому дядькові, що безглуздо посміхається собі в широкий вус:

— Судба́ твой каро́ший. Жіна́ лубит, денга́ мно́га будит. Гей, красивий, будишь щасливий — купи талісман...

Напівголі, буйно розхристані циганчата, аж звиваються під батогами, від гострого пекучого болю, але лізуть до возів, снують між кіньми, залазять у чужі, з хлібом, бесаги...

На сонці порозвалювались чабани й награвають жалібних пісень на своїх очеретяних сопілках. І несподівано: крики, гук і регіт ударили з усіх боків. Рванулися брощани, німці — весь майдан: зчинився великий тиск. Як побиті, зляканi собаки, дременули врозтіч цигани. Не видно танцюристки молодої, завмер бубон, зникла ворожка. Тільки поверх голів, по конях, возах, наче акробат на цирковій арені, летіло циганча з чужою бесагою в руці.

Хвилюється майдан.

— Ра́йте!.. Ра́йте нах!.. [2] — ріже вухо високий, тоненький фальцет.

Юнак, у сатиновій сорочці, зскочив на струнку кобилу, сіпнув повід, ударив у боки чобітьми.

Кобила стала цапа і аж затанцювала на місці, в тісному колі.

— А-ах ду, ферфлюхтер діб! [3] — крикнув молодий колоніст до густого натовпу, що в ньому, наче в морі, потонуло циганча.

Чабани, в широких сірих, як хмари, штанях, мовчки сперлися на ґирлиґи й дружньо підморгують циганчаті, що вже ондечки хитро визирає з натовпу.

— Я дракулуй, беєт! [4]. я дракулуй беєт — захоплюються вони з приятности „беєт".

[1] Держіть.
[2] Верхи! Верхи дожени!
[3] Гех, ти, проклятий крадію!
[4] Чортів хлопець.

У повітрі погрози, посвисти, жарти. Колоністи ставлять вартових, щоб гнали циган, близько до возів не пускали. Уже й сюрчки тривожні пішли майданом. І знову вибухнув галас, але вже там, де досі зовсім тихо було, і якийсь навіжений, наче сотні людей з'їхали з глузду й безтямно закричали...

Староста майдану сперечався з циганами, а вони, як пацюки вилазили з усіх щілин натовпу й бігли до табору, до отамана, який даремно намагався запевнити старосту, що його цигани нічого не вкрали й не вкрадуть. А коли що, то хай скажуть кого впіймали. Хай приведуть того. Він сам із ним розправиться — вб'є такого: бо ж ніяк, аніяк тобі не може табір рушити сьогодні. Коні — якісь страховиська, а не коні. — І виразно глянув на циган, що вигуками недоладними, штучною покорою, разом, усією юрбою благали пана — старосту лишити їх тут. — Вони бо нікого не обікрали, ані настілечки чужого не взяли. І не візьмуть. От, хай їм руки покорчить, грім повбиває, і дня світу божого, щоб їм не бачити! Хай вже пан-староста змилуються, хай дарують їм. Вони лише конячку яку продадуть; жінки ж по-чесному ворожать, тільки по-чесному, а діти потанцюють, може хто кине хліба шматок. Зараз вони й для пана потанцюють, якщо ласка їхня. — Гей, діти, потанцюйте, розважте пана-старосту! Потанцюйте, дітки!

І завовтузилося, запищало коло розхрістаних, верескливих танцюристів. Змахують рученятка брудні, вихиляються тільця напівголі, запобігливо всміхаються обличчя безкровні.

— Ай-ляй-ляй!.. Ай-ляй-ляй! — вигукують так, наче то вовченята голодні біля кістки смачної гарчать, одне одному ладні вчепитися в горло. І щодалі — плигають хутчіш, на всі боки вихиляючись.

— Гой-ля-а! — раптом крикнула молода циганка. Вдарила, задзвеніла бубном над головою; тріпнула косами довгими.

Крутнулась вихорем на передках, потім поклала руку на талію й легко пройшла в колі маленьких танцюристів.

Ударив бубон гучно, дзвінко, і весь табір пішов у нестямний танок: сотні тіл з'єдналися в щось ціле, неподільне й вихилялися то ритмічно, плавко, то безсоромно, дико.

Отаман вигукує, завзято відбиваючи долонями такт. Тільки обличчя кривиться од удаваної веселости та очі запалі, глибокі, чорні, лихими вогниками стежать за суворим обличчям пана-старости. — Аби не прогнав! Аби не прогнав! Хоч би до завтрього: поки й люди щонебудь зароблять, і коні хоч трохи спочинуть.

Завзятіше вдарює долонями, очима закликає, щоб усі, всі танцювали, наче хотів крикнути: — Танцюйте, співайте, благайте! — А може й кричали губи нестямно, бо ж добре знав, що тут можуть зупинитися лише ті, що ім'я їм — люди. А цигани... то тільки цигани. Хіба що самі, поміж себе... — І, раптом, безсилий

здолати себе, безсилий далі виявляти свій удаваний спокій, вдавані веселощі, розпачливо вигукнув:

— О, бідний, брудний роме, хто висловить твої бажання! — І, закляк, злякавшись свого голосу, своїх, слів, своїх уголос висловлених, думок, які давно гнітять його. Не чув шалених вигуків, ударів бубна, дзвону брязкотельців, тупотіння сотен ніг, що звеселяли пана старосту.

Зігнувся якось по-старечому, зсунувся від думок, а вони нестримні все бігли, летіли назад, у минуле: — Незабутнє минуле! Незабутній 18 рік! — початок нового життя басарабських циган. Не тільки його втяг був до роботи в раддепі тодішній делеґат їхній — Тома.

— Циган — так само людина, — промовляв на великому мітинґу над Дунаєм Тома. — Влада трудящих закликає нас до чесного трудового життя. Нам приділять землю, допоможуть чим треба, і ром, що на нього всі дивляться, як на нікчемного волоцюгу, як на ледаря — мусить перетворитися, перетвориться на чесного трудівника... — І враз повернув голову, спалахнув увесь. Гостро, боляче торкнулося свідомости:

— Ви, дурисвіти, хоч і танцюєте спритно, але й по бесагах лазите непогано. Немає од вас спокою. Забирайтесь звідси, кажу вам! Годі!

Очі втопилися в старостине обличчя, що сіпається із злости.

— Чуєш ти, отамане, зараз же веди мені своїх шахраїв, щоб і духу тут вашого не було.

В серці закололо від цих слів, але здержав себе, глухо мовивши:

— Так скажи хоч, що ми вкрали?

— Що о? Може пояснень од мене вимагатимеш, циганська мордо? Кажу тобі народ вимагає, щоб прогнати вас звідси. Народ! — тикнув він рукою кудись назад, у повітря. — А закон знаєш? Полагається в таких місцях пускати циган межи люди? — гримав розлючений староста. — Чи хочеш, щоб поліцаї повикидали вас звідси з усім вашим дрантям? Хочеш? — І поривно ступив до отамана, але враз зупинився, вирвав з пересердя свою руку, що до неї притулилася стара циганка, тихо мурмочучи: — Пан добрий! Пан добрий! розмахнувся —

— Р-р-раз! — по щелепах люто вдарив важкою, м'язистою рукою. Циганка заюшилась, упала на коліна й без крику, без єдиного слова похилилася обличчям до землі.

Дунда шарпнувся наперед і аж захитався на місці, подоланий свідомістю свого безсилля.

Сюрчали поліцаї. Замовк, знітився табір. І староста вже посміхається кривенькою єхидною посмішкою:

— А втім, — почули його лагідний голос, — залишайтесь, про мене. До речі й документики приготуйте: хто будете єсте, звідки й по що бог несе. Оце, згодом, поліцаї перевірятимуть усіх. Примружив банькаті очі й іронічно, членоподільно:

— Н-да до-ку-мен-тики!—Круто повернувся, хутко попростував до водотягу, лишився позад себе сторожку, злу, напружену тишу. А над майданом гуло, свистіло, кричало, навіжено ухало. І коли брощани звільняли межу для перегонів, табір понуро, врозсип вирушав за місто.

Мовчки йшли розгнівані цигани. То там, то там зупинялися коні стомлені. Зрідка чулося собаче вищання. І тільки німий, безкраїй степ басарабський бачив цей жахливий похід людей, що їх і закон і суспільство позбавили прав людських.

Геть заклопотаний, понурий ішов поруч своєї каруци Дунда. Задумався отаман про завтрашній день, про їжу, вічну мандрівку, долю циганську. Низько на груди похилилася йому голова, наче їй несила була звестися під тяготою думок, а вони настирливо бігли назад, танули в бурхливих подіях минулого. І так яскраво виринає в пам'яті...

Табір переходив на осіле життя, дехто брав участь у роботі тодішнього Ізмаїлівського раддепу. Тільки й того, що згадуєш— важко ворухнулося в думці. І потягло крикнути на всі груди, на весь простір—криком кричати про всі свої болі... А їх, ох як багато!

Помережилося чоло, зверху до низу взялося глибокими зморшками: Боярська Румунія розбила, розгромила все, геть усе. Знову пішли мандри, тіж самі табори, знову—шахрайство, крадіжки. І тільки частина їх знайшла шлях туди, за береги Дністрові, де всі працюють, де гноблених немає. Але він—о, сто чортів! — він лишився, не зміг, не зумів повести свій табір... — І аж заплющив очі від болісних спогадів.

Тепер Дунда був близько до одчаю. Все його єство обурювалося проти цілого світу, проти всіх людей, що своїми жорстокими законами глумляться з циган. І, попри всю свою розсудливість, він не знаходив відповіді на запитання: — за що й на що цей глум? Та й до кого, перед ким цигани можуть піднести свої скарги!.. — довбала мозок розпачлива думка. Але раптом, наче в ньому ожило молоде завзяття, ніби прокинулося владне бажання здійснити свій намір, хоч би що, зскочив на каруцу і, нервово, поспішаючись, мов боючись, щоб не передумав, щоб хтось не перешкодив, гарячково заговорив до дружини, що заколисувала на колінах обох дітей.

— Слухай сюди, жінко! Доки ми будемо блукати світами? Ми ж гинемо в холоді, в злиднях і не маємо навіть, де притулити голову свою. Наше життя—лихе поневіряння; наша воля— тюрма, кайдани, що їх несила циганові розкувати. І годі сподіватися, що наш жахний стан колинебудь скінчиться. Але там, за Дністром, є інша країна... — Ближче присунувся, тремтів наче після якогось страшного злочину і, поспіхом, розповідав про свій давній намір — усім табором рушити по той бік Дністра. І не чув, як у кінці табору гули голоси зголоднілих циган, що чималою купкою простували біля задніх каруц. Не знав,

що там пошепки йде страшна змова. Он, і жінки повилазили з каруц, насторожені, насуплені простують за купкою чоловіків.

— Ще не було такого! Ніколи не було!...

— Виходить і ворожкам нічого по подвір'ях ходити!...

— Ясно: їх доля не турбує отамана. Бач, поліз собі до жінки; йому байдуже, що їсти чорт-ма, що голод пазурями шкрябає нутро...

— І хто дав йому право забороняти красти!

— Гей, Дундо, не бути тобі в отаманах. До бісової матері! Все має свої межі!

— Для отаманів, що зраджують своїх циган існує лише один закон! — вигукнув Гой і вже поліз, крадькома, до халяви по кинджал з міцним держаком.

І невідомо, чим скінчилася б ця голодом і Гоєвим підбуренням розпочата змова, якби з-за горба раптом не виринула Караклія. Хутко побігли довгі під черепицею кам'яниці вздовж берегів висхлої річки.

— Караклія! Нумо, бадьоріше! — вигукнув хтось позаду змовників. І табір стрепенувся. Прокинувся звичайний циганський галас. Де й поділася та похмурість. Наче дихати всім стало легше. Дременули собаки наперед; мов шуліки, полетіли над землею...

Щось крикнув отаман зичио, погрозливо, і батогом ляснув у повітрі.

Зупинилась у куряві зграя голодних собак, зляканих від посвисту знайомого. Розгублено збилися серед шляху, жалібно скавулять, стають на задні лапи, тупцюють на одному місці, поглядаючи жалібно до села й боязко на довгий батіг отаманів.

Знову ляснув батіг.

Розлючені, наїжачені побігли під каруци й голосно, сумно загавкали.

Табір наближався до Караклії.

* * *

Караклія — село болгарське — двома кам'яними боками лягло на берегах висхлої річки. На мапі Караклію не знайдеш, а так тільки, як узяти маштаб, одміряти від Ізмаїла 12 верстов на південь, то там і є вона. До Ізмаїла звідси єдина, рівна, наче шнур, дорога, що так і зветься — ізмайлівською. Цією дорогою, як про це оповідають молдавани, і переказує історія, Суворов справляв допоміжні сили російської армії, в момент головного вдару на турка, що одчайдушно боронився за високими валами фортеці. Ще оповідають старі молдавани, ніби високі дерева — горіхи, які стоять обабіч шляху дідами поснулими, посаджено за часів Суворова.

Отаборилися цигани в затінку під деревами, де починається дноріччки. Тихо розташувалися стомлені, і ніч хутко минула, наче стривожена цією несподіваною візитою.

Ранком, лише сонце бризнуло на землю каскадом золотих стріл, цигани рушили до села з казанками, підковами, косами, картами...

Мов на чуму, дивилися селяни, як хутко, повіддю з'являлися вони на вулиці, посвистами відповідаючи на вороже валування собак, спущених із ланцюгів по всіх подвір'ях.

Біля каруц лишилися: стара, сліпа циганка та кілька прив'язаних собак, що аж душилися в мотузяних зашморгах, рвучись до села. А воно близьке манило й нестерпно дражнило пахом диму й якогось варива.

Вирушив до села й Дунда із своєю родиною. Ще після окупації Басарабії, знову ставши за ватажка табору, Дунда рішуче відцурався прав отаманових — діставати з кожної каруци частку награбованого, і працював поруч з усіма. Отож і сьогодні поніс казанок і косу, сподіваючись обміняти бодай на цеберку картоплі та ще може сотні зо дві качанів попшойки. — Не завадило б і паляницю, хоч маленьку, — міркував простуючи широкою вулицею.

Постукав об казанок скарлюченим пальцем, потім усміхнувся, прислухаючись до мелодійного гудіння. — Добрий казанок, наче прасом відпрасований; три дні робив, дбайливо вирівнював мідь.

Сильніше постукав, підніс до вуха і зідхнув: — Чи ж обміняє ще? Таких казанків цигани не одну сотню зробили, а село невелике — що з того вийде?

І так ішов з пониклою головою, занурений в думках. Але коли підвів чоло, перед очима йому постала двоповерхова кам'яниця у всій своїй величі. Наче оце зараз видерлася вона з-під землі й гордо стояла серед простеньких, невибагливих будинків, що тулилися одне до одного низенькими, широконавислими стріхами. Тільки, ген на тому березі, на горі друга висока кам'яниця, що, здається, злотавим своїм хрестом перерізує весь небосхил голубий. Церква підноситься серед села, просто двоповерхового будинка. Так збудував її місцевий дука Фуклеєв.

Погляд стрибнув від церкви до навстіж одчинених воріт дучиного маєтку, звідки, смоляним потоком, вирвався табун коней. Баскі, годовані коні, радісно, наввипередки помчали до водопою, виблискуючи пружистими тілами. На всю просторінь перегукувалися вони, наче висловлюючи по-своєму обурення залізному припонові, що цілу ніч ланцюгами прикував був їх волю при дубових яслах дучиної стайні.

Біля водопою коні кусалися, форкали, міцними грудьми протискались наперед, доки під надмірною вагою не тріснули дошки й середина жолоба впала долі, трикутника зробивши.

Табун злякано шарахнувся вбік, став оддалік і, нашорошивши вуха ріжками, підозріло дивився на свого ватажка, величезної будови чорного жеребця, що втиснувшись у середину зламаного жолоба, посковзнувся, важко впав, неспокійно задриґав ногами. Дунда спочатку байдужим оком спостерігав цю картину, але

абсолютна безпорадність тварини викликала в ньому жаль і він кинувся їй на допомогу.

Поплазував під жолоб, плечем посунув одну половину вгору так, що аж боки жеребцеві подряпав...

Жеребець зірвався на рівні ноги, одну мить постояв нерухомо, тремтячи всім тілом, потім дзвінко заїржав і помчав до табуна, брикнувши копитами кованими в жолоб, що він аж на дно річки полетів. А Дунда (дружина й діти з криком бігли до водопою) — шкереберть покотився крутим схилом услід за казанком.

Біля берега трудно підвівся, обтрусився від гною, що його тут скидає все село й, милуючись бистрою ристю жеребця, який соколом летів у степ, збентежено мурмотів:

— Нєбун кал!..[1] Нєбун!.. — І не звертав уваги, а може й не чув жінчиного голосу, яка стурбовано питалася — чи не покалічено його. Ну де ж таки видно, щоб лізти просто під такого здорового жеребця! Чи він із глузду збився!..

Дунда, захоплений, дивився навздогін табунові, і коли вже дружина оглянула казанок і косу й торкнула його рукою схвильовано мовив:

— Да'й був кал!.. Я'й бун, драку!..[2]

Взяв казанок, попростував за дружиною, що тягла за руки дітей повз водопій, нагору, де поміж будинків отарами тянулися цигани. Вона поспішала все ще докірливо журячи чоловіка:

— Бач, яке трапилось! То так і забити кінь міг. Ніколи не береже себе наче в нього дітей немає. — Та нарешті замовкла й стала, бо став і Дунда.

— Гей, цигане, продаси казанок? — питався низенький, з черевом наперед, болгарин, що простував із клуночком у руці й косою на плечах.

Дунда, схвильований, не відповів одразу. Тоді болгарин гукнув:

— Чи продаєш казанок, питаю?

— Атож, атож, — зрадів покупцеві Дунда, — продаю.

Болгарин підійшов ближче:

— І косу продаси?

— Продам!

— Яка ж ціна буде?

— Недорого. Купи. Добра робота! — Вдарив казанок об косу й передав покупцеві.

Болгарин уважно обдивився казанок з усіх боків, обмацав усередині руками й вони почали торгуватися, йдучи собі помаленьку до кам'яниці, що до неї бігцем побігли, пустуючи, діти і дружина поспішала, їх наздоганяючи.

— Візьми за все два пуди попшойки, на мамалиґу жінка матиме! — пропонував болгарин і доводив, що робота не зовсім

[1] Дурний кінь.
[2] Гей, гарний кінь! Гарний, чорт!

чиста, і не дуже вже й потрібний йому казанок. Так тільки — хай валяється в хазяйстві.

Дунда стишив ходу, замислений: — Мав намір більше взяти: скільки днів просидів, скільки обережних ударів молотком зробив по накувадлу. Милувався казанком: блищить же, як дзеркало! Шкода дешево міняти, ой, як шкода! І ні за що б не віддав, як би ж знаття, що ще будуть покупці, ще хтось запитає, а то ж... на вулиці безлюдно: не виходять болгари за ворота, ніхто не питає краму, лише з-за тину погляди бабусь гнівні, холодні. Віддасть він, мабуть, цьому болгаринові за два пуди попшойки, віддасть.

Погладив казанок шорсткою долонею любовно, тужно. — Та хоч із жінкою він порадиться — І звернувся до болгарина:

— Я в жінки ось ще поспитаюся.

— Марини!.. Ма-ри-ни-и! — загукав до неї. Але Марина тільки полами довгими, червоними вулицю підмела, прожогом метнувшись за залізні ворота, до дучиного будинку.

Тоді винувато осміхнувся:

— Побігла, мабуть, хтось покликав. Ходім, чоловіче добрий, до кам'яниці, ходім! Казанок маєш. Гех і казанок!... — говорив, ударяючи скарлюченим пальцем об мідь, любовно до вуха підносячи, щоб гудіння те почути ясніше. І враз — урвав. Урвав розмову, гудіння; казанок нестямно стиснув у руці. Зупинився насторожений, й інстинктово, як людина перед одчайдушним стрибком уперед, несвідомо схопив руку покупця, міцно здавив, аж глянув на нього злякано болгарин. Всією силою свого гострого циганського погляду вперся тремтливий, до кам'яниці, потім до воріт.

Божевільний, пронизливий крик, крик, що віщує жахливу небезпеку, крик про порятунок від самої смерти обпік усе тіло.

... Наче на хвилях густого туману коливалася Марта. О, як же вона жалісно, як до бога, простягала рученятка вгору, до он тих панів, що на веранді кам'яниці. І пан у білому, високий пан манив її куснем білого хліба.

— На!.. На!.. Стрибай сюди, стрибай!.. — дражнив, регочучись.

Голодна, знесилена підстрибувала худими ноженятками, простягала ручки короткі і — ще всміхалася крізь сльози:

— Дай, дай хлібця! А хоч, я заспіваю, потанцюю Гой-ля-ля-а! — мов прив'язана, затанцювала ніжками на одному місці, бо ніяк не одірвуться голодні очі від того білого, білого хлібця...

Притулилась до стінки, з боку в бік похитнулась (з голоду запаморочило), але встояла на ніжках. Тоді ручки на живіт, ворухнула ним і жартома, як мати вчила, щоб весело було, щоб смішно людям.

— А-а-а, як їсти хоче мій живіт!

І розсмішила пана: мабуть змилувався над схудлою, посинілою — засміявся. Засміялися й жінки на веранді. — І який сміх добрий! Які вони всі добрі! — майнуло в дитячій голівці.

— Рідненькі, любенькі — хліб, хліб кинули!

Аж струснулася вся, підстрибнула вгору швиденько раз, другий; ручки простягла, щоб схопити і...

Заледеніла, забула мову, стояла мов розіп'ята невидимою рукою на хвилях повітря, з розкинутими вправо й ліво ручелятками.

Але, в останню мить повної розгублености, думка блискучим променем гостро збудила мозок.

Шарпнулася вбік, щоб одскочити, врятуватися від того страшного, що зірвалося з веранди за пановим вигуком:

— На, візьми!

Зірвалося й полетіло, роззявивши пащу, розкинувши ноги. Полетіло за хлібом, що його пан обіцяв їй за танок, за пісню й нарешті...

... думка, як іскорка, зараз же згасла. Упала, мов підтята.

— А-а-а! — вирвався з її грудей страшний, безглуздий крик жаху.

Хірт, плигнувши вниз, теж упав, перекинувся, далі схопився й загріб землю кігтями, шугнувши до воріт, де стояла з моторошним тремтінням сполотніла Дундиха й Іонек аж захлинався від надсадних криків.

Марта, пойнята страхом, кинулась до воріт, до матері — аж пан дужче зареготав і гукнув:

— Ельбі!.. Ельбі!..

Ельбі, як добре вгодоване, вередливе лоша, пручко зупинився, припав до землі черевом, звів морду до веранди і тоді — усім своїм довгим тілом причаївся, плигнув на Марту, що лопотіла босими ніжками, збив на землю й, наче курчатко, зім'яв її під собою; заборсав головою, розриваючи зубами дрантя. А згори, з веранди, разом із заразливим сміхом, лунало:

— Візьми, Ельбі!.. Візьми!.. Ельбі молодця! — надривався Фуклеєв у пароксизмі сміху.

Сміялися на веранді й тоді, як Дунда одним стрибком кинувся на Ельбі й циган і хірт, клубком переплівшись, покотилися по подвір'ї.

Крикнула очманіла Марина; непритомна лежала Марта серед подвір'я; бігли від усіх будинків цигани, галасуючи; шаленіли собаки. І лише на веранді враз принишкли, з острахом і здичавілими від різкої насолоди очима вдивляються униз. А там...

Ельбі вгризся білими зубами в груди, рвонув і знову встромив закривавлені щелепи в свіже м'ясо. Заскавулив глухо; горбками збіглися м'язи під шерстю і знову покотився клубок. Та, цього разу, міцні, мозолясті пальці вловили гладке горло, цупко держать, душать щосили.

Дунда затявся, навалився на хорта. Перед очима майнули вищирені ікла, паща кривава, язик...

І все тиснув до землі закривавлений, страшний, наче спадкова отрута звірячої люті охопила його...

І не чув ані криків дружини, ані погрозливих гуків із веранди. Горло цього вгодованого хорта було ще в руках, ще цілий лежав він із роззявленою пащею....

Коли правиця хруснула кісткою перебитою і тупо вдарило в голову, в спину, в обличчя — тоді тільки пальці розчепилися, випустили горло. І тоді лише почув близько, над самим вухом:

— Ти хто тут такий, злодюго? Хто ти тут такий?!

Слабо глянув, важко дихаючи. І в голові крутиться, крутиться все: ворота, подвір'я, кам'яниця.

Звівся на ноги, трохи проясніло в голові. Перед очима: — пан, аж запінився з люті. Тоді згадав: — Марта!

Кров залила мозок. Напруживши сили, наче для останньої боротьби з тим звірем, гукнув у запінене обличчя, щоб і цигани за ворітьми почули:

— Ром я!..

Фуклеєв з обурення нічого не чує, нічого не хоче чути: — Га! Циган насмілився з..задавити його найулюбленішого собаку, його Ельбі!

— Ти!.. Ти! — ще більше запінювався він, скаженіючи й гублячи слова.

Дунда обтер чоло рукавом: ясніше запрацював мозок. Тремтіння ніздрів і огонь в очах були єдині ознаки тих переживань, що бушували в ньому. Угледів Марту розплатану серед подвір'я...

Стиснув кулаки:

— Людина, кажу тобі, пане, і негоже так робити!

Аж свиснув у повітря дучин стек. Блимнуло в отаманових очах, немовби на них хтось кинув розпечене залізо. Впав, скрутився на землі, і глухо застогнав, під частими вдарами. Злочинно, безкарно били чабани дучині ногами, ціпками, в спину, по голові, в обличчя скривавлене. А за ворітьми високими, замкненими кричав, ревів натовп. Цигани стукали, трясли ворота, дряпалися нагору. І, раптом стихло: і на подвір'ї і за ворітьми.

Фуклеєв поніс на руках мертвого Ельбі до покоїв, а в натовп циган упала замордована, знівечена істота, яка ще сьогодні була їм за отамана.

Розступився натовп, занімів.

Марина ступила крок уперед, потім тихо посунулась, зачепилася кофтою за ручки на воротях і, повисла головою вниз, непритомна.

* * *

Поквапно, наче злодії, що вкрали щось надзвичайно цінне, вкрили тіло отаманове якимись дрантям, і, тісним гуртом, не розмовляючи, поспішали за село, до каруц. А позаду всіх простувала одинока постать із виглядом кинутого, нікому непотрібного, собаки. Хитрий і блудливий Гой відчув близьку смерть Дундину, бо бажав її. У голові йому промайнула думка, яка

здавна таїлася десь у глибині й тепер бурхливо виривалася наверх. Гой думав про минулі часи, про життя безтурботне, про крадіжки, про можливе отаманування... (а чому б і ні: обставини складаються за нього, фортуна щастить і друзі є).

Не вийшли ще з села, не минули останнього будинку, як уже тупотіли вулицею важкі чоботи жандармів. Їх підганяла необмежена на весь Ізмайлівський повіт, воля дуки Фуклеєва. — Негайно прогнати циган од села!

І вже цілу ніч перегукувалися сюрчки, цілу ніч біля кам'яниці ходив туди й сюди вартовий, сторожко прислухаючись до найменшого шарудіння: чи не з'явиться пах диму, чи не запалає, часом, дучине майно від злодійської руки циганської. Та ніч, липнева, прозора, непорушено звисала над сонним селом, щось таємниче відзвонюючи в тихому просторі.

Село спало під сяйвом зір, як маленька дитина, заколисана піснею доброї нені.

* * *

Куди ведуть кишинівські шляхи? Чи дотягнуть коні до нової зупинки? — Ніхто про це не думав. Ніхто не згадував про їжу; не чути дитячих, знесилених ридань. Не гомонять цигани, не кидають до передньої каруци люті погляди. Похилились усі, наче на плечі їм упала надсильна вага, навіть на коней не гукають. Швиденько поспішають від Караклії — в степ, у невідомий край, у ніч. Аби далі від села, від ґумових жандармських палиць, що не на одному обличчі, не на одній спині, і не на один день лишили стрічки крови закипілої.

Зникло за горбом село, а все поспішають (чи не пів верстви жандарі підгоняли задніх). Ідуть обабіч першої каруци, що в ній отаман Дунда стогне. — Чи говорить він жінці що? Непевне говорить. Але що? І Дундихиного голосу не чутно. Як сіла біля чоловіка ще в Караклії, то так і не підводиться тиха, заніміла. Невже заснула стомлена?

Але Марина не спить. Схилилась близенько до обличчя чоловікового, миє його своїми слізьми теплими, і тремтюча, безпорадна, намагається збагнути кожну його думку, кожне слово...

— Останню ролю чоловіка й отамана слухає, щоб потім...

Ні, не може вона. Не знесе цього горя. А діти? — І ледве стримує себе, кусає губи, стискує конвульсійно кулаки, щоб не заридати. Та коли Дунда замовкає, перестає хрипіти, вона, з гарячковою скваплив‌істю й тремтінням шепоче:

— Я чую!.. Я чую!..

І її шепіт повертав умирущому свідомість, сили. Знову заповідав отаман, раз-у-раз повторюючи:

— Веди туди... за береги! — І вимагав:

— Заприсягнись!.. Заприсягнись!..

Замовкав на кілька тягучих, страшних хвилин, важко підносив груди, лежав витягнутий, горілиць, як мрець із заплю-

щеними очима на заюшеному кров'ю бличчі. Потім винуватив себе:

— Він, і тільки він винен, що табір досі тут. Адже чув, що там цигани обробляють землю, мають свої оселі, книжки, газети — читають навіть, і діти до школи ходять. Але відволікав; чекав поки Гой схаменеться, бо ж його не один десяток слухає. Хотів, щоб усі перейшли, щоб ні одного не лишати на поталу. Та не так, не так треба було діяти. Гой нечесна людина: хоче, щоб цигани жили за звичаями проклятої старовини, яка всякими забобонами калічить цих здорових людей. То хай же й не йде, якщо шляхи різні. Але решту — треба вивести звідси. О, як би він хотів побачити на власні очі, коли табір піде!..

І підо впливом непереможної жадоби жити, з несподіваною для нього силою, схопив за руку Марину:

— Чи ж доживу я до того? Доживу, щоб і собі...

Далі не було слів. Харчав безсило, глухо, заливаючись кров'ю, що спочатку струміла по куточках рота вузькими смужками, а потім густо ринула.

Відчула її теплу на своїй руці й смикнула, відняла руку. Чого злякалась? Може від передчуття, що гадюкою поповзло по руці, по всьому тілі, огорнуло його холодними обіймами близької смерти й судорогою здавило горло?..

Не тямлячись, крикнула, кличучи циган, дітей — усіх, усіх. І не рухалась, охоплена почуттям одчаю, тремтячи з думки, що ніщо, ніщо вже не може допомогти...

Довго дивилася в згаслі очі, прикувалася до тьмяних зіниць. Потім аж дихання затаїла, не чула запитань тривожних, страшних криків дітей, що, прокинувшись від її голосу, спротливо тулилися в кутку. Побачила на колесі своєї каруци Гоя, його, сповнене неприхованої радости, обличчя. В голові блиснула несподівана, бунтарна думка, що ось вона знайшла винуватця всього того, що сталося.

Рвучко звелася на ноги, поруч мертвого чоловіка. Стрепенулася вся од Гоєвих слів; ногою ступила на драбину з нестриманого бажання вдарити його, звалити з каруци, що за задок її ось він, миршавий, низенький, обома руками вчепився, промовляючи до табору. І крикнути:—Цигани! Бийте, вбивайте його!.. Аж провела рукою тремтливою по очах: — Ні, хай говорить, а тоді скаже вона. Скаже, що заповідав чоловік, скаже, куди треба йти, — все, все скаже. І вони послухають її, підуть за нею. А як ні?

Холодно стало від цієї убивчої думки.

— А як ні? — прошепотіла.

Тоді... сама піде. Візьме дітей і піде. Піде до того великого начальника, що бачила вона його розумні очі, добре обличчя. В Ізмаїлі чоловік із раддепу приносив портрета. Такий, стоїть і руку простяг, мов закликаючи всіх голодних, гноблених іти

вперед, туди, де світ новий. І вона піде за його покликом, підуть усі, хто хоче чесно працювати, хто не хоче красти...

Красти!.. Красти!..—Хто обірвав її нові, досі незнані, думки? Хто гукнув, ось зараз, поруч неї, слова, які встановили в побуті за циганом таку непевну славу?

Низько, хижо зсунула брови.

— Хто, як не Дунда, забороняв нам красти?—кричав до циган Гой.—Хто, як не Дунда, довів нас до голоду? Хто бачив, щоб цигани та не мали навіть мамалиґи? Всі сміятимуться, коли побачать наші шкапи. А де оті коні-змії, що ними табір чимбасував по всіх ярмарках? Де намисто, хустки шовкові, де чоботи нові, що в них жінки наші по селах ворожили? А ну, скажіть, хіба не Дунда цьому винен? Цигани — кричав розлютований Гой,—чого ж ви мовчите? Треба мститися за кривди, що чинять нам! Хіба не сором, що ми не маємо такого отамана, як по інших таборах?..

І табір насторожився, притих похмурий, задуманий. Тільки зрідка ухмильні обличчя Гоєвих приятелів, що друг їм нічка темнесенька, під покровом якої вони спритно робили своє діло й літали на крадених конях—чорті-зна скільки верстов навздогін за табором: — Ото відвага! Ото життя!

Полонений давно прихованою думкою, що він її оце вперше виголошував, Гой не здавав собі справи з того, як на нього весь табір дивиться. Він бачив тільки обличчя приятелів своїх, що всміхалися до нього, багато обіцяючи. Він забув про мертвого Дунду, про Марину, що як у пропасниці тремтіла поруч—почував себе отаманом цього великого табору. — О, мріє, ось коли ти здійснилась! Ось коли побачила ти світ... — І крикнув голосно, зично, як Дунда кричав:

— Про віщо тут іще розмовляти! Ми зараз повертаємо назад, до Караклії. Цієї ж ночі обміняємо шкапи на ситі коні. Ми підемо назад...

— На-за-а..! — незакінчене речення обірвалося. Замахнув рукою, обома руками і схилився над каруцою, несвідомо вигукуючи: — На-за-а..! — потім слабо вдарився головою об шину й посунувся підк олесо незручно, безвільно, з розрубаною на-двоє головою, з забризканим кров'ю огидним обличчям. Востаннє зробив такий рух руками, ніби одчайдушно шукав і не знайшов, за що вдержатись. І затих.

А табір і справді, як хвиля грізна, плюснув усім своїм натовпом наперед і, наче вдарившись об міцну, залізну стіну, відсанувся, шумуючи.

На хвилину тиша зійшла над табором: замовкло все, що існувало в просторі.

На каруці стояла, велична в своїм страшнім обуренні, жінка, що до неї так не звикло око циганове.

Хто бачив циганку, яка зводить озброєну сокирою руку на цигана й серед білого дня, перед очима цілого табору, забиває

його, потім здіймає залляту кров'ю сокиру й сміливо кричить:

— Треба вбивати кожного, хто тягне голодного цигана назад, хто домагається, щоб циган був тільки волоцюгою, хто хоче, щоб з дітей наших виходили лиш мудрі злодії, а не люди.

— Роми! — гукала Марина, — гайда на землю, в будинки, до чесної праці, — так заповідав, умираючи, ваш батько-отаман...

Підхоплена тією внутрішньою силою, що керувала нею і що змусила її забити Гоя, Марина одним рухом зірвала накривало з Дундиного обличчя, з якого рука смерти змела вираз усіх почуттів і переживань. І знову говорила, наче сп'яніла від крови, від свідомости своєї перемоги, від думок, що раптово, буйно наринули й її ж саму захоплювали. Серце в ній калатало, від надлюдського зусилля чоло зросилося рясним потом і слова вилітали так, немовби вона їх досі довго стримувала.

Простими, зворушливими словами змальовувала їх трагічне, нікчемне життя. Розповідала про країну за Дністром...

Уважно слухали чоловіки вже не нові для них слова. Очі їхні дивилися насторожено, допитливо. Жінки, оті жінки з вічно переляканими очима, що ніколи не перечать чоловікам, що ніколи не бачили циганки, звільненої від пут, зацькованої, покірної суки, аж попролазили наперед. Марта та Іонек притихли від суворого обличчя й гучного голосу матері, що між двома трупами, на каруці, серед натовпу збентежених циган, немов відкрила завісу правди, тієї правди, що її ніколи не бачили цигани і що з'явилася тепер перед ними ясна, чиста. І тоді ж кожен відчував, що піде за цією новою, дужою жінкою, піде до тієї країни, де немає цигана-волоцюги, а є люди, чесні трудящі, усіма шановані. І коли запально й переконливо говорила про школу дитячу, про дітей, які замість вчитися красти, голодувати й обдурювати, бігатимуть з книжками до школи, натовп здригнувся, наче під ним земля захиталася. Грубі з природи, гнані, знервовані до останку, скривджені люди, люди, що їм доля дала люту мачуху — темноту, що ніякого іншого права не мають, крім права коритися, мимохіть, наче вперше пригріті теплим промінням життя, збилися, тісно оточили каруцу й слухали... Отамана? Ні. Ніхто не відчував у ній отамана, що від його косого погляду тремтить циган, що є владар, бог у таборі, що ніколи не каже: — циган — це людина, — що ніколи не каже куди йдуть, а знялися й пішли просто в світ, за отамановою каруцою. Тільки Дунда цього не робив. Так, він зовсім інший отаман, батько-отамам. От, тільки Гой підбурював, бо, бач заздрив, хотів сам отаманувати. І як добре, що вони не піддалися на його намову.

Марина вже хрипко говорила, а в її чорних, блискучих очах палахкотіла сильна, завзята вдача. Почувала в собі незмірну силу, яка клекотіла в ній, і була здібна підкорити собі весь табір, подолати он які труднощі.

— Все, все розповість вона. Хай слухають біля цих двох, ще теплих трупів, яка тв...тварюка, який негідник цей Гой.

Але табір, той самий табір, що з голоду й заборони красти, ще вчора ладний був скривдити свого батька-атамана, ще сьогодні захоплювався красномовністю Гоя, загув у криках:

— Твоя правда!.. Твоя правда!.. Веди, леля!..[1] Твоя правда!..

І ці крики зовсім не подібні були до звичайних циганських вигуків захоплення, вигуків радости. Відчули над собою силу людини, що прагне правди для них, може здобути цю правду, здобуде її...

Ніч, ясна басарабська ніч—єдиний свідок народження нових бажань, нових думок, нових слів, які владно підхопили весь табір—вже горнулася до широких ланів степу.

При дорозі, між Караклією й Болградом, ховав табір свого отамана. Цигани мовчки накидали високу могилу.

— Щоб і сніг не замів останнього пристановища!—Але разом із цією болісною, тужною думкою у Марині ворушилися інші, прикрі, коли дивилася, як маленька купка Гоєвих друзів оддалік копає ще одну могилу. Якби не такий, був би за отамана, все ж легше було б перейти Дністер...

— Румунська сторожа на березі! — От що раптом навернулося на думку, притупивши всі її страждання.—Ще як і пощастить перейти річку? Як коні, каруци перевезти? Аби не злякали, не зупинили табір ці перешкоди. Аби стало їй сили виконати останню волю чоловіка...—Далі стомлений мозок ні про що не думав. Спостерігала все, що її оточувало самими лише очима.

Коли підрівняли лопатами могилу, взяла дітей за руки, підішла до свіжої землі й упала навколішки. Несила була стримати все своє єство: воно найдрібнішими часточками тремтіло, пориваючись до сліз, до плачу, що так часто в таких випадках вибухає жахним спазматичним риданням. І вона, крізь міцно, нестямно міцно зціплені зуби, глухо завила.

— Тоді — наче колихнулася ніч — шапки поскидали цигани, вклонилися низько могилі й тихо посунули геть, щоб востаннє лишити на самоті свого батька-отамана з родиною.

* * *

Обминувши Болград, табір вийшов на бендерське шосе. Сяк-так перебивалися в дорозі: заходили до сіл жебрати, обмінювали казанки на борошно, дохлих коней на шкіру продавали, але вперто просувались вперед. І коли вже нічого було обмінювати, коли майже третину коней продали на шкіру (а поки кінь може йти, цигани його не вбивають) — на обрії, мов голуб, що несе добрі вісті, піднеслись у височінь башти Кацканського

[1] Буквально — тітка. Вживають це слово на знак пошани до старшої, літньої жінки.

манастиря. Того самого монастиря, де не одна спина молдавана-арґанта[1] звивається в роботі від темного ранку до темної ночі. Звідки не одна арґатка злодійкувато крадеться вночі до Дністра й тремтливими руками ховає в його хвилях німих своє байстря, щоб знов вернутися назад, на роботу і втіху добре відгодованим „братам во Христі“.

— Гей, гей, недалечко! — частенько погукували на зморених шкап.

Табір загомонів, відживали бліді обличчя, навіть сміх де-неде лунав. Всі почули церковний дзвін. Тужно бевкав він у повітрі, лагідно промовляв своєю мовою, закликав до себе.

„Приїдіте ко мне всі труждающієся і обремененії і аз упокою ви“—виблискували на високому білому чолі золоті літери.

І коли під'їхали до кам'яних мурів, крізь залізну браму побачили люд, що сунув із церкви, розсипаючись круг неї, як курчатка біля квочки. За ними, виблискуючи ризами, шитими золотом, двома шерегами бундючно простували панотці.

— Храм у манастирі?— Зраділі полізли на браму, щоб краще бачити, щоб ближче було гукнути до когось: авжеж почують, щось уже та перепаде, бодай дітям.—І чекали... чекали годину, дві, а може й цілий день, бо он уже сутінки вечірні ховають від очей браму, манастир. А він, стоїть замкнений, байдужий і — ні одної відповіді на розпачливі вигуки, ні одної людини, що підійшла б до брами, озвалася єдиним словом.

Пустка. Щезли світлі надії. Злі дивилися один на одного і вигляд у всіх був нужденний, виснажений, як у людей, що їм не минути голодної смерти.

З жалем одривалися від залізних ґрат брами, що за нею напевне є їсти до схочу, і повертали до Марини, яка з невимовною мукою дивилася на зголоднілу юрбу батьків і дітей. Дивилася й думала: важко, трудно; всю силу своїх думок скупчувала на тому—де дістати їсти.—До Бендер верстов десять, а як перейти Дністер — ще не знає, зовсім не знає. — І коли зібралися біля каруци всі, хтось стомленим, глухим голосом покликав:

— Лелі!

Здригнулась уся і з каруци злізла. Мовчки похилилися голодні. Стиснула руки, серце страшенно билося в грудях, дарма, що перемагала себе, як могла.

Сковзнула стурбованим поглядом по головах. — Знає з чого похилились, чим заповнені.—І почала говорити, намагаючись бути спокійною, певною, що здійсниться мета їхньої мандрівки.— Що ж, табір уже біля кордону. Он і Дністер видко, по той бік прапор червоний на якійсь кам'яниці. Але не знає ще, в якому місці румунська сторожа. Та то пусте: днів за кілька мать і забудуть, що таке голод. Поки ж що буде, треба їжі здобути,

[1] Наймита.

головне — діти. А втім, завтра напевне всі будуть ситі. І от, гропонує вона, хай усі вирішають, хто поїде до Бендер, на базар — продати ще одного, або двох коней, а чиїх — також хай усі вирішають. Одну коняку вона свою віддає. — Але помітила хвилювання, що прокотилося глухим гулом, бо ж ніхто не хотів віддати свої коні. Гомоніли: — Тоді, щоб пішки ходити! А куди ж дівати дітей, каруци? Це вже справжня тобі каторга, як циган з родиною і не має коней. — І знову постали в пам'яті видива сварок, криків, найбезглуздіших заперечень. Бачила це й знала, що не минути такої сварки, а може й гіршої від останньої, коли Гоеві друзі знову підбурювали циган вертатися назад. Знала й те, що багатьох охопив розпач і гнів, і вони ладні були в ній бачити винуватця свого лиха. А тепер... Ось уже гудуть особливо там, позаду. О, вона добре знає, що сварки й бійки в таборі завжди починаються з глухих, задніх лав. І цієї ж ночі треба оглянути берег: не можна до галасу допускати, щоб не зчепитися з владою, не звернути на себе її увагу.

Рішуче звела голову й так, щоб покрити гук, але твердо й спокійно мовила, дивлячись у самісіньку гущу задніх лав, наче намагаючись спокоєм зовнішнім запевнити, що нічого тут страшного немає: вона все вже вирішила, але, звичайно, тільки так, буде, як оце вона скаже, так і ніяк інше:

— Міркуйте самі: може взяли б уже обох моїх коней.— І напівжартома, а може й ледве стримуючи сльози:

— Та хутчіш, мужчини, повертайтеся; жінки, діти їсти просять.

Ніхто не заперечував: жодного слова обурення, жодного вигука незадоволення. Тільки уважно, надто уважно від ніяковости перед цією жінкою, що так легко, враз припинила сварку, наче подувом вітру звіяла похмурість із сотень облич — дивляться на її високу постать, що вже в'ється біля коней, ніжно обіймає їх за шию, рукою пестливо розкидає гриви, а вони тицькаються до її лиця вогкими ніздрями.

Одкинула на каруцу посторонки, зняла черезсідельника, гнуздечки, але, мов щось надумавши, знову одягла гнуздечки, взяла коней за поводи й стояла між ними, обличчям до натовпу спокійна, як завжди владна в своїй рішучості й величній поставі. Аж тоді захвилювалися: несподівано разом запротестували:

— Лелі, роби як знаєш! Та ні — чого її обох!.. Ми дамо другого! Дамо другого! — пішло по всіх лавах. Аж радісно трипоче їй серце, ладна всміхнутися зраділа. А он дідусь Ніруца, вже одпрягає коня, проштовхується крізь натовп, веде до неї.— Добрий дідусь! І як на осіле життя переходили в Ізмаїлі перший вийшов на Дундин заклик; потім у раддепі допомагав...

Стояла й чекала...

— Ось, Лелі, мій кінь! — підвів сірого, низенький, геть чисто сивий, дідусь Ніруца. І взяв повода з її правиці:

— Поїдемо з сином!

Глянула на нього вдячними очима. — І який він, наче ба теньо рідний! Аджеж і в неї діти, каруца. Може не пощастит може ще кудись треба їхати, ато що б вона робила.

Не зводила очей з вершників, що погнали чвалом слабеньки до Дністра, далі спустилися вниз, на Бендери. Червоне, я розпечений глобус, сонце заривалося в землю і за вершникам нерівними смугами, тяглися по степу дві колосальні плями.

Вдруге виринули на горбку і сховалися за ним, десь у садках

Високо держачи голову, дивилась задумана й не зверталл уваги, коли цигани гукали:

— Лєлі, в'яжи коня; годі бо!..

Навіть не подивилася, хто одвів її другого коня. Напосіла шматувала мозок думка, яка, мов тінь, не лишала її протягом всього часу і, що не день, усе нестерпніше мучила. — Як Дні стер перейти? Чула від людей, що за голоднечі тікали через річку не тільки цигани, і не тільки від голоду. Але не раз румунська сторожа ловила перекинців, усе забирала, катувала, тоді в тюрму кидала, якщо багнетами не примушувала перепливати вночі Дністер у тому місці, де він, мов навіжений, вирує чарториями. І не один обпивався водою Дністровою, коливаючись потім на хвилях, боками розпухлими об берег високий вдаряючись. А тут же діти! Що з ними робити? Садки навкруги, дерев вистачить. Доведеться порон робити, бо напевне не погодяться покинути коні й каруци. Але як почати? Як це все зробити? Он скільки днів треба в'язати той порон. А коли сторожа заскочить?! Де вона хоч ходить, де стоїть? — І поривалася до Дністра сьогодні, цієї ж ночі. — Там, безперечно, знайде вона якийсь порятунок, побачить на власні очі: може де вузьке місце, може човни садівників де прив'язані. — Та ні ж, не може бути, щоб не перейшли! — кричало все її єство, бо відчувала близькість річки, прохолоду, що повівала від неї, наче радісна й бентежна своєю непереможною силою забороненого звістка із-за Дністра. А очі замріяні дивилися до обрію синього, чорною смужкою підрізаного на далекому крайнебі.

Цигани не турбували Марину. Думки про їжу привертали увагу, як тяжка мара гнітили. Жінки сперечалися, голосно охкали вираховували — коли повернеться дідусь Ніруца. І кожна ладна була всього зректися, аби нагодувати дітей, щоб хоч цієї ночі вщух їх лемент, їх жахливі своєї впертістю крики:

— Мамо, їсти!

Чоловіки купками стояли, пошепки вели розмову і з-під лоба поглядали до Дністра, що вигинався, як сонний вуж на ви гріві. — Мабуть найпізніше позавтра перейдуть. А що там буде? І як воно так, що цигани живуть у будинках, землю обробляють? Хто ж тоді їх годує, бо ж, щоб хазяйнувати, потрібні гроші а в них чорт-ма й копійки. Швидше б уже переїхати, на власні очі побачити, що справді діється там, що є й яке воно є. Хто

раніше переїхав,— не повертається, і чутки доходять, що таки справді цигани живуть, як і селяни. — І раптом замовкли, сторожко прислухаючись до луни пострілу, що вдарив на березі, й потім куля просвистіла кудись у протилежний бік.

Уже затихло. Коні настовбурчили вуха й здійняли голови, підозріло поглядаючи довкола широкими очима. Марина, як від несподіваного грому над головою, який пронизує з голови до п'ят, стиснулась уся, похилилась низько, опустила похмуро брови, втопивши в землю очі.— Десь унизу сторожа. Це вона стріляла. Невже зупинили Ніруцу з сином?

— Так! — разить думка сполохану уяву.

Несвідомо м'яла кінець довгої хустки в руках: — Що ж робити? Мабуть зараз приведуть сюди, проженуть їх звідси.

Нервуючись, схильовано гукнула до гурту чоловіків:

— А йдіть но сюди, порадимось! — І не чекаючи поки підійдуть, не терплячись, сама хутенько пішла до них. . . . . .

. . . .

Вечір хилився до землі, вітаючи простір сутінками; світ ховався десь за річкою в невідомій делечині. Степ засинав під акомпаньямент повільних, нудних звуків, що цілий день нагадували про свято, про храмників, які їли, відпочивали й молилися богові. А під високими, кам'яними мурами, в маленькому колі радились, голодом і неволею змучені, люди. І кожен по черзі стиха висловлював свої міркування.

Серед гурту чоловіків сиділа Марина непорушна й задумана:

— Цієї ж ночі, будь-що-будь, розвідає кордон, дізнається, де не ходить сторожа, де можна безпечно влаштувати перевіз...

* * *

Спокійний біжить Дністер у піщаних берегах.

Л і в о р у ч — стирчать у небо, виблискуючи позолотою, бані Кицьканського манастиря, наче то стоїть форпост гноблення мунчітор басарабенілор[1].

П р а в о р у ч — на шпилику тираспільської електровні, міцно збудованої на новому, радянському березі, червоний прапор дратується у просторі, пориваючись туди, за Дністер, у Басарабію.

Спокійний біжить Дністер у піщаних берегах, виблискуючи під покровом зоряного неба своєю сріблястою поверхнею.

Біля електровні повільними кроками маршує постать вперед і назад, вперед і назад. Червоноармієць маршує й пильно обводить очима чужий берег від Тернівки до Тирасполю, скільки око сягає.

Коло підніжжя манастиря, просто електровні, низенька халупа причаїлась у густих садках і троє москалів, наче

[1] Трудящих басарабців.

в землю врісши, здається, уважно вивчають повільні кроки че
воноармійцеві.

Тихо на Дністрі. Зоряне небо спокійно пливе над земле
Садки фруктові, мов поснулі, тільки листя гомонить таємнич
шелестом та іноді чутно, як скидається у воді риба.

Зрідка десь трісне сухе гілля, поламане обережними крокам
Марини, що сторожко рухалася між деревами, від стовбура д
стовбура — вниз, до берега.

Пішла сама, ані слова про це нікому не сказавши. Крад
кома лишила табір, ще як з наради розходилися циганн, гут
рячи про свою долю. Ніхто не схвалив її пропозиції, ніхто н
наважився піти вночі до берега. Та й хто полізе під румунськ
кулю, коли в каруці жінка й діти, коли давно відомо, що вно
на кордоні кожного можуть підстрелити, а то й убити.

Важко було слухати, як усі, геть усі їй перечили. І голов
причина: каруци, кай[1]. — Покидати їх — нізащо! Хоч і не та
добрі, а все ж свої.

Особливо вперто мовчали, коли радила нарубати дерев, щ
пором зробити. Палко доводила: — Адже ж через Дунай н
один раз перевозились.

— Так то Дунай, — також палко перечили їй, — на бере
немає сторожі і на Кілію він зовсім не такий широкий. Там
вдень не заборонено перевозитись. Але тут!..

— Ой, лелі, що вона надумала! — казали всі, сумно пох
туючи головами.

Тоді відповіла:

— Добре! Хай ще ранком порадимось. — А в думках бу
зовсім інше: дізнається, де немає сторожі й удень поведе н
берег старіших, покаже. Пішла до каруци, немовби спати,
сама—за каруцу, ровом і в садки. — Ні, таки нечутно ані г
лосів, ні шуму. Мабуть то де інде стріляли, а тут — нікого.

Постояла, послухала, як озвалася вночі сухим тріском гіл
й пішла в напрямі високої башти з прапором, що ген м
за річкою.

Йшла швидко, мимохіть прислухаючись до придушено
жаб'ячого кумкання, що дедалі наближалось, заповнюючи х
сом похохливих криків поснулі садки. Так, наче гинучи, во
мільйоном горлянок волали про допомогу. — І як же вони смішн
кричать серед ночі! А добре тут, затишно. Дерева густо росту
і сухі. — Стала, похитнула стовбур руками: один, други
третій. — А внизу ще густіші. Піде вона он туди, де зовс
густі, — полізе на якесь високе й огляне берег. Тоді поверн
просто назад до манастиря, то так і не блукатиме. — І вр
зупинилася, затремтіли ноги в колінах. Стріху халупи побачи
між густих дерев.

[1] Коні.

Безвільно подалася наперед і — зовсім розгубилася злякана. Не знала, що робити: тікати, чи впасти, як стоїть, на землю й німо лежати. Одне ясно було: ті троє, що біля халупи — москалі. Тільки не бачать її, спинами до неї стоять. Але ж так близько. Яка ж бо вона необережна! І вони таки напевне почують її кроки, а може почули й навмисно непорушні, щоб заманити ближче до себе.

Притулилась до стовбура в одчаї, в розпачі, що не знала що робити; притиснулась до нього міцно, всім тілом, наче хотіла також, як і він, заніміти, щоб і подихів її нечутно було. А очима вп'ялася в три силюети й стояла непорушно, як і вони. У скроні стукало, з кожним ударом крови тремтіло все тіло. І коли ворухнулася одна постать, ворухнулась і вона.

Постать попростувала до халупи, але Марині здалося, що москаль таки почув її. Повагом іде, певний, що вона не побіжить, не втече. — І рушниця на плечі стирчить вища від голови.

Почувала, як кров стигне їй у жилах. Нарешті рвонулась нестямно й кинулась тікати, з поспіху вдарившись об стовбур дерева боляче, грудями й головою, аж упала на гілля сухе.

— Валєу![1] — тихонько зойкнула з болю й ляку. Серце, наче обривалося і ладна завмерти, бо ж уже чує оклики:

— Чінє аколо?..[2] Чінє аколо?..

Тихо. Мовчить москаль, прислухаючись. І вона мовчить, з ним стежачи. — Може послухає й вернеться назад. Ба-ні!

Чінє аколо? — І зняв рушницю з плеча. Ті двоє — теж наближаються.

Схопилась і щодуху побігла нагору до табору, нестямно шепочучи:

— Ой, швидше!.. Ой, швидше!..

Чула за собою: — Стей!..[3] Стей!.. — Але загрозливі оклики, мов шмагання прутиками по тілі, підганяють її, бо ж позаду біжать, біжать за нею. Та ось уже кінець садків.

Вилетіла на рівнину, хутчіш побігла. І знову:

— Стей — ка импушк![4]

Несподівано, дзвінко вдарив постріл. Закрутилася на місці; дзвонуло в лівому плечі. Впала, покотилася в рів, стискаючи рукою біль.

Ровом бігла, не чуючи окликів. Безнастанно дзижчало у вухах. Гостро билася думка в мозку: — Добігти, сховатись!

У руці відчула теплу, липку кров і від того, наче дужче, пекло плече. — Не добіжить вона! Наздоженуть москалі!.. — Жахнулася цієї думки, решту сили напружила, вилізла з рову й кинувшись, навпростець побігла до каруц.

[1] Ой, лишенько!
[2] Хто там?
[3] Стій!
[4] Стій — стрілятиму!

Спали діти рядочком; спав увесь табір.

Залізла під порвану ряднину й мовчки прислухалася, міц потиском зубів стримуючи стогони. Але біль надмірний, пеку примусив устати. Злізла з каруци, обережно зняла кофту, кро залляту. Поспішаючи, тихо стогнучи, обмила плече во й ганчіркою якоюсь перев'язала.

Знову лягла, вкрившись рядниною, хоробливо знервова

Хвилювали думки: — Прийдуть москалі, знайдуть. — І в перекинула ноги через полудрабок. — Треба виїхати, поки ночі. — Але не злізла, а так і лишилася сидіти.

З садків вийшли два здоровезні москалі. Простують до табо

— Що ж вона казатиме?

Та москалі, дійшовши кінця рову, круто, як на коман завернули до манастиря.

Бачила: — наблизились до брами, постукали. Одчинил важка, велика брама й знову зачинилася.

Аж тоді заспокоїлась. — Мабуть у своїх справах пішли. А же ж вона перелякалася. Вдруге й сама не піде, бо напевне на всьому березі сторожа ходить. Та що ж ранком поради Що сказати? Мабуть так, що заждуть уже на Ніруцу. Розка що говорять у Бендерах на базарі. Може там є цигани, які зна або чули, де саме, в якому місці можна перейти річку. І би ранок не поспішався, щоб заспокоїлась: питатимуть же, ч така схвильована. Та вона жодним словом, жодним пору плеча не зрадить себе, ніхто не дізнається. А вже як перейд кордон — усім розкаже. Але чого знову шум із того боку табо Невже бійка?

Біля манастиря й справді щось неладне коїлось. Спер чутно було розмову, потім крики сполохані.

Висунулась головою з каруци.

Кричали чоловіки:

— Кєрациви, ла мама дракулуй![1]

Висунулась ще, щоб краще бачити.

Брама одчинена і біля неї купка ченців у довгих, чор сутанах. Біля каруц ті ж два москалі. Щось промовляють до цигани. Один скидає з плеча рушницю, здіймає вгору й п дзвінкої луни пострілу, знову крик:

— Кєрациви де їшь!..[2]

Мов обпечені, розбіглися цигани до своїх каруц. Двоє бі до неї. Звелася на ноги з останніх сил і, як підбігли, спит певніше ледве ворухнула безкровними, тремтливими губами:

— Що сталось?

Перебиваючи одне одного, розмахуючи руками, кричал щось, але не второпає вона нічого...

[1] Забирайтесь до чортової матері.
[2] Забирайтеся звідси.

Рвонула одна каруца; побігли коні в степ. До другої наблизився москáль, ударив коней рушницею. Держить міцно циган віжки, проситься до москáля, благає про віщось, але рушниця накреслила круг у повітрі й циган брязнув у каруцу, як нежива річ.

Галасуючи, жінки оточили москáля, простягають розпачливо руки. Десь ахнула луна дзвінко; як сарана розлетілися циганки розпатлані. Перемішалися каруци, нагально й, мов очманілі, помчали степом, налякані пострілами й скаженими криками, коні й люди.

Стояла німа від злости й цілковитої безпорадности. І, неспроможна зважитись на щонебудь, дивилась на табір, що розсипався по степу. Не счулася, як підійшов москáль:

— Кераціви! — І замахнув на коня рушницею.

Поспіхом сіла. Світ їй закрутився перед очима. Серце голосно билося. Двоє циган схопили коня за повід, побігли в степ.

Плакали діти, щось кричали цигани, але все це пропливало десь поза свідомістю: скроні пульсували гострими ударами й очі, затуманені, злобливо дивилися на манастир, москáлів, ченців, що реготалися біля широко відчиненої брами. Гнів душив її, мучив. Рвалося важко дихання з грудей. А з-за Дністра ранок уже звівся до неба і в безвість плигла гунява мелодія дзвонів, що, механічно точними ударами, пробуджували храмників до вранішньої молитви.

* * *

Удосвіта табір сунув широким шосе, що веде до бендерських околиць, до зруйнованих віками мур бендерської фортеці, де з офіційного дозволу зупиняються таборами, і в яких знаходять собі дармову почівлю місцеві базарні сявки[1] (ці вже, мабуть, із власного дозволу). Але літо палало в гарячому повітрі й постійні мешканці околиць пішли в мандри по Басарабії, отже таборові — широкий простір — майдан і чимало руїн, що захищають циган узимку від льодових подихів Дністра.

Табір розташувався круг Марининої каруци. Дорогою зустріли Ніруцу з мішками борошна, дбайливо складеними й міцно прив'язаними на спині коневі (пощастило продати тільки одного: базар був поганенький). І табір забув недавню подію. Єдине цікавило всіх: їжа є, шоб усім нарівно видавали.

Од від ранку й до пізнього вечора звисав над руїнами галас. Усім натовпом стежили чи правильно міряється на казанок борошно, чи однакові качани попшойки. Тільки Марина не злазила з каруци, не озивалася до цього галасу.

Цигани щодня говорили пошепки:

— Сонболнежіт, сермана![2] — та й на тому край.

[1] Злодюжки.
[2] Захворіла нещасна.

Жінки приносили їй пайку, брали казанок, варили юшку.

І так день-крізь-день. Так, аж доки Марина безсила стрим вати болі, почала стогнати голосно й маячити. Без будь-якої медичного догляду, рана гноїлася, плече розпухло, посиніл Одяг прилип до рани і найменший рух спричиняв гострий біл Цілий день маячила, криками лякала дітей. Тоді вже полізл жінки на каруцу й, не дуже пильнуючи обережности, оглянул плече, завдаючи хорій страшних мук. Знайшлись і лікарк свої — старі, як вік циганки, в яких вже немає протесту, бо в їхні сили, вся мудрість і праця перетворилися на безнадійн покору.

Заходилися лікувати: примочками теплими, зіллям, ворожбо І попервах, неначе полегшало хворій, але згодом Марина знов голосно стогнала. Тоді старі циганки й цигани зібралися біл її каруци на нараду. А порадившись, поклали на тому, що одвезти лелю до міста, в лікарню. — Може й справді лікар доп може.

Знову дідусь Ніруца став у пригоді. — Він тут частеньк бував, поспитається людей, знайде.

І вже другого дня на світанку, дідусева поганенька конячк підтюпцем везла хору до міста.

Ще тільки до базару з'їжджалися молдавани, як каруц в'їхала на Михайлівську вулицю, що на ній саме й є бендерськ міська лікарня.

Хутко дісталися до неї. І коли конячка зупинилася біл ґанку лікарні, Ніруца схилився до хорої.

— Приїхали, лелі!

Але Марина не озивалася, бо нічого не чула, а тільки воро чалась і стогнала увісні.

Похитав дідусь головою: — Зовсім не тямить леля. — І попро стував до шкляних дверей.

Зійшов східцями на ґанок, скинув шапку, засунув її за халяву, за другу — встромив пужално й увійшов до світлого з блискучим паркетом, коридора.

Поволі, щоб не послизнутись, наблизився до перших дверей постукав несміливо.

Йнтрац![1] — відповів на стук писклявий жіночий голос.

Поправив шапку й пужално за халявами, одчинив трохи двері й просунув уперед саму лише голову. Очі зупинилися на білій спині й жмуткові чорної, кольору воронячого крила косі, охайно зібраної на потилиці.

Жінка сиділа й щось писала, не обертаючись.

Ширше прочинив двері й боком просунувся до кімнати.

Ще з хвилину якусь пописавши, жінка поклала ручку на стіл і підвелась.

[1] Заходьте.

— Єй-ші?[1] — сказала, обертаючись до дверей. Але зупинивши свій погляд на Нiруциній постаті, зсунула прикро брови, а з губів вихопилося здивовано:

— Циґанул! — І те „циґанул" бриніло так, наче вона хотіла сказати: — Це вже занадто! — Потім натиснула пальцем якусь білу кнопку на столі.

Заколивався в будинку дзвінок, затупотів хтось коридором. І як одчинилися двері, до кімнати увійшов санітар у сірому халаті.

Тоді заверещала, обличчя взялося червоними плямами. І все вказує рукою на Ніруцу.

Не зрозумів дідусь її румунської мови, але коли санітар одчинив двері й узяв його за лікоть, почав благати, щоб хору прийняли, лелі Дундиху. Жінки нічим допомогти їй не можуть. Стогне, плече ятриться...

Та лікарка вже схилилася над столом, і здавалось, скам'яніла в такій терплячій зігнутій позі. І санітар двері затулив своєю спиною, виштовхує Ніруцу, і — теж мовчить. А вже біля дверей шкляних, сварячись, що циган увійшов до лікарні, раптом струснув Ніруцу за плечі, що йому аж голова затрусилась на плечах.

— Так, леля хора, Дундиха наша. Куди ж нам її, — безпорадно розвів руками. Але дістав штовхана в спину й ще чув за собою:

— Іділтуле!

Довго стояв за дверима, довго дивився на каруцу, на двері зачинені, знову на каруцу. Майнуло в думці: — Може не зрозуміли його: адже тут лікарня, а він хору привіз.

Знову одчинив двері і...

Санітар зустрів холодним, ворожим поглядом:

— Не лізь сюди, розтелепо: лікарня тут, хорі люди лежать; ще заразу яку занесеш. — Грюкнув дверима й тонко продзвенів замок.

На розі засюрчав поліцай.

— Тобі чого треба? — почув Ніруца голос і зрадів, побачивши поліцая.

— Хора циганка в нас, до лікарні хотів...

— Не базікай мені, — грубо обірвав його поліцай, — а кажи, чого тут тобі треба?

— Та ж хору...

— Циганам одведено за містом майдан і нічого вештатися по вулицях. Ач, хо-о-ра! Повиздихали б швидше, мороки менше нашому братові. Геть, до бісового батька!

Похилився Ніруца, підійшов до каруци, глянув на хору, що тихо стогнала, тоді повернувся й крикнув з одчаєм:

— Жінка ж умирає!

Поліцай аж тупнув ногою лютий:

[1] Ну?

— Негайно забирайся звідси, чуєш! — І загнув таку лайку, якої вживають закоренілі бендерські хуліґани.

Ударив Ніруца по ребрах конячку й вона потюпала на гору, за місто, але коли на розі стишила ходу, поліцай гостро, протяжно засюрчав.

Знову підтюпцем побігла конячка й уже не зупинялася, поки виїхали за місто.

Цигани здаля побачили каруцу й вийшли назустріч. Та Ніруца мовчазний зупинив конячку.

Стогнала Марина.

Розпріг, тоді звернувся до циган похмурий:

— Жінки, вже лікуйте якнебудь, бо до лікарні не пустили.

— Чого ж конче до лікарні, може до якогось фельдшера... борошном заплатили б, чи що? — це хтось із гурту чоловіків.

Ніруца скипів:

— А ти, розумний, узяв би та й одвіз сам! — І пішов геть насуплений, злий. Але за кілька кроків зупинився, втопив погляд у землю й, немов би міркуючи, додав:

— Куди ж везти... навіть на вулиці не дозволяють зупинятись, не те що...

Постояв трохи й з серця вдарив пужалном по халяві:

— А, чорти б його брали! Ніколи він не бачив людини, що дала б циганові хоч найменшу поміч.

Гуторили жінки, розкладаючи багаття й жалісно зідхали. Бабусі-лікарки з поважними фізіономіями заходжувалися варити свої ліки.

* * *

Надголодь жили в кам'яних валах фортеці, але на руїнах свого минулого, вже бачили заграву нових надій, мали ці надії й ладні були хоч якими муками, а досягти своєї мети. Отже, весь табір твердо поклав не тинятися по базарах, щоб поліцаї не прискіпались. А звідси так близько до Дністра! І як спуститься вниз, до ринви, Дністер там вузький і щороку замерзає.

Швидше б ударили морози! — Ця думка вабила їх, як той край за річкою, звідки як-не-як, а все ж надходять відомості про тих, що поїхали туди. Правду казав Дунда, правду каже леля. Суворо додержували її поради — якось промучитись уже до зими.

Марина стала ходити, тільки руку ще носила підв'язану, бо скоро вона за щось бралася, пекучий біль не давав їй ворухнути рукою.

Пішли холодні дощі, дні стали короткі: насувалася зима.

Уночі сама, а то й з двома-трьома циганами старими в стосотий раз сходила до Дністра, оглядала берег, радилась із дідусем Ніруцею.

Сторожі біля ринви ніколи не зустрічали: це підносило настрій, відновлювало енерґію, зміцняло віру в здійснення наміру.

А коли пішов перший сніг, бачили, як у селі за Дністром цілий день ходили дорослі й діти з червоними прапорами, з музикою.

Того дня захвилювався табір. Ще з вчора з'явилася румунська сторожа й нікого не пускала до берега. Це завдало Марині великого смутку: вона вже мріяла про Країну Рад з упертістю в'язня, що день і ніч невтомно риє стіну тюремної камери, марячи про волю. Та другого дня сторожі не було. Вирішили: мабуть за Дністром трапилось щось дуже поважне, влада про це знала й сторожу поставила, щоб люди не дивились, не збиралися на березі.

Коли ж дихнули грудневі морози, на березі вже ніхто не з'являвся. Проте знали, що ген там, біля напівзруйнованого гарматнем мосту, що по ньому колись проходив поїзд із Басарабії, стоїть сторожа, багато москáлів вартує міст. Тим то й до річки сходили, обминаючи руїни, шосе бендерське і тоді вже, низиною, до берега.

Марина добре знала цей шлях, вимірювала очима й той берег: він тут низенький, легко коні перейдуть.

— Замерзай, Дністре!..

І Дністер замерз: січень дихнув на річку, зупинив її, вкрив крижаним укривалом.

Тричі ходила Марина на берег, тричі вночі доходила з Ніруцею до середини річки, пробуючи лід, і — нарешті — зважилась.

Смоляна ніч стогнала в обіймах страшенної завірюхи: наддністрянської, січневої завірюхи, що про неї ніяка художня творчість не може дати повного уявлення. Холодний, рвучкий вітер сердито бився, ревів у просторі, і потрібні були величезні зусилля, щоб встояти на ногах. На небі й на землі однаково темно: ні вогників, ні зірок. Нічого не видно перед себе. Обриси неба, землі й річки зникли в безодній темряві, яка, здавалося знищила все, опріч простору.

Годі шляхи розпізнати такої пори. Вона друг пачкарів, що переходять кордон із заплющеними очима (пам'ять—очі пачкаря). І ніяка варта неспроможна тоді перешкодити їм, хіба, що зіб'ються зі шляху.

Табір ретельно готувався до втечі. Міцно й як ніколи уважно зв'язували цигани ремені, збрую, брезенти поскидали, міцно збили гвіздками драбини, відра в каруцах поховали...

Чоловіки вели коней за ґнуздечки та ще—обабіч кожної каруци простувало двоє (щоб бува загайки якої де не сталося). Уперед пішли Марина й дідусь Ніруца.

З надзвичайною обережністю виїхали за руїни, минули шосе, кроком черепашиним спустилися в низину й раптом увесь табір причаївся на місці.

З мосту бендерського моторошно й неприємно шугнуло кругом спритне око прожектора. Раз оглянуло простір, удруге. І знову:

ані вогників, ні зірок. Тільки завірюха лютує і дужче потьмарило в очах.

Десь заплакала дитина й одразу ж замовкла.

Сунув табір поволі, тяжко. Коні задкували, нюхали дорогу. Вимучена понад усякі людські сили, Марина важко підіймала в заметах то одну, то другу ногу. Завірюха запорошувала очі снігом, забивала дух, плече ятрило, але мовчки йшла, стримувала себе, аби не стривожити Ніруцу, що засапавшись поспішав за нею. Якийсь невідомий, непевний острах охопив її, а думки одна по одній хуртовиною перебігали в голові: — Невже не дійде вона!.. Невже не стане сили! І хоч би не так боліло плече...

У голові гуло, крізь усі щілини в драній одежині пролазив вітер і, наче голками, шкрябав плече. Ніколи їй не здавався Дністер такий широкий, як тепер.

По коліна вгрузла в глибокий замет, мало не впала, і — не стрималась, не стало сил:

— Мабуть не дійду я, дідусю!

Дужою хвилею рвонула завірюха, і, з неймовірним ревом і свистом, закрутилася вгору. Почула близько голос:

— Потерпи!.. Потерпи!..

І знову замети, знову вітер рвучкий боляче шмагає все тіло, рве дрантя, люто свистить у вухах.

Посковзнулась, напівскостеніла збігла вниз, підхоплена новою хвилею потужної завірюхи. На мить зупинилась:

— Дністер!.. Дністер!.. — Захвилювалась, зціпила зуби; хутчіш пішла по льоду, ні на що не звертаючи уваги. І знову близько Ніруцин голос:

— Потерпи... вже ось... рукою. Потерпи!..

Нічого не відповіла. З тривожної, надмірної напруги ледве могла дихати. Голова їй палала, як в огні. По рівному льоду поспішала вперед, до світу нового, туди...

Стиснула мимохіть рукою — і не плече, не біль притамовувала — щоб серце хоч трошки придержати, щоб не шаленіло так з радости й непокою. Думка відмовлялася йняти віри: — ще кілька кроків!.. Кілька кроків!.. — Аж усміхнулася слабо до себе:

— От ще!..

Тремтливою ногою ступила на новий берег.

* * *

. . . .

Сотні років, як дім Романових стояв маєток поміщиків Іванківських на родючій Катеринославщині, між Добревальським і Новим Каном. „Батько“ Махно добре дався в знаки добревальцям, що постачали йому коні, повозки, харчі, жінок, дівчат і взагалі все, що потрібно було його банді й вимагалося з наказу. — Або, або — тобто: або дай, або до стінки ставай.

Лихі то були роки, як і сам „батько“ з своєю ватагою відчайдушних головорізів. І, ніде правди діти, ватага таки сумлінно додержувала свого девіза: грабувати, вбивати, нищити — скрізь і все. А втім — „батько“ не перевершив поміщиків. Іванківські вже так дбайливо „залили селянам сала за шкуру“, що вони за кілька верстов обминали і маєток і землі поміщицькі.

— Через те,— як розповідають добревальці, — і битий шлях до повітового міста тягнеться „на гак укругову“.

* * *

Тепер добревальці їздять новим — навпростець — шляхом. Та й не тому тільки, що — навпростець. Новий шлях біжить поруч комун і колективів, які з року-в-рік, із дня-у-день, мов велетенські гриби по дощі на доброму ґрунті, ростуть, наливаються свіжим соком.

Недалечко цього шляху, саме в колишньому маєткові поміщицькому, квітне міцний здобуток великого Жовтня — зразкова циганська комуна. І коли напередодні другої більшовицької весни райони рапортували урядові УСРР про свою готовість стати до бою в боротьбі за хліб, від добревальського до столиці котилося телеграфним дротом:

... Добревальське спільно з комунами зустрічає весну стопроцентною колективізацією й відкриттям другої циганської комуни з циган, що перейшли з Басарабії всім табором.

І. МУРАТОВ

Член центральн. роб. укр. студії ВУСПП

ЛІРИЧНЕ

Не надумана ржа
поетичних химер —
Це поривами ліг
атрамент на папер.
Монументів ґранітних
не треба мені,
Безімянним нехай
мій спів
дзвенить.
Хай у чорних копальнях,
на колгоспних ланах
Пісні моєї
лине
луна.
Не німим глядачем
я дивлюся на те,
Як життя в нас
бушує

роcте,
цвіте.
Бачу, бачу ростуть
Тракторбуд,
Дніпрельстан,
та в надхненні пустому
я не розтав.
Знаю —
труднощі
шляхом нашим лягли,
Ікла вищерив ворог,
чекає з імли...
Не комусь —
я роботу свою
віддаю,
з усіма я будую
країну мою.
Це мені —
потрібні бетон і руда,
з усіма я крокую
шляхами Труда.
Бачу —
перемогли
за верствою верству...
Бачу —
заводи, колгоспи ростуть —
Чую реквієм грізний
всесвітній млі,
й рветься ґейзер
бурхливих
і щирих слів.
Це мої,
твої,
це наші дні.
Співе мій,
має мій.
Линь,
дзвени!

ЧОРНИЙ ЕКСПРЕС

Крізь ніч,
Крізь скажені дротів хори
чорний експрес
ріже простори.
— Швидше, ще швидше!
це — колеса

— Ско - ріше ге - ей!
— паротяга свист.
Так наказав машиніст —
чіткий і суворий
начальник експреса.

Береже машиніст
кожну хвилину,
Він знає.
Він бачить —
чекає країна.
Він бачить —
чекають гіганти — заводи,
і домні голодні
роззявили рота.
Він чує крізь верещання вітрів
прокляте слово —
— Прорив!
Клятого слова
він чути не хоче!!
Блиснули завзяттям
уперті очі.

Крізь ніч.
Крізь млу.
Під хрумтіння коліс
рине
чорний
експрес.
Він їде звідти,
де в недрах плаету
люди за вугілля
вийшли в наступ.
Вийшли —
за темпи.
Вийшли —
на кволість,
на кострубаті
невільницькі звички,
Де дружнім напруженням
м'язів і волі
б'ються копальні
за п'ятирічку.

Клоччям
дим
на дроти
навис.

Іскри труба
розсипає рясно.
— Швидше! Ще швидше!!.
це — машиніст.
Цей той —
в кому днів наших
міць і зміст!

. . . .

Чорний експрес
прийшов
своєчасно.

В. МИСИК

НІЧ В ОЛЕКСАНДРФЕЛЬДІ

уривок

Біжи, грими, пломеній країно,
бийся і наступай незмінно,
напружено зводь у височінь
ударний квартал на своїм плечі.
А в тому ударному кварталі
виважуй, виважуй, виважуй зусюд
мільйони вугілля й сталі
й необчислені поклади руд!
З Европи потяг дихає трупно.
Сморід. Паніка. Розклад. А ми
на підступи п'ятирічки йдемо невідступно,
продираємось руками, плечима, грудьми,
крізь кола нових бльокад і атак
у простори виходимо неозорії
і кожний бриґадир наш — вождь і вояк
не гірший за штатних героїв історії!

— Чотири машини стоять, — сказав хрипкий голос.
— Отакої, — озвався аґроном. — З якого часу?
— З учорашнього ранку.
— Що сталось?
— Запасні частини!
— А де рулеві? — гукнув головний механік до гурту.

З стерничих нікого не було. Вони сиділи коло своїх машин. Проте кожному з гурту відомо було, яких саме запасних частин не хватало: пальці та кільця! Кільця та пальці!

Старший механік нічого не сказав. У просторій кімнаті, де містилась сільрада, за столом уже сидів, складаючи акта, аґроном. Він сидів, не скинувши навіть плаща, в добре нагрітій кімнаті, схиливши худе, рудою щетиною поросле обличчя до клаптика паперу. Він кінчив своє писання, перекинувся кількома словами з головою сільради та головою колгоспу,

скрутив цигарку й вийшов у тьму. Машина загула коло ґанку й рушила з хлопчаком біля руля та аґрономом далі в район.

Два інших прибульці були уповноважені для перевірки роботи сільрад від Мелітопільської РСІ. Майже разом з нами прибуло ще п'ятеро з Мелітополя — троє від шефської організації, двоє від комсомольської та Авіохему. Через величезні сіни весь гурт перейшов до протилежної кімнати, де блимала друга гасова лямпа й де хазяйнував уже не голова сільради, а голова німецької артілі, худий, командир запасу. Ці дві голови разом з двадцятип'ятитисячником Біляєвим були найбалакучіші громадяни з усіх 768 олександерфельдівців. Найбалакучіші вони були не тому, що багато балакали: вони балакали саме стільки, скільки було потрібно, і ні на йоту більше, — а тому, що всі німці, які тіснилися в приміщенні правління артілі, як видко, балакали тільки за виняткових обставин. Крім цих трьох робітків, запряжених у велику гарбу громадської справи, всі присутні були цілком захоплені насінням, що шелестіло по всіх кишенях, що пересипалося зі жмень у жмені.

Відлюдність дуже перешкоджає культурному й громадському розвиткові олександерфельдівців. Ніби рештки китайської стіни зосталися ще навкруги цього німецького селища. Вони щезають щоденно, але на сьогодні вони ще не щезли зовсім. А що це не вигадка четвертого прибульця й не національна його упередженість, він може розповісти про сьогоднішні збори мешканців Олександерфельду, присвячені перевірці роботи рад.

— Всі на збори! — гукнув голова сільради, цупкий дядько з високим ясним чолом і приємним круглим обличчям.

— Ходім одразу на збори, — сказав командир запасу до старшого механіка, — а потім ми побалакаємо про наші справи.

Ми вийшли з теплого приміщення й перестали бачити один одного. Ми побрели брудним подвір'ям правління й вийшли у вітряний прольот великої вулиці.

Двома довгими лініями в горобиній тьмі над нами шуміли степові акації. Ми йшли темним каналом вулиці, сподіваючись кожну мить звернути собі в'язи й поламати ноги. Одна лінія шуму одійшла назад, а спереду наближалась друга.

— Тут рів, — сказав чийсь горловий, несподіваний голос. Це озвався один з нашого гурту, тутешній дядько, що за ввесь вечір ні разу ще не роззявляв рота.

Ми подужали рів і ввійшли в лінію шуму. Обминувши кілька акацій, ми перебралися ще через один рів, обійшли незагороджений колодязь і тоді тільки просто перед нами з'явилося освітлене вікно. Це хата-читальня, театр і авдиторія Олександерфельду.

— Це будуть уже другі збори, — сказав один з уповноважених РСІ. — З перших нічого не вийшло... Говориш, говориш, і так і сяк до них підходиш — і все йде марно. Жодної скарги, жодного слова про вади й зловживання, жодного живого слова, — сидять та насіння лускають!

— Низький культурний рівень? В Олександерфельді не знають що таке неписьменність.

— Але я боротимусь до краю, — сказав уповноважений, — Коли треба, я ще десять днів пробуду тут і зроблю все, що зможу.

Олександерфельдівці сходилися. В сінях уже зібрався натовп хлопців та дівчат. Вусаті дядьки вже сиділи де-не-де на лавах, мляво перекидалися словами — й теж лускали насіння. Де-хто ходив попід стінню, де хто дивився на чисті поля чистої стінної газети. Два числа стінгазети висіло в читальні. Ці два числа були дуже акуратно й чисто переписані, з акуратними й чистими малюнками, око спочивало на них. Але даремно б ви шукали в цих двох числах якогось полемічного уступу, гострого слівця, сміливої замітки. Даремно б ви шукали в них критики.

Жодного уступу. Жодної замітки.

Що за халепа! Чим же тоді заповнені ці два широких аркуші? Про що ж розповідають ці рівні, зачісані в один бік, без жодної клякси літери?

Ці зачісані літери розповідають про дуже потрібні й розумні речі. Вони розповідають про ґрандіозне значіння Жовтневої революції, про боротьбу світового пролетаріяту, про неминучу загибель капіталізму, про історичну необхідність колективізації. Одне слово, вони розповідають про все взагалі й ні про що зокрема. Вони обговорюють роботу Комінтерну й ЦК ВКП(б), а до своєї сільради їм діла немає. Їм ніколи панькатись зі своїм сільськими й колгоспними справами, їм ніколи викривати свої вади — та й навіщо! Не дай боже хто чужий побачить!

— Про що інше, а про самокритику тут і не чули! На 768 душ — три партійці й шість комсомольців. Олександерфельдівці заходять до хати, тих, що забарились на дворі та в сінях, закликають — і от збори починаються. Починаються вони без галасу й непорозумінь — навпаки — надто тихо й безживно. Дядьки сидять на лавах, як солдати, й дивляться на маленьку сцену. На сцені — два уповноважені з Мелітополя й три партійці. Шестеро комсомольців розчинилися в цій безсловесній масі.

Уповноважений говорить рівно, чітко й переконливо. Він розуміє, що справа не кількості, а в якості і що словесна кількість рідко переходить в якість. Він скінчив. — Товариші, хто хоче висловитись про роботу сільради? Може розповість хто про вади, про помилки, про злочини, помічені в сільраді чи кооперативі? Хто бере слово?

Красномовна тиша.

— Хто бере слово?

Тиша стає ще красномовніша!

— Я бачу, що ви хочете щось сказати, — звернувся промовець до довгошийого дядька, що через голови інших пильно дивився на лямпу.

Ці слова впали на довгошийого дядька, як удар грому з ясного неба. Він втяг голову в плечі, пробурмотів щось на зразок того, що він „покищо утримується“.

Тоді бере слово голова артілі. Він говорить про необхідність самокритики й запрошує висловлюватися. Далі говорить Біляєв. Два слова сказав голова сільради. Всі три партійці висловилися.

Між лави посилають молодого німця з папером і олівцем.

— Коли не хочете говорити — напишіть! Не може бути, щоб у вас за цей час нічого не трапилось!

Всі мовчать. Збори закриваються.

Прибульці знову йдуть до правління. Там, на засіданні правління, мають розв'язатися найболючіші проблеми осени. Ми обійшли незагороджений колодязь, і чийсь горловий голос знову застеріг нас од небезпеки впасти в рів, і знову ми перебралися через один і другий рови й вийшли на широкий простір вулиці між двома лініями шуму. Я не бачив дерев, але на ранок я пересвідчився, що то справді були цупкі степові акації.

* * *

— Біда! — сказав серед вулиці той же таки горловий голос:— біда з нашими трактористами!

— Що біда, то біда,—мовив голова артілі.

— Слухайте ж як шумить вітер! І це ж у листопаді, коли зима от - от зайде. А наші трактористи ні шапок, ні кожухів, ні рукавиць не одержали!

— Ударників у нас ще немає, — зауважив хтось. — А по-моєму хто отакої ночі в степу робить, той і єсть ударник!

— Ви б глянули на них, — вів своє горловий голос, — вони так пообростали чиряками, що на них живого місця немає. Жаль бере дивитись!

— Мерзнуть напропалу, — сказав голова артілі.

— А дома сидіти в цей час не можна! Лічені дні зосталися! Хлопці ще держаться. Правда, було таке, що й не вийшло двоє через холод.

— Це що два трактори простояли сорок годин? — спитав головний механік.

— Про це ми ще побалакаємо, — антагоністично зауважив голова артілі.

— Що ж балакати? Справа ясна. Трактори простояли з вашої вини, й ви мусите виплатити станції штраф.

— Це називається, — сказав голова артілі — вигнати двох славних хлопців з артілі на заробітки. Цих 98 - ми карбованців ми не можемо взяти з артільної каси, нам доведеться їх вирахувати з заробітку цих двох наших трактористів.

— Діло ваше.

— А то чиє діло, — обурено гукнув голова артілі — зараз у нас стоять чотири трактори без пальців і кілець? Двадцять п'ять днів простою загального! В цей час!

Головний механік промовчав.

— Аж жаль бере, — вів своє горловий голос, — як поглянеш на хлопців.

— Крім того, — чітко сказав голова артілі, — станція повинна поробити на тракторах будки. Де вони?

— Станція теж не бог! Вона дає те, що може!

— Я знаю, що наші трактористи з честю скінчать зяб. Але треба ж берегти людей!

Згодом я бачив олександерфельдських трактористів. Вони були з обмотаними ганчірками шиями й головами, в брудних і порваних куцинах. Їхні мундири були геть то непринадні, ні блискучих ґудзиків, ні значків вони не носили. В Европі для них вигадали б осібний мундир, і вони б справляли далеко приємніше враження. О, в Европі страшенно кохаються в мундирах і костюмах, і їх дехто з наших бувальців по простоті своїй бере за культуру. Ці бувальці привозять звичайно додому дуже мало книжок і вражінь, зате дуже багато штанів і жилетів. В їхніх реєстрах вражінь одне з перших місць посідає мундир трамвайного кондуктора у Відні. В Европі страшенно кохаються в мундирах. Ось приклад:

Неодмінно зберегти дисципліну

Варто поїхати до новітніх Штатів Европі, щоб побачити там продуктивність праці, дисципліну й інші подібні речі на найвищому щаблі розвитку.

Цими днями трамвайний кондуктор в Будапешті застрелився, повернувшися з роботи й не встигши змінити своєї уніформи на приватний одяг.

Таке непристойне поводження з компанійською уніформою, цілком зрозуміло, викликало обурення відповідного начальства. Воно не задовольнилося дописом про це до „Таймсу“, ні. Воно як слід взялося до цієї справи.

Всім трамвайним службовцям заборонено накладати на себе руки в уніформі.

Коли ж хто переступить цю заборону, відшкодування за уніформу, зіпсовану кров'яними плямами чи чим іншим, мають стягти з родичів злочинця. [1]

Европа кохається в мундирах та уніформах. Але її мундири та уніформи прикривають чахлі тіла самогубців і завтрашніх безробітних. А нашим трактористам хоч і буває часом нічим прикрити як слід свого тіла, та під своїми куцинами вони охоче працюють день і ніч, не зважаючи на холод і спеку, щоб швидше скінчити велику справу й щоб розчистити своєю працею шлях у кращі дні.

— Рукавиці вже есть, — сказав старший механік — не сьогодні-завтра будуть і шапки.

Рукавиці й шапка! Коли до них додати ще добрий кожух та міцні чоботи, вийде найкраща й найпочесніша в світі уніформа — уніформа соціялістичного рулевого.

[1] Daily Worker, (London,) 1 — I — 1931.

* * *

Вітер собі гув над Олександерфельдом, ніч ішла своїм шляхом, а збори й засідання своїм. У теплій і чистій хаті правління зібралося десятка зо два людей. Були тут члени правління, просто гулящий люд, семеро прибульців з Мелітополя і двоє прибульців з Якимівки. Ніч ішла своїм шляхом, посуваючись до дванадцятої години, і тому голова артілі одразу відчинив у сусідній кімнатці шафу, витяг з неї свої справи, розклав їх перед собою на столі — й засідання почалося.

Порядок денний складався з тисячі непорозумінь між такими одиницями; а) Якимівська машинотракторна станція, б) Якимівський райвиконком, в) Мелітопільський райвиконком і г) Олександерфельдська артіль. Непорозуміння були такого розряду, що коли б для цього засідання була призначена не одна, а тисяча й одна ніч, а голова артілі, головний механік та Біляєв змогли б говорити так само плавко й врівноважено, як та арабська оповідачка, то й тоді б ця тисяча непорозумінь лишилася б тисячею непорозумінь.

Одна з головних причин цих непорозумінь було незвичайне географічне-адміністративне становище артілі. З одного боку, вона була на території Мелітопільського району й підлягала Мелітопільським районним організаціям, з другого, вона мала генеральний договір з Якимівською станцією й через цю станцію підлягала і Якимівському райвиконкомові. Наприклад: Мелітопільський райвиконком призначив Олександерфельдській артілі акцій Тракороцентру на 708 крб., а Якимівська станція нарахувала їй на 10483 крб. І от тепер вона посідала подвійне місце: Мелітопільський райвиконком мав одвести їй місце на червоній дошці, тим часом як Якимівська станція за цю ж таки справу мала записати її на чорну.

— Олександерфельдська артіль — одна з кращих у районі.

Заоувши побалакати про це свого часу з головним механіком, я дотепер не знаю, в якому саме районі вона посідала таке видатне місце — чи в районі Якимівської станції чи в районі Мелітопільського райвиконкому.

Голова артілі говорив дуже плавко й логічно. Він порозкладав перед собою всі свої папки й книги й кожного разу, коли йому треба було послатись на щось, він одразу знаходив відповідний пункт і зачитував його. Голова артілі сидів коло лямпи, члени правління сиділи на лаві попід стінами, вони мовчали й лускали насіння. Гамсун. багато літ тому, мандруючи від Москви до Баку залізницею Москва-Вороніж-Ростов і побачивши лушпиння на вустах населення десь на Вороніжчині, з подивом чужинця розповів про цю своєрідну звичку. В Сполучених Штатах жують ґуму, в Індо-Китаї — бетель, на Україні лускають насіння. І ґума, й бетель, і насіння врівноважують життя людини, притупляють гостроту сприймання, не дають зосередитись на одній мислі. І ґума, й бетель, і насіння утворюють своєрід-

ний людський тип — тип людини з добре розвиненими щелепами й дуже незначними мовними здібностями. По багатьох хатах і містечках нашої Республіки я бачив людей, що дуже багато й швидко лускали насіння. Але коли я побачив олександерфельдівців, я переконався, що всі бачені мною віртоузи були немовлята поряд з членами правління Олександерфельдської артілі. Бачені мною люди дуже швидко й багато лускали насіння переважно в свята — сидячі на призьбі, стоячи коло зборні чи розташувавшись мальовничою групою на сходах місцевого кооперативу. Коли ж ті бачені мною люди приходили на збори чи на засідання, вони випльовували останнє лушпиння й чистили бороди та вуса при вході й на той час зовсім забували про насіння. Олександерфельдівці впродовж усієї промови свого голови спокійнісінько трощили насіння, спиняючи свої щелепи тільки в найпалкіших місцях його філіпіки, скерованої проти керівництва Якимівської станції. Промова його стояла на трьох стовпах трьох найголовніших непорозумінь: 1) перестій тракторів, 2) штраф і 3) акції Трактороцентру. Говорив він надзвичайно логічно й переконливо, і мені стало жалко головного механіка, єдиного адресата цієї промови. Ось голова артілі скінчив, і слово перейшло до головного механіка.

Він не вродився оратором, цей головний механік. Слова не шукали його, а навпаки, йому доводилося дуже довго й трудно вишукувати їх по всіх закутках кімнати, — на стелі, на стінах, на вікнах, і в щілинах стола. Але хоч слова й грали з ним у жмурця, він неминуче знаходив їх і ставив у важкі шереги доказів і арґументів. — Станція з свого боку робить усе для того, щоб трактори не стояли. Ми ганяємо по всіх усюдах за запасними частинами. Ми прихитрилися робити дещо на своєму токарському варстаті. Більше ми не можемо придумати. — Нижньоновгородський завод будується! Харківський і Сталінградський! Треба ще підождати трохи, й тоді з цими заводами нам буде багато легше!

Знову розмова перейшла на 98 крб. штрафу й далі на 10483, належних з артілі за акції Трактороцентру... Як вправний і дотепний стрілочник, переводив розмову голова артілі. Коли на сцену знову з'явилися акції, тріск насіння на кілька хвилин стих, а коли всім стало ясно, що Якимівська станція в особі свого головного механіка зовсім не збирається одмовлятись од своєї цифри, а голова зовсім не думає погоджуватись на неї, тріск відновився з подвоєною силою.

— Ну добре, забудьмо покищо про 10483 крб. Але ж слухайте, що в договорі написано:

Пункт 22

„Об'єднання" або „Колгосп" зобов'язується щороку набувати акцій Всесоюзного Центру МТС на суму . . . . крб. Участь у набуванні акцій з боку окремих селянських дворів, що входять до об'єднання, визначається так:

Відняцькі двори вносять на придбання акцій щорічно по 2 крб. з гектара, середняцькі — по 3 крб. Набуті акції є неподільний фонд „Об'єднання" й зберігаються в правлінні „Об'єднання"

— Чули? — врочисто запитав присутніх голова. — Я так розумію, що „Об'єднання" не есть те саме, що „Колгосп", і що ця диференція стосується до Сову, а не до артілі, де засоби виробництва й земля усуспільнені.

Цей неясний пункт став за привід до гарячої дискусії між головою артілі, з одного боку, й головним механіком, з другого. Одразу з'явилася сила коментаторів, і члени правління перестали лускати насіння й почистили свої вуса й поли. Семеро прибульців з Мелітополя теж узялися коментувати й перекладати на звичайну людську мову цю абракадабру. Незабаром уся людність поділилася на два табори, що між ними як барикада, лежав пом'ятий зразок „Договору". В одному таборі було все правління артілі, голова сільради, Біляєв, два представники РСІ й п'ятеро інших прибульців з Мелітополя, — в другому був сам головний механік.

Дискусія тривала. Я б мусив би розповісти про всі перипетії цього словесного бою. Ця сцена була надзвичайно напружена й повна глибокого значення — про це свідчило хоч би те, що всі присутні олександерфельдівці поклали до кишень одноразово запаси насіння й остаточно очистили свої вуса й кожухи. Я б неодмінно оповів би про цей блискучий турнір між головним механіком і всією іншою людністю в правлінні артілі, коли б через кілька тижнів після цієї сцени від Тракторцентру не з'явився новий зразок договору, де цей пункт зформульовано значно ясніше й де не зосталося й сліду цієї диференціяції. Автор певний, що читач знайомий з цим договором, і тому обмежується тільки голою інформацією а саме: засідання закінчилося після 12-ої години ночі, всі мирно розбрелися на відпочинок, поклавши другого ранку послати Біляєва за поясненнями до району!

Мені ще снилися то дійові особи з якогось безконечного роману Герштекера, то снилося ніби з Стенлі я подорожував по найглухіших закутках Африки. Так я подорожував чорним континентом снів, аж поки вдосвіта мене не збудив пронизливий плач дитини.

Мати вмовляла дитину німецькими словами. В сінях уже рипіли двері, й хтось ходив по двору.

Блакитне небо світило у високі вікна. В хаті була особлива чистота й порядок, що їх побачити можна тільки в німців. Саморобний великий ґардероб стояв у кутку, як башта, як вхід до середньовічної в'язниці. Військо подушок лежало на лавах. На столі я побачив два томи в золотих палітурках: H. M. Stanley: Im dunkelsten Afrika. — Ага, звідси почалася моя нічна подорож до найглухіших закутків Африки.

Далеко звідси мені довелося побувати в одній німецькій хаті. В ній був такий же непорушний лад, саморобний ґардероб, старовинна фісгармонія, вивезена з батьківщини, а на столі лежав багато ілюстрований і в такій самій блискучій оправі том якогось іншого мандрівника під назвою „Від полюса до полюса“. В тій квартирі над старою фісгармонією висіла на стіні дощечка з прекрасними, виконаними золотом, ґотичними літерами — „Привіт“. Тут, в біднішій квартирі, де не було вивезеної з батьківщини фісгармонії, над ліжком, що так швидко переправило мене з вечора в ранок, висіло три дощечки з золотими ґотичними літерами.

Ліворуч:

Arbeit mit Gebet verbunden
hat Gottes Segen stets gefunden.[1]

Праворуч:

Über den Sternen steht geschrieben:
der Mensch soll glauben, hoffen, lieben.[2]

І просто над ліжком зворушлива дитяча молитва:

Vater, Sasz die Augen Dein
Über meinem Bette sein.[3]

Ці три написи горіли над ліжком, як гасла, як відблиск старого, з прабатьків, родинного вогнища, вивезеного колоністами з батьківщини. І чистота в хаті, і гори подушок, і книжки з цяцькованими палітурками й золоті написи — все це свідчило про прив'язаність їхніх господарів до свого родинного вогнища й велике вміння захистити його від вітру й негоди.

З сонцем до правління знов зійшлися всі прибульці. Представники РСІ для дальшої перевірки роботи Ради, кілька шефів для того, щоб відбути додому, двоє комсомольців, що прибули з Мелітополя налагодити місцевого Авіохему, для того, щоб негайно приступити до праці.

— Одна машина вже ремонтується,—сказав головний механік, миючи руки перед сніданком. — А тепер треба налагодити ремонт другої.

Треті двері у величезних сінях, що в звичайній селянській хаті ведуть до хатини, в цьому німецькому будинку провадили до просторої кімнати, де містилася кухня та їдальня для трактористів і гостей. Артіль добре ходила за своїми стерничими. Вранці того дня їм дали товченої картоплі з салом, свіжого смачного хліба й кави — чомусь не солодкої. На обід артільні куховарки приготували доброї юшки з картоплею й свининою.

[1] Праця, поєднана з молитвою має завжди в собі господнє благо.
[2] Над зорями написано: людина повинна вірити, надіятися й любити.
[3] Батьку, хай очі твої завжди будуть над моїм ліжком.

На другу страву дали знову м'яса — смаженого — потім знову каву — й знову не солодку. Вечеря була така сама, як сніданок.

— По інших колгоспах часом голодний і день і ніч протинявєшся, а тут зате нагодують за всіх. Гостинна артіль!

Артіль не тільки гостинна, але й спроможна. Я пригадав один овечий радгосп над Сивашами в глибині південного Степу, що саме цієї осені напруженим темпом провадив своє будівництво. Я пригадав радгосп імени Фрунзе недалеко від Перекопу на дужій долоні Степу, хутір, що в ньому містився він, і величезні кістяки кошар навколо нього. Близько від хутора було дві кошари — інші 14 були розкидані по всьому земельному масиву в 17.000 га. Я пригадав дерев'яну повітку на південному березі хутора, де холодними ранками, днями й вечорами листопада 1930 року сходилися робітники радгоспу до неситного, але дружнього столу. На сніданок та на вечерю давали там дуже рідкий і дуже водяний куліш. Після водяного кулешу приходив водяний чай без цукру — цукор робітники приносили в кишенях, — а після кулешу й чаю робітники йшли на роботу з водяними шлунками.

Один „Інтернаціонал", що вибув з лав, переховувався на західньому крилі Олександерфельду. Другий інвалід спав у клуні на подвір'ї сільради. Двоє інших зосталися на Степу. Головний механік пішов до першої машини й там узявся разом з трактористами до ремонту. Старший стерничий лежав на кожусі під обліпленим чорноземом (всупереч відповідному правилу відповідного уставу) „Інтернаціоналом", виймав прокладки й передавав своїм помічникам. Ті довго й напружено пиляли їх терпугом і знову передавали старшому. Прокладок було багато, а терпуг старий, і тому перший „Інтернаціонал" забрав увесь день. З дверей клуні одкривався вигляд на широке подвір'я німця-середняка з великою й міцною хатою-фортецею. Колишня затишність і врівноваженість ще чулася на подвір'ї, хоч огорожі навколо нього вже не було і в стайні не чути було коней. На тому подвір'ї правління — стайня обернулася в своєрідний клюб, де завжди можна знайти гурт гулящої молоді. Чергові ходили за кіньми, виносили з стайні гній, а незайняті нічим хлопці збиралися між коней і провадили тут свої розмови.

— А машини досі немає, — сказав головний механік.

Два прибульці сиділи в правлінні артілі. Це були комсомольці-авіохемівці й з ними був секретар комсомольського осередку артілі. — Так, — говорив він, — фактично в нас ніякої комсомольської організації немає. Є шість чоловік комсомольців, — але де вони? Вони значаться у вас у списках, а в нас ви їх не побачите.

Машини не було, й головний механік вирішив заходитися й коло другого трактора, що стояв у хліві на подвір'ї артілі. Знову почали пиляти прокладки, й знову старший тракторист з забинтованою головою лежав під машиною й передавав звідти

несправні деталі. День був світлий, і вітряний, після двох тижнів осіннього дощу Степ швидко протряхав, і два трактори, що зосталися на фронті з бриґади, сьогодні перейшли на три корпуси, замість учорашніх двох. Степ сох на очах, два „Інтернаціонали“ працювали, сьогодні на ніч мали вийти на зяб ще два, а завтра й решта два. Трактори Якимівської станції день і ніч були на полі й уже на середину листопада замість встановлених від Трактороцентру 1500 робочих годин мали 2400. Степ висихав, світлий день хилився на захід, вітер гув у широких дворах німецького колгоспу. Дядько вивів із стайні коня й запріг його у велике колесо, що з нього йшли два канати до меншого колеса над колодязем, а на тих канатах було два великих дерев'яних цебра. Кінь одноманітно ходив по тісному колі, аж поки одне цебро не вйринуло з безконечної глибини колодязя.

— Тпру!

Коня випряжено, води більше не треба. Це примітивне спорудження мені нагадало кадр з культурфільму „Ель-Ісмен“. В душній, тісній середньовічній столиці серед прекрасної, соняшної й родючої країни — цвітуть і гниють середньовічні базари й димлять середньовічні кузні й майстерні. В одній з тих чорних, тісних, низьких ям ворочається верблюд у маленькому колі, крутячи нехитре жорно. В тьмі й диму він крутиться на однім місці цілими довгими аравійськими днями, безконечними аравійськими днями, безконечними аравійськими місяцями й роками. І я зрадів за цього миршавого німецького коника, що покірно крутив тількищо неоковирне колесо колодязя, я зрадів за нього, бо знав, що йому ніколи не доведеться зазнати цього конячого пекла, що йому не доведеться вже крутити навіть звичайної молотарки.

Бідарка під'їхала до воріт сільради, й з неї сплигнув кучерявий хлопець. — Чи не йде у вас підвода на Якимівку? — спитав він у приміщенні сільради — і я пригадав, почувши його голос, довгу ніч у вагоні, довгу розмову про марші й пісні, про конкурс Наркомосвіти. Я згадав дядька, рудого, як овес, що його сіється, коситься й молотиться „та до зерна увесь“, і другого дядька, що так несподівано позбувся вночі своєї одноосібницької торби.

— Вранці пішла підвода на Мелітопіль, — сказав голова сільради, приглядаючись до хлопця й зважуючи, чи варто для нього наряжати підводу. — А ви хто?

— Я мобілізований на ліквідацію неписьменности до Мелітопільського району, але мені треба в Якимівку.

— Ні, — сказав голова, — в нас не йде підвода на Якимівку.

— Що ж будемо робити? — спитався хлопець у свого бідаря. Бідар промовчав.

— Він брався мене приставити до Олександерфельду, а тут нібито щодня йдуть підводи на Якимівку.

Голова похитав головою. — Побалакайте з головним механіком, до нього прийде машина з станції.

З головним механіком кучерявому хлопцеві недовго довелося балакати. Той одразу погодився взяти його з собою. Вже стемніло й машина стояла на подвір'ї, й хлопчак спав у своїй шоферській будці, тим часом, як головний механік ніяк не міг одірватися од другого ремонту. В клуні горіла гасова лямпа, тракторист з забинтованою головою все ще лежав під машиною, хоч дівчина з артільної кухні вже втретє приходила кликати на вечерю.

Ніч насувалася, й Степ помітно смеркав, і вже кінця широкої вулиці не було видко. Зрештою хлопчак пустив мотор, головний механік з притиском сказав трактористам: — Щоб цей трактор сьогодні неодмінно вийшов на поле! — і авто рушило. Авто помчало рівною вулицею, й на ньому з нами був найновішій прибулець, мій знайомий, хлопець, що так гостро критикував передминулої ночі зроблені сучасними поетами й композиторами марші.

Олександерфельдське селище вмерло за нами, в обличчя нам війнув гострий вітер, а попереду була суцільна тьма. Рівний Степ чувся в цій густій тьмі, а за тьмою ввижалися вогні, разки вогнів, мурашники вогнів і вогнища на весь горизонт.

Вогнища у димах і млі.
вогнища великі й малі,
роздмухані вихорем,
полум'ям розпалені —
підіймаються
в дикім віддалені
завойованої землі!
Коли ніч на поля
упаде і розілле спокій —
і тоді у пітьмі глибокій
не стихає земля.
І тоді гуде таборище,
вогнище підводяться вище,
у пустелях стукають заступи,
гіганти підносяться!
В сні і то кожному видяться
нові атаки
і наступи.
Замість подушки вночі —
в головах патронташ.
Пам'ятай і сплячи,
що ворог не спить наш!
Ніч, а табір не хоче мовчати.
Слухай! Близько й вдалі
голоси народжуються,
зводяться постаті.
Хто?
Це перекликаються чати
завойованої землі!

Машина мчала через зяб, через вогкий ще від довгих дощів зяб, обминаючи ярки, обмацуючи ліхтарями шлях попереду. Мені хотілося додумати свою думку про Алма-Ату, але вітер біг зі сходу й вив над нашими головами, й передо мною дихав незрівняний Степ, не Степ Півдня України, а гігантський, єдиний Степ, що тягся від Монголії до Карпат. Попереду була Якимівка й Мелітопіль, далі Донбас і Ростов, до них підходила Нижня Волга, а за нею починався казакстанський степ, Аральське море, Сир-Дар'я, Чу, далі маленька Алмаатинка, велика Ілі, Іртиш і Семіпалатинськ. Хіба можна мріяти про це Місто Яблук, що розляглося край перших сходів Заілійського Алатау, під темним і рябим од снігу Алмаатинським піком, коли воно було просто перед блискучим радіятором нашої машини, коли пронизливий вітер холодів його холодом і курив його курявою!

Уявіть собі величезну мапу П'ятирічки й ви побачите, що Олександерфельд і Алма-Ата близькі сусіди й найближчі родичі. Олександерфельд, Якимівка й сотні інших Олександерфельдів і Якимівок стоять, побравшись за руки могутнім фронтом, і з другого флангу того фронту, як рівні між рівними, стоять казакстанські Олександерфельди та Якимівки — і стоїть далека Алма-Ата.

І. ФЕФЕР

ЗАВДАННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЗА РЕКОНСТРУКТИВНОГО ПЕРІОДУ[1]

Три роки боротьби й творчости. Три роки, що відділяють нас від першої всеукраїнської наради євр. пролетарських письменників, були роками гострої клясової боротьби на всіх фронтах і, відомо, теж на літературному фронті. Певна річ, інакше й не могло бути. Як вам відомо, ми ніколи не вважали літературу за щось вдокремлене від життя. Навпаки: впродовж минулих трьох років ми не вгавали боротись за те, щоб „література стала частиною загальнопролетарської справи" (Ленін). Ми не вгавали боротись проти „літераторів — надлюдей" (Ленін). Ми боролись за включення пролетарської літератури в „розгорнений наступ на капіталістичні елементи, на всьому фронті" (Сталін). Цей штурмовий соціялістичний наступ, що його веде робітнича кляса під проводом Ленінської комуністичної партії, не дає спокою нашим одвертим і прихованим клясовим ворогам.

Ми бачимо: як на всіх фронтах нашої роботи й будівництва, так само й на літературному фронті клясовий ворог дістав поразку за поразкою.

[1] Скорочена стенограма доповіді на 2-й Всеукр. Конференції євр. пролет. письменників 28-IV-31 року.

Ми били його пролетарськими творами, ми били його ударницьким нашим пером, били його консолідацією всіх справді комуністично-пролетарських сил. Ми били його й б'ємо призовом ударників, били в боротьбі проти його правої й „лівої“ аґентури на літературному фронті.

Минулі роки були роками боротьби за гегемонію пролетарської літератури, роками боротьби проти клясово-ворожих теорії й практики, проти дрібнобуржуазних настроїв, проти антипролетарських проривів та ідишистських рецидивів, проти формалістичних фармацевтів і касриловських піднебесних мефістофелів, проти капітулянтства, халтури, національної обмежености, проти правих і „лівих“ панікерів.

Ці три роки були роками боїв за витриману пролетарську літературу, яка гідна була би епохи „великих робіт“.

Ми чимало перемог маємо. За наші досягнення ми маємо чимало дякувати щільному контактові з братерською українською пролетарською літературою і проводові ВУСПП Без консолідованого інтернаціонального пролетарського фронту ми ніколи не розвинули би такої швидкости, яку розвиваємо нині. За підвалину нашої діяльности покладено постанови нашої партії про художню літературу. Ми говоримо тут про резолюції ЦК ВКП(б) та КП(б)У, як і постанови нарад про єврейську літературу при ЦК КП(б)У та ПБ. Партійні директиви цілком ясні:

> „Утворити художню літературу, що справді розрахована на масового читача, на робітника й селянина: треба сміливіш і рішучіш пірвати з снобізмом у літературі й використовуючи всі технічні можливості старого майстерства, виробити належну форму, зрозумілу для мільйонів“ (резолюція ЦК ВКП(б), червень 1925 р.).

Цю директиву не випускали з ока пролетарські письменники. Під знаком цих директив, ми боролись, творили й зростали.

Ця постанова правильно ставить питання, не тільки щодо культурного процесу всіх національностей.

Ми працювали під проводом більшовицької партії, й це збільшувало зненависть наших ворогів, від Цівченка й аж до ренеґатів Рейзіна й Лейвіка. В межах радянської літератури ми теж чули чимало виступів, що об'єктивно висловлювали ставлення наших клясових ворогів до соціялістичного будівництва, до пролетарської літератури і партійного керівництва. Невaрт докладно спинятися на всіх цих ворожих виступах, пам'ятаємо бо всі гаразд сумної слави справу Квітка, поезії Галкіна про „радянські поцілунки“, Гофштейнові „Циркуляри“ про „зневаження“ й „пришибеєвщину“. А. Каганів смертельний лемент над багатирськими дочками у „Віленському гаоні“, муки. Н. Лур'є „Під колесом“...

Ми працювали під проводом більшовицької партії. Під її проводом ми боролись так проти клясових ворогів, як і проти тих, що перебувають під ворожим впливом. В цій боротьбі нас

підтримували сотні, тисячі пролетарів так в Радянському Союзі, як і за кордоном.

Ми творимо потужну пролетарську літературу. Це факт. Ніхто нині не „насмілиться" привселюдно заперечити, що пролетарська література твориться, й що ми маємо вже величезні перемоги на цім фронті. Та згадайте ж першу нашу нараду, той шматок часу, коли її скликано. Згадайте усмішечки „бой'євців" анонімні привітання, одержані до заснування „тресту різників". Ваплітовці увінчали перший з'їзд ВУСПП назвою „письмоводителі", а першій нараді єврейських письменників наліпили вивіску „трест різників". У своїм ставленні до пролетарської літератури наші супротивники відіграли ролю троцкістської аґентури. Цим я ні в якому разі не хочу сказати, що всі наші супротивники були суб'єктивно зв'язані з троцкістською опозицією, хоч такі були серед супротивників. Тов. Фельдман цілком одверто й щиро говорив про це в своїх виступах на бюрі Харківської Євсекції „ВУСПП". На поширеному засіданні літсекції інституту Єврейської культури т. Н. Ойслендер те ж говорив про те, що позиція літсекції була противницька відносно організації пролетарських письменників. Те ж саме заявив т. Вінер. Як свідчить „комуніка", керівники літсекції висловлювались цілком „делікатно". Справді ж ці т. т., що були фактичними представниками організації „Бой" („будування") в літсекції, ставились вороже не лише до організації, а до самої пролетарської літератури. Вони не тільки не допомагали, як висловився тов. Вінер, а перешкоджали.

Згадайте „скарги" наших супротивників. Вони проповідували, що література в Радянському Союзі становить щось суцільне, що найцінніше в літературі — це попутницька творчість, при цьому вони навіть... Ністера зарахували до попутників. Вони, доводили, що найважливіше в літературному творі є кінець-кінцем форма, „чиста майстерність" сказати б; славетним „перевальським" вселюдським „гуманізмом" вони хотіли підмінити клясову боротьбу і славетну „щирість" вони пробували протиставити клясовій цілеспрямованості нашої літератури. Коротко кажучи: вони замазували літературу. Орг. висновки їхні, звичайно, походили з їх загальнотроцкістських „настроїв", перемішаних з доброю порцією бундизму. Отак одної прекрасної зимової ночі народилася „пропозиція" ліквідувати секцію ВУСПП і утворити одностайну організацію всіх радянських еврейських письменників.

В боротьбі проти цієї право-„лівої" антипролетарської сумішки зростала пролет. література. Тут цікаво акцентувати, що так наші „доморослі" супротивники, як і сам Троцький були не досить оригінальні. В той час, як наші „доморослі" переписували свої „теорії" в Троцького,—сам Троцький „копіював" Кавтського.

В своїй книжці „Мистецтво й природа“ старий ренеґат Карл Кавтський писав:

> „Сумнівно сподіватить, що розвинеться нове пролетарське мистецтво, яке стоятиме вище, ніж буржуазне. Не пролетаріят творить нову епоху в мистецтві, а навпаки: вона (епоха) утвориться лише тоді, коли пролетаріяту не буде“.

...Цілком ясні словеса. Цілком ясна плятформа. Ось з якого джерела наші „доморослі“ ліквідатори вичерпнули свою „лінію“.

Ми їх розбили. Ми перемогли їх фактами, ганебну капітулянтську сторінку ми перегорнули.

В Радянському Союзі уже прилюдно не приходять з „такими теоріями“. Це ще не означає, що ворог цілком розбитий. Безперечно, деякі перефарбувались і приховались. Це повинно примусити нас не послабляти нашої войовничости й надалі і завжди ми повинні бути — насторожі.

Хоча наші супротивники не мають, ні апарату, ні преси в Радянському Союзі, проте їм щастить реклямувати свої думки, не тільки в еврейському оточенні, ба навіть експортувати цей „баґаж“ до „чужоземців“. Ми гаразд знаємо наші кадри й ніколи не чули про те, що, наприклад, Борис Пільняк дуже цікавився пролетарською літературою взагалі і особливо еврейською пролетарською літературою.

Раптом довідуємось, що Борис Пільняк став „спец“ на еврейську літературу і навіть дає інтерв'ю про неї.

Та ще де? В Нью-Йорку!

Ми, певна річ, мусили би радіти, що трапляються „доброхітні популяризатори“ нашої пролетарської літератури за кордоном, але...

Але, в „Форвертс“ з 28-го березня ц. р. ми знаходимо розмову з Пільняком, де серед інших дурниць ми читаємо таку „тезу“:

> „Є три кляси (кляси? І. Ф.) письменників в Радянській Росії. Є пролетарські письменники і інтелектуальні (пролетарські письменники — отже, неінтелектуальні... І. Ф.) Нема справді пролетарських письменників серед евреїв, бо раніше не було в Росії великого еврейського пролетаріяту“.

Знайомі згуки! Чувані пісні!

Бути може, що шахер-махери з „Форвертсу“ трошки „зредаґували“ Пільняка, маючи на оці, що він не читає еврейською мовою...

Але інтерв'ю видруковано, підписано „Борис Пільняк“, і під час другої всеукраїнської конференції еврейських пролетарських письменників, ми маємо приємність читати, що „справді пролетарських письменників серед евреїв нема“.

Останні три роки творчости й боротьби, наша конференція й майбутня всесоюзна нарада є найкраще заперечення цих „інтелектуальних думок“, починаючи з „теоретично обґрунтованих“ і кінчаючи курйозами а ля Борис Пільняк в жовтому американському „Форвертсі“.

Для того, щоб наша конференція могла правильно назначити лінію нашого дальшого розвитку, ми мусимо кинути ретроспективний погляд на пройдений шлях. Ми мусимо підбити підсумки. Ми повинні серйозно глянути, як стоїть справа з Ленінською проблемою „хто кого".

Т. Косіор правильно зробив наголос на тому, що „справа про те, хто кого перевершить: буржуазна українська література нас, або ми їх — розв'язується на нашу користь".

Це саме ми можемо сказати про еврейську пролетарську літературу, що розбила стіну, відгороджувала її, відокремлювала, зв'язалась з українською пролетарською літературою і через ВУСПП зі усіма братерськими літературами Радянського Союзу. Через інтернаціональне бюро революційно-пролетарських письменників, ми ввімкнулися в революційно-пролетарський революційний рух всесвіту. Як вам відомо, ми брали активну участь у всесвітньому конґресі революційних письменників, і конґрес навіть ухвалив спеціяльну резолюцію щодо еврейської літератури. Таким чином, утворюється консолідований інтернаціональний фронт, приставлюваний „Пен-клюбу", де „наський" фашист такий свояк.

Наш зріст, щільно зв'язаний з культурним зростом пролетаріяту, зі усім перебігом культурної революції, ще збільшує нашу відповідальність. Ми повинні надалі ще суворіше і ще поглибленіше ставитись до завдань, що їх висуває перед нами реконструктивний період.

Л і т п р о д у к ц і я з а т р и р о к и. Подивимось як стоїть справа з літературною продукцією за роки 1928, 29 і 30-й.

Зупинимося лише на тих книжках, що вийшли, бо найважливіші твори зрештою вийшли в формі книги. Насамперед деякі цифри: року 1928 вийшли 35 книжок оригінальної художньої літератури, 1929 р. — вийшло вже 48 книжок, і 1930 р. ми вже видаємо 59 книжок. Наведені цифри свідчать, що наша продукція зростає рік-у-рік.

Нас цікавить не тільки загальний зріст літературної продукції, а й куди йде цей зріст, яке місце він посідає в організованому секторі й чи в достатній мірі він зростає.

Яку картину бачимо ми з цього погляду? З 32 виданих збірок поезії ми маємо 12 „диких" і 20 таких, що належать до членів пролетарської організації (ВУСПП — 14, МАПП — 3 і БІЛАПП — 3).

Іншу картину бачимо, коли переглядаємо прозу. 34 з виданих 84 книжок належить до клясики й взагалі до переджовтневих белетристів, „дикий" сектор дав не більше 14 книжок, зате організована пролетарська література дала 36 книжок прози (ВУСПП — 20, МАПП — 13 і БІЛАПП — всього 3 книжки прози).

В той час, як радянська пролетарська поезія не тільки посідає чільне місце в поетичній продукції, але фактично вона

єдина на „ринку“, ми тим часом не можемо цього сказати про нашу прозу. Хоч треба підкреслити, що її місце й роля в прозаїчній продукції значно збільшились.

Краще враження справляє пропорція між окремими секторами в драматургічній продукції. З 20 випущених п'єс ми бачимо лише одну п'єсу клясичну, 4 „диких“ і 15 організованих пролетписьменників (ВУСПП, МАПП і БІЛАПП по 5).

Аналізуючи еволюцію літературної продукції за останні 3 роки, ми виразно бачимо, як зростає пролетарський сектор. Якщо цей сектор, наприклад, 1923 видав усього 3 збірки поезії, то вже 1929 року він видав 5, а 1930 року — 11 збірок поезії. Так само з прозою. Якщо члени пролетарських організації року 1928 мали не більш 9 книжок прози, то уже 1929 — маємо 11, а 1930 — 16 книжок.

В усій продукції радянської літератури впродовж цих 3 років організований пролетсектор дав пересічно 70%. Розподіливши пролетсектор на окремі організації, бачимо, що ВУСПП дав 56%, МАПП — 30% і БІЛАПП — 14%.

Тут цікаво підкреслити, що року 1930 пролетарські організації дають уже 85% усієї продукції. На нашій конференції варто відзначити, що року 1930 євсекція ВУСПП дала сливе $^2/_3$ того, що дав пролетарський сектор всього Союзу (ВУСПП — 54%, МАП — 19% і БІЛАПП — 17%).

Єврейський сектор ВУСПП'у настільки зріс, що не можна навіть порівняти теперішнє становище з тим, що ми мали перед 3 роками. Ми це гостро відчуваємо не тільки тоді, коли перегортаємо окремі книжки, а й журнали.

Чи задовольняє нас число виданих книжок, особливо оповідань, новель, поезій.

Чи цього досить?

Тисячу разів ні!

Робітнича маса вимагає набагато більше, ніж ми дали досі. Є факт: наша літпродукція ще занадто мала, щоб задоволити збільшувані вимоги пролетаря й колгоспника, який культурно раз-у-раз зростає.

Особливу тривогу викликає у нас книжкова продукція першого квартала 1931 року. Тут ми маємо певний прорив.

Третій вирішальний рік п'ятирічки зовсім інакше ставить перед нами питання про темпи. Ми повинні інтенсивніше заходитись коло своєї справи. Ми повинні дати набагато більшу продукцію, ніж досі. Це мусить стати ясно кожному пролетарському письменникові, якщо він таким хоче залишитись не лише на папері.

Але це не є тільки справа часу, а й справа змісту, цілеспрямованости, якости.

До цих справ ми переходимо.

П р о з а п о в и н н а п і д т я г т и с ь. Визнано вже, що наша пролетарська література має великі досягнення. Останній все-

світній конґрес пролетарських письменників у своєї резолюції про єврейську літ-ратуру зазначив, що єврейська пролетарська література в Радянському Союзі стала зразком для єврейської революційно-пролетарської літератури в капіталістичних країнах.

Це не є декларація. Це факт. Особливо почала зростати наша література за останні три роки. Згадайте, наприклад, стан пролетарської прози до 1-ї української наради. Поезія вже тоді посідала поважне місце. В поезії ми вже тоді мали цілу низку творів, якими пишалася б уся пролетарська література. Але в прозі ми мали тільки спроби, експерименти, початки, коли ми читали твори наших товаришів, здавалося, що тут має бути написано „далі буде“.

Ми чекали продовження...

Ці три роки дали велике піднесення пролетарської прози. Тов. Годінер приносить свою „Людину з рушницею“, тов. Абчук приходить з першим робітничим оповіданням в радянській літературі „Гірш Шамай“, тов. Альбертон з своїм „Біраб іджан“, „Шахта bis“, Гільдін з „Криницями“, Рабін з „Двоюрідними братами“, Персова „житній хліб“, Юдель Йофе випускає три книжки, Мойше Тайч також, Аронський випускає роман, Еркес пише свої „Вороги“, Даніель „Юліса“, Каган, Шапіро, Шкаровський, Брайтер, Алек друкують низку новель і нотаток.

Зрушується проза і в Білорусі. Товариш Довгопольський виступає з „Відчиненими ворітьми“, а тов. Майзель із серією робітничих оповідань.

Енерґійно рине в літературу молодша фаланга: Елі Гордон випускає свій „Бур'ян“, Сіто — серію оповідань. Починає друкуватись робітнича молодь — Табачніков, Забара та інші. Оживляється комсомольський сектор нашої прози. Товариші Наган Лур'є, Грінзайд, Рузін, Райцін пишуть цілу низку оповідань і новель. Як бачите , ми маємо врожай на фронті нашої прози.

Особливо треба тут відзначити творі, присвячені соціялістичному будівництву, пролетаріяту, партії, — твори т.т. Абчука, Альбертона, Гільдіна, деякі оповідання Ю. Йофе, Тайча, Рабіна і теж низка новель молодшої фаланги й ударників.

Як бачите, навіть той сектор, що найбільш відставав, проза, теж має деяке піднесення.

Чи задовольняє нас хоч би й теперішній стан прози? Чи задовольняє нас в теперішній момент тематика її? Чи задоволені ми з темпів наших прозаїків, з якости?

Чи можна сказати, що творчість наших прозаїків уже відповідає вимогам реконструктивного періоду?

На жаль, ні.

Ми ще не маємо широкого полотна не тільки про реконструктивний період, ба навіть і про відбудовний період. Герої нашого часу — пролетар і колгоспник ще не посідають чільного місця в пролетарській літературі.

Та яке ще там чільне місце?

Вони взагалі посідають дуже невеличке місце в творчості наших товаришів. Року 1930 побачили світ 20 книжок прози. Отже з 16 книжок, які належать членам пролетарських організацій, лише одна присвячена життю заводу. Це оповідання Абчукове „Увімкнулись“.

Як бачимо, і досі ще не все гаразд з тематикою пролетарської прози.

Чільне місце тематики нашої прози досі ще посідає містечко і часткове село.

Це факт, який має про щось сиґналізувати...

Містечко завжди було одним з найголовніших джерел, звідки й передмовтнева література і радянська черпали чимало матеріялу для творів. Проза, поезія, драматургія — все було просякнуте містечком і містечковістю. Підхід був різноманітний. Порізному ставились письменники до тієї чи іншої кляси, до того чи іншого шару. Але містечко, як таке, було сливе повсякчасним тлом, повсякчасним акомпаньяментом для художньої літератури.

Наша проза має чимало великих і малих творів про містечко, і дрібнобуржуазні письменники, ба навіть деякі, що претендують бути пролетарськими — і дотепер люблять пустити сльозу про „нещасну“ долю „засуджених“ містечок.

Ми читали в літературі, як „тікають“ з містечка, ми мали декілька „сеансів“ лівацької істерики „на честь“ містечка, ми читали про вихід і загибель. Дехто думає, що цим уже містечко, як тема „вичерпана“.

Алеж чи намагалась наша пролетарська проза (а також поезія) відображати перебудову містечка, показати нове артелізоване, колективізоване, що йде шляхом індустріялізації.

Ми в нашій прозі мали чимало містечкових мотивів. Найважливіше в містечку, нове, радянське, в нашій літературі ще не видно. Після того, як Кіпніс описав „словечанські книші“, він замовк. Ноях Лур'є примітив загибель „порядного крамаря“. Авром Каган почуває живий жаль з приводу безробіття „багатирських дочок“. Можна було б зазначити ще цілу низку прикладів. Але це зайве.

Нам ясно: ми повинні лише тепер показати нове містечко з новими людьми, нові взаємини, новий побут, містечко, що забуває про безробіття.

Ця тема ще не відмерла. Потрібний інший підхід.

Цим ми ні в якому разі не хочемо сказати, що містечко повинно бути центральною темою в нашій літературі. Ми хочемо тільки підкреслити тут, що викреслити містечко цілком ще не можна і не треба.

Так само стоїть справа з сільською тематикою. Відколи у нас почався процес аґраризації, остання посідала одне з найчільніших місць в нашій літературі. Село почало „конкуру-

вати“ з містечком. Це було безперечно позитивне явище, хо з другого боку трошки чудно: еврейський пролетаріят тро старший за селянство, а проте він не встиг „притягти“ до се таку увагу з боку еврейських письменників, бодай пролета ських...

Вина за це, відомо, не падає на еврейських робітників, а пролетарського письменника, що не завжди дивиться туди, ку слід дивитись...

Факт, що друга тема (після містечка), що захопила письме ника — є село, переселення, колонізація.

Але скоро ми перегорнемо сторінки оповідань, шкіців, но ток (а також віршів) на цю тему, одразу впадає в очі „хазя чицька“ ідилічність, що розлита по всіх цих творах. Ми одра вбачаемо, що й тут пролетарський письменник головного побачив і не подав.

Чи маємо ми вже твори про колективізацію, про напруже клясову боротьбу навколо колективізації?

На жаль, колективізація здебільшого використовується д „ура - концовок“, клясова боротьба фігурує зчаста, як „прим совий асортимент“.

Тим часом ми знаходимо в літературі зовнішню форму пе селення і дрібнобуржуазну націоналістичну надхненність, того, що „еврей працює не згірш, як не-еврей“. Ми вже не ворими про нагадування, що „коні їдять овес“... Деякі пис менники наші почули як в селі мичить корова, побачили віть „золоті соломинки на дахах, що граються з сонцем“, в вони побачили і вивчили, опріч „тематики боїв“. Про невели винятки ми не говоримо.

Дати нове село, село за суцільної колективізації, клясо боротьбу за соціялістичні форми сільського господарства, дати наступ партії і пролетаріяту на селі, колгоспника, жит колгоспу і радгоспу — це широке тематичне поле, що лише м бути обробленим.

Я нещодавно читав в „Літераріше Блеттер“ інтерв'ю з Б рисом Пільняком. Одне інтерв'ю ми вже цитували. Це інтер не менш цікаве. На запитання, куди їде Пільняк, останній ві повів: до Африки. Для чого? — запитаєте ви. Пільняк вам ві повість: збирати матеріял для нового твору.

Я гадаю, товариші, що нам тим часом в Африку їхати треба за тематичними матеріялами. Як бачите, ми маємо ще д волі матеріялу у нас, маємо доволі тем. Навіть таких „арен“, містечко і село, що на на них деякі письменники дивляться, на „пропащі“ і „вичерпані“, можуть дати досить матеріялу д нашої літератури. Треба його тільки знайти, побачити і казати.

Якщо візьмемо три арени (місто, містечко, село) за схем тов. Літвакова, що він її розвивав на першій нараді, то

винні з'ясувати з усією категоричністю, що постанови першої ради чинні ще й тепер.

В центрі наших тематичних плянів повинен стояти завод, фабрика, робітник, нові соціялістичні міста, що народжуються тепер. Той не є пролетарський письменник, хто не бачить робітничу масу, не бачить пролетаріят-будівника соціялізму, хто не бачить фабрик, колгоспів, великі будівництва, тобто фортеці, де виковується наша більшовицька епоха, бо:

> „Кожне поважне мистецтво має, коріння в своїй епосі і кожен справжній поет живе в свою епоху і в гармонії з нею" (Ф. Мерінґ).

Чи можемо ми вже сказати, що наші прозаїки „в корінені в нашу епоху" і „живуть в гармонії з нею".

На жаль, досі ще ми не можемо цього сказати. На жаль, в ґрунті нашої прози ще не покладається „величезний матеріял нашого часу".

Пролетарська література повинна протягом найближчого часу сплатити свій борг пролетаріятові. Як може бути уявлена така пролетарська література, де пролетарі стоїть за лаштунками, як комуніст у п'єсі Резніка „Останній".

Пролетаря на передній плян.

Це не означає, що ми виключаємо інші теми. Про це ми вже вище говорили, і нехай деякі надто прудкі не ловлять нас на слові. За теперішнього надзвичайного становища в галузі відображення робітника та його боїв за соціялізм ми повинні гостріше поставити питання про переорієнтацію.

Чи всі наші вуспівці замислилися про це? Чи розуміють наші вуспівські прозаїки, що таке становище не може тривати?

Згадайте: з 16 книжок, що належать до членів пролетарських організацій, ми мали лише одну книжку присвячену фабриці.

Чи пробували наші прозаїки хоч тим часом подати нариси, шкіці, етюди про те, що вони бачили під час виїздів на Донбас, в Дніпропетровщину, Миколаївщину, Дніпрельстан?

Взагалі, у нас іще дуже зле стоїть справа з нарисом, шкіцом, так званими „малими формами" прози.

Треба подивитись чи не маємо ми тут поганої продукції, яку хотять нам всучити формалісти.

Ми повинні нетайно мобілізувати „легку кавалерію" в нашій прозі.

Ми знаємо, що тов. Альбертон випустів книжку „Шахти". Ми знаємо також, що т.т. Абчук, Аронський, Рузін, Каган та інші пишуть нині великі твори з заводського життя... Хай алах пробачить їм їхні темпи...

Що роблять наші інші прозаїки? Адже тільки в євсекції ВУСПП'у ми маємо 30 прозаїків.

Ясно, що наша проза ще не перебудувалась. Вона повинна стати актуальнішою, рухливішою, більш бойовою, тематика повинна стати більш пролетарською. Підхід до матеріялу повинен

бути просякнутий більшовицькою ідейністю і цілеспрямованіс
Цілеспрямованість.

Чи не є це одним з вузьких місць пролетарської літерату

У Фрідріха Енґельса ми знаходимо декілька рядків на тему. Він писав:

„Хто не цікавиться результатом свого мишлення, чия філо фія не дає сенсу власним завданням, той скидається на художн що малює на галай-балай, не думаючи при цьому, що вий його роботи“.

Скільки у нас ще художників, навіть у наших лавах, д яких проблема цілеспрямованости стоїть не гостріше ніж д того художника, що малює на галай-балай.

Юнацький сектор мало відчувається в прозі. Тов. Сіто, як виступив з досить свіжим словом, все ще не може зіскочит буфера на який він забрався з безпритульними. Табачнік Райцін хоч і виступили з робітничою тематикою, орієнтувал втім щодо темпів на „старших“.

Взагалі у нас кепсько стоїть справа з юнацькою літератур У нас є письменники молоді віком, але майже нема молод письменників. Де участь молоді в соціялістичному будівницт

Молоді письменники позинні стати юнацькими письменника вони повинні нести в літературу ентузіязм робітничої моло ударницький рух, вони повинні внести в літературу ту моло яка може, коли це потрібно, стати легкою кіннотою, а коли тре може стати „важкою артилерією“ нашого будівництва.

Проза пасе задніх. Вона ще не може сказати, як той хлопчи п'єсі Кушнірова „Гірш Лекерт“:

„Найважчі слова прочитав я,
А нині він розумний, тепер йому легко“

„Найважчі слова“ лише залишається прочитати.

Дніпрельстан, Донбас, Тракторобуд, соцзмагання, ударниц колективізація, ліквідація куркульства як кляси, ленінська п тія, кадри, перебудова містечка, клясова боротьба в будівниц єднання міста з селом — всі ці „важкі слова“ наша проза повинна „прочитати“.

Як бачите, товариші, нам покищо в Африку їхати не тре

Енерґійніше більшовізувати поезію. Оці „ва слова“ має прочитати також наша пролетарська поезія. Х треба сказати, що оскільки поезія взагалі гнучкіша, вона зав каже своє слово. За останні три роки наша поезія це показа До кількох письменників наших (Кушніров, Гільдін, Харік, нінберг, Хащеватський, Шапіро, Веледницький, Абарбанель, фер) прийшла ще чимала молода фаланга (Вайнерман, Ол ський, Штурман, Котляр, Янкелевіч, Талалаєвський, Балясн Гарцман, Кантор, Дріз та інші).

Якщо 1929 рік визначається своїм урожаєм на прозу, то жна сказати, що 1930 рік урожайний на поезію. Опріч кіль

ріқ. Фінінберг, Фефер), які виступили з великими збірками, ша молода фаланга, т. т. Вайнерман, Штурман, Талалаєвський, різд і Котляр випустили перші збірки. Це відрадний факт, що го ми повинні певно відзначити.

Поезія в її кількості щодо числа продукції і щодо кадрів зросла. Як же стоїть справа з якістю? Як стоїть справа вза-лі за фронтом нашої поезії?

Був такий уривок часу, коли наша поезія „злякалась" нових ликих завдань, що їх висуває перед нею реконструктивний період. Вона замовкла. Але незабаром вона опам'яталася. Пролетарські поети почали працювати над великими творами про реконструктивний період (Гільдін—„Дніпробуд", Кушніров — „Генеральна лінія", Харік—„Круглі тижні", Фефер—„Пласти"). Що правда, темпи деяких поетів нас ніяк не можуть задоволити. Поет має змогу бути інтенсивнішим ніж прозаїк. Специфічність поезії створює цю змогу. Отже ми бачимо, як за останній час поезія кинулася шукати нових засобів для втілення велетенського матеріялу, що його дає наша доба. Розвиток поезії іде під знаком шукань. Поезія експериментує. Було б помилкою гадати, що поезія шукає, але тим часом ще не знайшла. Поезія зробила певний крок наперед. Вона знов посідає чільне місце в пролетарській літературі

Активна політична поезія почала частіше показуватись в наших журналах і на шпальтах преси. Водночас ми почали розвивати сатиру, памфлет, художні гасла, мобілізували всю „легку кінноту" поезії.

Завдяки цьому наш вірш став активнішим, ударнішим. Як відомо, євсекція ВУСПП чималу ролю відіграла в боротьбі за таку поезію, яка відповідала б інтересам соціялістичного піднесення.

Деякі пролетарські поети заходились коло активного політичного вірша. Т т. Гільдін, Хащеватський і Фефер, у великій мірі т. Левіна, Пінчевський, Каган, Юдельсон, навіть Фінінберг, якому перебудова дається особливо важко — дали низку актуальних політичних поезій.

Теж молодші товариші зробили в цій галузі велику роботу. Т. т. Вайнерман, Штурман, Котляр, Талалаєвський особливо сприяли утворенню політичної поезії.

Проте, ми вважаємо, що поезія ще не досить активізувалась. При більшому напруженні можна було б зробити на багато більше.

Одне можемо констатувати: актуальний політичний вірш виштовхнув з поезії жерців, що сиділи в „чистилищі", „ясних дівчат з заламленими руками" і „нечисту силу", що чадили своїм лістерівським чубуком.

Коли ми аналізуємо оцінку, що її деякі товариші дали новим шуканням, і досягненням в пролетарській літературі, одразу впадає в око два ухили. Певна група ще дивиться згори вниз на „цей сорт" поезії. Це таки потрібно, але це не „генеральна

лінія“ поезії. У цієї публіки ми ще досить сильно відчув[...] „генеральну лінію“ вилинялих естетів. Особливо відчувал[...] такі настрої в доповіді Кушнірова в Москві. І навпаки:

Деякі товариші, і саме такі, що прийшли з дрібнобуржу[...] них груп і що досі вели боротьбу проти „тенденціозної“ по[...] вважають, що ми повинні тепер писати тільки, як вони висловл[...]ються, „вірші часу“, „вірші дня“, „вірші моменту“ і іншої поезії н[...] тепер не потрібно. Тут ми маємо справу з цілком своєрідн[...] „закрутом“. На перший погляд може здатись, що ці настрої ду[...] „ліві“, бо що може бути лівішим, як захищати виключно поез[...] дня. Але справді, ми маємо тут справу з старою капіталістичн[...] те рією. Ці товариші фактично продовжують свою стару „ген[е]ральну лінію“. Оскільки, скажемо, читач вимагає „тенденційн[о]сти“, створимо тим часом „поезію моменту“, а коли стане „сп[о]кійнеше на світі“ тоді ми створимо „справжню поезію“. Од[...] слово в таку „тенденціозну епоху“ виходить є ще місце д[ля] „поезії дня“.

Це в ґрунті невірно. Талановитий і всебічний пролетарі[...] заслуговує на талановиту всебічну поезію. Ми повинні створи[ти] політичну поезію, сатиру, ми повинні також створити велик[у] поему, широке полотно. Хто пробує протиставити політичн[у] поезію великій поемі і навпаки, той не розуміє завдань прол[е]тарської поезії за реконструктивного періоду.

Зайве доводити, що обидва ухили походять з одного джере[ ]ла. Обидва ухили походять з невір'я в сили і перспектив[и] пролетарської літератури.

Тов. Селівановський висловив думку всесоюзної пролетарсько[ї] літератури, сказавши:

> „Увесь досвід пролетарського літературного руху, всі йог[о] традиції, вся суть напостовського напрямку, суперечить цьому спрощенню і вульґаризації. Ні, ми за велике мистецтво, за велик[у] поезію не тільки для прийдешніх поколінь, але й для нашог[о] покоління“.

Отже, підходячи до нашої поезії цим єдино правильним під[...]ходом, ми бачимо, як далеко нашим досягненням до ідеалу.

Особливо треба сиґналізувати небезпеку, що загрожує наші[й] молодій фаланзі. Досить перегорнути пару збірок вищезагадани[х] поетів, щоб знайти там чимало шкідливих впливів і рецидивів, щоб знайти безліч невтральностей індивідуалізму, пасивного глядацтва, хазяйської ідилічности, „федерально-гуманістичних вселюдськостей“, дрібнобуржуазного об'єктивізму, ідеологічної розпливчатости і не вряди-годи пристосовництва порожньої ельоквенції...

У нашої молоді—поетів відчувається ще дуже сильне вплив формалістичних риморобів і касрилівських символістів, що „продукували“ за „соціяльним замовленням“ „вічности“. Як зразків такого впливу досить згадати т. т. Дріза і Гарцмана. Різноманітні їх здібності, але джерела їхні одне й те саме.

Характерно [illegible] товариші, які написали цілу низку актуальних поез[illegible] безперечно цікавих поезій, в свої збірки цих поезій не включили, очевидно вважаючи свої політичні поезії не за „чисте містецтво“.

Цікаво, що т. Вайнерман не включив у свою першу збірку характерний і конкретний цикл „На херсонських полях“, що т. Котляр і Янкелевіч не включили своїх комсомольських поезій в збірки.

За те ми знаходимо в книжках молодших товаришів чимало дрібнобуржуазних перлів. Коли візьмемо навіть ідеологічно дужчу книжку Вайнермана, ми надибаємо цілий „лісок“ єсенінських „жінотних березок“ і „солом'яну тугу“.

Тов. Вайнерман перший вніс повною жменею сільські мотиви в нашу поезію. Це його заслуга. Але даремно ви будете шукати в його віршах гостру клясову боротьбу в селі. Він її заглушив дзвоном і ідилією.

Це характерно не тільки для Вайнермана. Зрідка ви примітите у молодих поетів, а також у старших кілька віршів про клясову боротьбу в Союзі. Почуття клясової зненависти бракує майже в усій єврейській пролетарській поезії. За нинішнього періоду, за часу, коли клясові бої не „згасають“, а навпаки, розпалюються, поезія повинна не тільки з більшою енерґією відзеркалювати клясову боротьбу за реконструкцію, — вона повинна наладувати клясовою ворожнечею, вона повинна наладувати ентузіязмом до боїв і перемог, які ще стоять перед нами.

Так само як в прозі, ми і в поезії маємо мало робітничої тематики. Тов. Штурман був один з „перших хоробрих“, що спробували подати завод. З нових кадрів, що їх молодь висунула, Штурман перший, що зробив такі спроби. Але йому пощастило лише виобразити зовнішність і „грізність“ заводу. Внутрішні пружини Штурман не побачив. Разом з тим треба констатувати, що до цієї відповідальної теми Штурман підійшов без належної підготови, без достатньої художньої зрілости. Нема в нього відповідного ритму, бракує йому належної міцної лексики, бракує скристалізованости світогляду.

Це знов характерно не тільки для Штурмана. На це хворіють майже всі поети, що торкнулися заводу.

Дуже маленьке місце в поезії посідають ще „важкі слова“, про які ми вище говорили.

За те ми знаходимо у молодих поетів чимало „легких“ слів, які легко вимовляються і які легко ковтаються.

Наприклад:

„Люба дівчина, мила душа,
Хочеш мене побачити, дивись на місяць“...

Тільки в двох рядках, що тут ми подали, ви бачите і дівчину, душу, і місяць...

…ми ще досить сильн…
…тетів. Особли…
Москві. І…

Продовжуємо:

„Місяць самотній і вічно самотній,
Я теж самотній, я теж один“…

Ви певно подумаєте, що ці рядки належать Л. Резнікові. Згадайте рядки:

„Горе мені, горе мені,
Я самотній“…

Зовсім ні. „Я теж самотній, я теж один“, пише поет, комсомолець Олевський. Л. Резнік писав кількома роками раніше, що він „самотній“. 1930 року приходить Олевський і перегукується з Резніком. Він заспокоює його: „я теж самотній“…

А до свого циклю віршів „Про дуже близьких“, до циклю, що сповнений хитаннями, ваганнями і чужими впливами, Олевський вважає за потрібне додати такий пост-скриптум:

„Та як не гойдатись моєму човну,
Коли море хвилюється так“…

Замість пост-скриптуму (хоча…), який засудив би його вагання, Олевський подає таку пару рядків, що бринять як виправдання його вагань:

„Та як не гойдатись моєму човну,
Коли море хвилюється так“…

В своїй останній поемі „Шахти“ Олевський пробує змінити свою ходу, але й тут ми бачимо досить помітні сліді ліричної розхлябаности і пасивного глядацтва, що йдуть від „зросту“.

Верхоглядство, „нальотництво“, ґастролерство, що приносять пару модних слів про „велику країну“, і не більше, перетворюється на хронічну хоробу.

Ось візьміть, наприклад, Дріза: він написав цикль поезій про „Арсенал“. Добре бажання.

Ми гаразд знаємо заслуги київського Арсеналу. Безперечно його робітники заслугували на великі художні твори. Тому це ім'я викликає особливу цікавість. На жаль, ми в циклі опріч цього дужого імени майже не бачимо нічого про „внутрішнє“ Арсеналу. Дріз побачив тільки вивіску. А може він і вивіски не бачив, і написав цей цикль тільки на тій підставі, що здалека побачив дах Арсеналу. Тільки цим можна пояснити такий „арсенальний“ вірш:

„Коли прокидається
Годинник на башті,
Цілує на даху
Голуб голубку.
Такі молоді
Такі молоді
Світло й сяйво
багреця
Рине, ллється
В кожну щілинку
Уже дніє
Уже дніє

Я бачу, Ви хочете нетерпляче запитати: де ж тут Арсенал?

Заждіть, не кваптесь. Остання строфа вся присвячена Арсеналові. Слухайте:

> І висоти,
> Які ясні,
> Люблю димки
> Люблю станки
> Моєю кров'ю
> Моєю кров'ю".

Так закінчується одна з його поезій про Арсенал. Як бачите, єдиними представникам Арсеналу тут подаються „димки", що автор в них закоханий.

Чи це є найхарактерніше для Арсеналу. А коли палять звичайно сільську грубу, бо хіба з комину не йде дим.

В такому „підході" до теми криється величезна небезпека. Це ж власне справжнє пристособництво. У вірші ми маємо зразкове сплетіння ґастролерського підходу до тематики, помножене на погану якість.

Рецепт такий: беруть купку слів, що популярні у робітничого читача, зв'язують їх римами, додають трошки „любови до диму", підсахаринюють все це дешевою романтикою і це хотять видати за „актуальну", „трепетну", „епохальну" літературу.

Цей підхід дуже поширений. Проти такого підходу ми повинні виступити якнайгостріше, через те що маємо тут справу з спробами (безперечно об'єктивними. . .) дискредитувати пролетарську тематику, тематику соціялістичного будівництва.

Якщо ми хочемо мати літературу, яка стояла би на висоті нашої епохи, то ми повинні боротися проти цієї „любови до диму", проти цієї сахаринної заводської тематики, проти „ура, хай живе", проти лякування дійсности, проти „літфронтівського" підходу до дійсности, проти голих гасел, проти „Я", що затоплює поезію. Візьміть, наприклад, Штурманові поезії про його домівку. Перше, про що він вважає за потрібне розповісти, це як питає фурман: „Як ся має тов. Штурман".

Чи не нагадує це Олевського в надрукованих розділах його нової поеми? Перш ніж він дає щось про шахту, він вважає за потрібне насамперед згадати автора, хай живе:

> „І мовчать яблуні, і не шумлять лози,
> і самотнім відчуває себе Бузя Олевський,
> мов якийсь фурман, що сидить на козлах,
> і їде нічним порожнім Невським"...

Бідні візники. Бідолашні рими. Хто винний, що Штурман римує з фурманом, а Олевський з Невським, і що приносять оці лукаві рими? До чого призводить оця бакханалія „Я".

До чого такі сумнівні уваги, які Олевський додав як „безплатний додаток" до своїх перших розділів.

> „Дальші частини поеми компенсують описовість попередніх розділів розгортанням сюжету. Всю мою увагу звернено на те, щоб

...ми ще доси...

виділити людей і на розвиток най[illegible]ливіших „шахтних“ проблем як от механізація, брак робітних ру[illegible], клясова боротьба, бриґади тощо“.

Як вам подобається „тощо“? З промфінпляном і соцзмаганням ви познайомитесь пізніше, в „тощо“, а з Бузею Олевським познайомтесь таки „тепер, зараз, негайно“, таки в першому розділі.

А скільки знаходимо ми в Котляра водночас з кваліфікованими політичними поезіями „біль і втома“, „дрімотні кроки“, „погасний бузок“, „тужливі пісні“, „сумні зори“, „таємні глибини“, „осінні шарманки“ — одне слово досить старий реманет „доброї, старої школи“.

Також в книжці Хани Левіної „На частку“ разом з пролетарськими мотивами ми знаходимо чималий „біль і втому“:

„Так нудно в хаті.
так сумно на вулиці“...

Хана Левіна „сповіщає“, що не тільки її „сум“ є „сумний“, а:

„Навіть радості мої сумні, непевні“...

Ясно, що проти таких „емоцій“ ми повинні вести найгострішу боротьбу. Хана Левіна і сама це розуміє і в поезії „До з'їзду робкорів“ пише:

„Розкажи мені як брат,
розкажи мені як друг,
нащо здались мої вірші
отакої, як я тепер.“

Правильно, Хана Левіна. Правильно. Такі „сумні радощі“, такі песимістичні тони є антипролетарські. Таких віршів нам не треба. Проти таких віршів ми будемо боротись, бо „кожна революційна кляса відзначається оптимізмом“ (Франц Мерінґ).

В поезії, як в усій літературі, ми мали низку проривів. Тут ми торкнулися тільки пролетарського сектора. Наведеними прикладами питання про прориви в поезії не вичерпано. Особливо треба виділити книжку Езри Фінінберга „Бої тривають“. Ця книжка є певний крок назад порівняно з його „Країна і любов“. В книжці ми знаходимо не тільки конденсовану дрібнобуржуазність, спадщину „дідівських буднів“, так звану „космічність“, з якої Фінінберг так носиться, ми бачимо тут щось інше. В „Бої тривають“ ми знаходимо вірші з буржуазною тенденцією. Як зразок цих віршів треба згадати вірш „Вокзал“. В цьому вірші Фінінберг пише про „Народ третього клясу“, про пасажирів, що „чухаються як свині“ і як „бездомні собаки“, про людей „безглуздих“:

„Скільки злиднів, скільки бруду,
скільки смерти.
подивись но,
подивись.“

Все це про радянський „третій кляс“, про наші вокзали.

Щастя, що у нас м[illegible]ють поезії. Як би ті, що мають подорожувати, та раніше перечитали хоча б таку поезію, як „Вокзал“, то залізниця лишилась би без пасажирів. Ніхто би не ризикував поїхати „третім клясом“, де люд „голий і захарканий“. Фінінберга „Бої тривають“ опріч декількох віршів є прорив на поетичному фронті. Критика мовчить. Книжку ще не оцінено. На київській нараді про поезію Фінінберг визнав ідеологічний огріх в своїй останній книжці. Він повинен це зробити публічно. Ми повинні гостро критикувати хиби книги, бо Фінінберг є поет, що впливає, а вплив таких поезій, як „Вокзал“ та інші треба усунути.

Те, що наша поезія, наша лірика не досить активно виконала свої завдання, викликало у кволих людців масу капітулянтських настроїв і поголосок про лірику:

„Може лірика взагалі річ буржуазна, а може лірика взагалі не може мати місця за нашого прозаїчного часу“.

Ми ще не розвинули творчої дискусії в справі пролетарської поезії в Радянському Союзі. Ми маємо ще перших пролетарських поетів. Дискусія, ясна річ, теж має великий стосунок до нас. Боротьба за їхнє визнання є боротьба за пролетарську поезію нашого часу. Це ясно. Але тим часом ми дискутували тільки про перших пролетарських письменників. Пролетарська поезія нашого часу досі ще стоїть „в рядах“.

Про ролю лірики за реконструктивного періоду треба почати розмовляти частіше і ширше, бо антипоезійні настрої почали відчуватись занадто міцно. Ці настрої ми розіб'ємо, бо вони послаблюють ролю нашої літератури в соціялістичному будівництві.

Хатньої лірики нам не треба. Ясно. Лірика повинна дати нові почуття, колективістичні переживання кляси, що будує соціялізм, оптимістичну віру в майбутнє, новий побут — коротко: все, що включає в себе реконструкція.

Безперечно поезія наша потребує серйозної перебудови, так само як і вся пролетарська література, а може й більше...

Тов. Л. Авербах безперечно має рацію, коли сказав:

> „Порівнюючи поезію з іншими галузями пролетарської літератури, легко бачити, що ніде, ні в якій іншій галузі ми не маємо такого значного інтеліґентського дрібнобуржуазного крила, як в пролетарській поезії“.

Точний діягноз тов. Авербаха, на жаль, теж має стосунок до єврейської поезії. Саме через те ми довше зупинилися на її стані.

Треба зробити належні висновки.

Тов. Жуковський у своїй статті про Вайнермана кинув пару шкідливих гасел, що ніяк не можуть сприяти більшовізації нашої поезії. Тов. Жуковського гасло: „Від Шварцмана через Гофштейна до пролетарської поезії“ — може завести на чужі шляхи. Не від Гофштейна повинна йти пролетарська поезія,

а від Вінчевського, Бовшевера, [illegible] ми ще [illegible]ата. Тов. Жуковськ[illegible] кинув національ-демократичне гасло, і ми повинні боротись проти таких фалшивих настановлень. Ми повинні енерґійніше більшовізувати нашу поезію.

Основні завдання нашої поезії є „дем'янізація", це не означає, що треба „все робити" як Дем'ян Бєдний, це не означає, що його треба механічно копіювати, переймаючи у нього тільки його засоби і жанри. В передовій статті одного з нумерів в „На литпосту" дуже яскраво і досить правильно розшифровано це гасло:

> „Суть цього гасла полягає в тім, щоб додати пролетарській поезії потрібне клясове цілеспрямовання, щоб більш органічно включити поезію в практику клясової боротьби пролетаріяту, в більшовізації поезійної творчости, в тім, щоб виробити таку художню форму, яка булаб зрозуміла для мільйонів".

Оце є генеральна лінія всієї пролетарської поезії, це є генеральна лінія єврейської пролетарської поезії за реконструктивного періоду.

Більше уваги драматургії. Щоб мати досконалу картину нашої продукції, ми повинні торкнутися ще одної галузі, про яку у нас майже не розмовляють, яку критика цілком іґнорує і яка має колосальне значення в справі впливу на широкі маси і їх виховання.

Кілька слів про нашу пролетарську драматургію. Питання театру, творчі проблеми драматургії уже посідають поважне місце в роботі РАПП і ВУСПП. В порядку самокритики треба сказати, що драматургії ми приділяли мало уваги. Це найбільш занедбане поле. Навіть в наших організаціях драматургію вважають за пасинка. Деякі „діячі" вважають ще й досі, що драматургія це таке „створіння", що має стосунок до театру, але ніякого — до художньої літератури. Таке ставлення до драматургії, такий погляд на неї як на театральну „сировину" і не більш, ще в певний спосіб впливає на практику наших організацій. Правда, драматургія відстає більш, ніж інші галузі. Це має змусити нас приділити більше уваги драматургії, а не стояти осторонь і чекати на театральні „чудеса".

Ми ще не навчилися керувати фронтом драматургії. Ми маємо ще малий вплив на наші театри. Тільки цим ми можем пояснити цілу низку „сюрпризів" що їх „поточні" театральні сезони підносять глядачеві...

Не зважаючи на те, що ми мало звертали уваги на драматургію і мало допомагали драматургам, ми втім можемо відзначити цілу низку досягнень і на цьому фронті. Перед усім мені хочеться відзначити борг, що його драматургія покрила щодо п'ятого року і його передодня. Проза, поезія ще й досі не дали „генеральної репетиції". Тут драматургія була навіть піонерською. Драматургія погасила цей борг „Гірш Лекертом" Кушнірова і „Кров'ю" Оршанського. Наша пролетарська проза і поезія теж майже не відбила великої революційної боротьби, що її веде все-

світній пролетаріят за своє визволення. І тут драматургія перетяла дорогу „Ботвіним“ А. Вев'юрки і Годінеровим „Джим Куперкоп“.

З внутрішніх радсоюзівських явищ особливий відгук знайшло землевлаштування. Пролетарський сектор відповів п'єсою А. Вев'юрки „Степ горить“ Особливе пожвавлення ця тема викликала в попутницькому секторі, і це характерно — на цю тему Перец Маркіш написав п'єсу, і Добрушін цілу низку п'єс, одноактних і сценок.

Ми мали спробу дати боротьбу проти бюрократизму („Шлек“).

Щодо робітничої тематики драматургія відстає і від прози і від поезії. Про соціялістичне будівництво в місті, про завод, про фабрику, про шахту наша драматургія ще нічого не дала. Тут ми маємо порожнє місце. Вся пролетарська література, всі наші організації повинні взяти драматургію на буксир. Марксівська критика повина посилити своє керування цим фронтом, допомогти драматургії вийти на широкий шлях пролетарської творчости. Наша критика ще й не почала говорити про творчість драматургії. Єдині що „критикують“, це покищо рецензенти. Як відомо, не завжди можна здаватись на цю публіку...

Ті самі завдання, що стоять перед усією пролетарською літературою, завдання, про які ми говорили вище, стоять і перед пролетарською драматургією. Особливо гостро стоїть перед нею проблема будівника соціялізму. Цього зовсім бракує. Якщо нечисленні спроби були, то або пролетар „був покріпачений“ машиною, або „покріпачений“ авторським схематизмом...

На драматургічному фронті маємо прорив. Наші організації повинні зробити потрібні висновки. Ми повинні включитись в боротьбу за пролетарський театр.

За бойову конкретну марксівську критику. Сумне враження справлює становище марксівської критики. За резолюцією ЦК ВКП(б) критика повинна бути „одним з найважливіших виховних завдань в руках партії“:

> „Ні на хвилину не здаючи позицій комунізму, не відступаючи ні на йоту від пролетарської ідеології, викриваючи об'єктивний клясовий зміст різних літературних творів, комуністична критика повинна немилосердно боротись проти контрреволюційних явищ в літературі, викриваючи „зміновіхівські“ лібералізми тощо (Резол. ЦК ВКП(б)“.

Конкретизуючи три завдання марксівської критики в єврейському середовищі, нарада про єврейську художню літературу при ЦК КП(б)У ухвалила:

> „Піднести на належну височінь єврейську літературну марксівську критику. Зобов'язати всю єврейську комуністичну пресу так журнали, як газети завести в себе постійні розділи критики і бібліографії, в яких систематично висвітлювати явища і проблеми єврейської художньої литератури“.

І далі:

> „Марксівська літературна критика повинна рішуче викрити і здемаскувати чужі націоналістичні і занепадницькі настрої, що

проникають в літературу, вона повинна дати відсіч спробам наших клясових ворогів бодай в найменшій мірі використати художню літературу, як арену бою проти соціялістичного наступу".

Чи впоралась критика з завданнями, що їх партія перед нею поставила? Чи в достатній мірі і чи вчасно відгукнулась вона на події і явища і чи поставила актуальну проблему еврейської пролетарської літератури, чи стала вже критика „одним з найважливіших виховних знарядь в руках партії".

На жаль, ми ще цього не можемо сказати.

Марксівська критика відстає навіть від літератути, що й сама відстає. Літературна продукція майже не оцінюється, важливі проблеми, що пов'язані з творчістю пролетарської літератури, критикою не висуваються. Боротьба на два фронти ведеться кволо. На жаль, нині ми не маємо керівної критики.

Вийшла книжка Б. Олевського „В зростанні". Книжка, що повинна бути гостро критикована. Перший відгукнувся тов. Добрушін. Це є його заслуга. Але де марксівська критика? Те саме з останньою книжкою тов. Фінінберга. Перший відгукнувся на неї тов. Безгасік. Чому ж мовчать комуністична критика, яка повинна боротись і „демаскувати чужі націоналістичні і занепадницькі настрої, що проникають в літературу".

Темпи наших критиків ще й досі не відповідають вимогам реконструктивного періоду. Старші пишуть мало. Деякі молоді починають „академізуватись". Їх ударницьке перо поринає в „академічний спокій".

Тов. Бронштейн, наприклад, вважає, що без „заграничных" слів і „цитат на чверть аркуша" ми не можемо обійтись. Тому, хто спробує поставити питання про зрозумілість критики, тов. Бронштейн ладний „пришити діло". Ми вважаємо, що та сама проблема, проблема „простих слів", що стояла і стоїть перед усією літературою, стоїть і перед критикою. Це гасло звичайно не треба тлумачити, як формалісти та їх підголоски це робили, а так як оцінила його вся марксівська критика. Для того, щоб критика могла керувати не тільки критиками, а й читачем, вона повинна бути зрозумілою. Хто не розуміє цього і не робить цього, той ослаблює ролю марксівської критики, як „одного з найважливіших знарядь в руках партії".

Ми гаразд знаємо ставлення тов. Леніна до засмічування мови „заграничными" словами. Власне на цю тему нещодавно писав Максим Горький:

„Нема такого, чого б не можна було укласти в прості й яскраві слова. (Чуєте тов. Бронштейн: прості й яскраві.—І. Ф.). Ленін це довів, але наші критики мало дбали про простоту і яскравість".

Хоч як би не любив тов. Бронштейн слова „простота"; і як би тов. Жуковський не був закоханий в „закордонні" слова, вони проте мусять розпрощатись з псевдо-„вченістю", що йде від слов-

ника, і стати на позиції ленінського ставлення до простоти і ясности.

Це не тільки справа мови. Це є справа методи.

За ці три роки ми мали в марксівській критиці цілу низку формалістичних рецидивів, правих рецидивів, ми мали також явища „лівацької“ механістичности.

Чи в достатній мірі і з потрібною гостротою боролась наша критика проти всіх цих ідеологічних проривів.

Тут варто згадати характерний випадок зі статтею тов. Нусінова „Куди прямує література“, яка була надрукована в журналі „Ройте Велт“. На цю шкідливу статтю жоден марксівський критик не відгукнувся, а поет Хащеватський і прозаїк Абчук правильно викрили ухили тов. Нусінова.

Чи відповідає такий „розподіл“ роботи резолюції ЦК про „правильне розмежування функцій між критиками і письменниками митцями“?

Тов. Бронштейн в своєму чималому огляді критики, що він його оголосив в „Цайтшрифт“, не вважив навіть за потрібне зупинитись на статті Нусінова і дипломатично проминув гострі місця.

Наша критика ще не має належної більшовицької принципіяльности і ленінської войовничости.

Тільки цим ми можемо пояснити цей факт, що, наприклад, Ністерова творчість ще й досі не оцінена з марксівського погляду, що така націоналістична книжка, як Гофштейнова „З усіх моїх слів“, не зустріла потрібного відгуку в критиці, що ціла низка націонал-демократичних віршів в Маркішевих „Заклеєних циферблятах“, а також ціла низка націоналістичних тенденцій в його поемі „Брати“ і в „Доба пройшла—доба прийшла“ не взято під критику.

А якщо візьмемо таку книжку, як Шехтманове „Роздоріжжя“— то чи вона оцінена як належить?

А ціла низка песимістичних і дрібнобуржуазних поезій т. т. Веледницького, П'ятигорської, Левіної, Дриза та інших, засуджені?

Це справді справляє враження, що наша критика просто тікає від складних проблем, ховається від своїх серйозних завдань, що стоять перед нею.

Факт є і те, що критика не керує молоддю. Вона її не виховує. Говорячи про поезію і прозу, ми демонстрували цілу низьку проривів творчости молодших товаришів. На більшість цих проривів критика не звернула уваги, а про деякі мені сьогодні довелося говорити вперше.

Марксівська критика повинна перебудуватись. Реконструктивний період вимагає нових метод і нових темпів не тільки в літературі, а й у критиці. Вона повинна бути ударницькою, гнучкішою, вона повинна посилити боротьбу на два фронти як в літературі, так і у власних рядах. Ми повинні боротись проти хазяйського коментаторства в критиці, проти „об'єктивного“

реєстраторства, проти псевдоакадемізму. Нам не потрібні критики, що „літають під небесами". Нам потрібна критика конкретна, зрозуміла, бойова, керівна.

Безперечно критика теж має певні досягнення. Особливо треба відзначити важливість нечисленних, але цінних статтів тов. Літвакова (про символізм, справу Квітко та інші „справи"). Треба відзначити зріст тов. Бронштейна, за що свідчать деякі „атакувальні" статті. Бойові статті тов. Вев'юрки, тов. Оршанського про розвиток радянської літератури в Білорусії. З статів, що їх надруковано до всесоюзної наради, визначається стаття тов. Епштейна, де зачіпається цілу низку творчих проблем. За цей час дали низьку важливих критичних творів т. т. Дунець, Гольдес, Жуковський, Межерицький та Гірш.

Згадані заслуги критики безперечно не касують обвинувачень, що ми їх раніше закинули на її адресу. При енерґійнішому підході при виконанні завдань, що партія перед ними поставила, заслуги нашої критики були б далеко більші. Одна з найбільших помилок, яку можна примітити і яку ми повинні відзначити в діяльності нашої критики, це квола самокритика. Це є кволе місце в усій літературі. Замість бути зразком в цій справі, критика досі подає лихі приклади.

Чудне враження справляє з цього погляду загалом цікаві тези про методологію, оголошені в „Акцябрі", до всебілоруської конференції культробітників.

Там критикуються хиби т. т. Літвакова, Нусінова, Епштейна і всіх, всіх, що колинебудь і денебудь хибували. Деяких критикується менше, деяких дужче, тов. Нусінов дістає цілковиту „амнестію", лише два товариші випали з цих досить докладних тез. Це т. т. Бронштейн і Дунець. Виходить, що автор тез забув Бронштейнову „марксівську" оцінку Лейвіка і Гільдіна, а також його формалістичне ставлення до зрозумілої літератури („прості слова"), що засуджені одностайно всією марксівською критикою. Виходить, що автор забув також і „ліві" хиби тов. Дунеця. Як це сталося, що автор (напевно Менський...) забув саме цих товаришів, з якими зустрічається напевне досить часто.

Чи це нормально? Чи це хоч пахне принципіяльним підходом?

Так, перед нами стоїть велика боротьба за більшовицьку принципіяльність і більшовицьку самокритику.

Чи ще не настав час, щоб тов. Нусінов виступив з розгорнутою самокритикою своїх численних „право-лівих" помилок? Так само тов. Епштейн? Він повинен виступити з докладною критикою монографії про Шварцмана та своїх статтів про Квітка, своїх „уваг про Ністера". Він разів кілька виступав з побіжними увагами про свої помилки, але широкої аналізи своїх хиб тов. Епштейн не дав. Такі виступи можуть дати тільки користь. Маючи аналізу ідеологічних ухилів, ми зможемо краще дисконтувати досвід, ми зможемо вчитись на помилках, щоб їх не повторювати. З „Акцября" ми довідались про виступ тов. Літва-

кова в Білорусії, де він відмовився від цілої низки неправильних формулювань і тверджень. Потрібно було б так в інтересах дальшої діяльности тов. Літвакова, як і в інтересах консолідації пролетарської літератури, щоб тов. Літваков зробив належну марксівську ревізію своїх творів з усією більшовицькою зважливістю відмовився від своїх помилок (оцінка Ністерового змісту і форми, оцінка московського еврейського театру, теорія „передодня“, пролетписьменників тощо).

Тільки в боротьбі проти всяких хитань, проти всяких ухилів від генеральної лінії ми зможемо перетворити марксівську критику на справжнє виховне знаряддя в руках партії.

Основні сили марксівської критики уже консолідовані в рядах пролетарських організацій. Це є один з найважливіших фактів в розвитку нашого руху. Це покладає велику відповідальність так на консолідовані критичні сили, як і на організацію, бо консолідація означає не принципіяльний „мір і благоволеніе“. Тов. Авербах правильно сказав, що „паперової консолідації“ нам не треба. Консолідація не знімає з порядку денного спірних питань, а навпаки. Ми повинні будемо з усією гостротою викривати існуючі помилки т. т., що прийшли в організацію. Новоприбулі товариші повинні асимілюватись. Ми повинні сприяти товаришам, треба створити належну товариську атмосферу для їх роботи. Це ми повинні пам'ятати. Разом з тим ми повинні не припустити м'якотілости, розхлябаности в питаннях принципіяльного значіння. Ми робимо наголос на це, бо такі випадки були. Про такі поодинокі випадки ми раніше говорили.

Всі ті, що спробують використати назви ВУСПП, РАПП і БІЛАПП, як вивіски, продовжуючи разом з тім під ріжними серпанками свою попередню лінію, будуть биті.

Таких „консолідованих“ ми зможемо швидко „розконсолідувати“.

За часу загостреної клясової боротьби, за часу сильного соціялістичного наступу на всьому фронті наша марксівська критика повинна особливо активізуватись. Не повинно бути „мовчазних“. Не повинно бути напівслів.

Чи може нас, наприклад, задоволити активність тов. Гурштейна, який нещодавно лише вступив до МАПП? Ми знаємо заслуги тов. Гурштейна в антипереверзевській дискусії. Але ми знаємо також, на яку позицію став тов. Гурштейн щодо пролетарської літератури. Нам відомо, що впродовж років тов. Гурштейн не допомагав творити пролетарську літературу, а навпаки. Такі товариші отже й повинні бути активніші. У таких товаришів ми можемо навіть вимагати ясних балачок про ясні й конкретні явища. Особливо справедливі наші вимоги після таких саттів, як „Поетична фантастика“. Тов. Гурштейн був цілком правий, поставивши і розв'язавши загальнометодологічні проблеми, але скоро він торкнувся конкретного матеріялу, зв'язаного з еврейською пролетарською літературою, як одразу дхнуло

„чистою літературною аналізою“. Такі випадки трапляються і з тов. Нусіновим. „Взагалі“ він майже завжди має рацію; але скоро пробує конкретизувати свої загальні тенденції на матеріялах єврейської радянської літератури, як це призводить його до скандалезних статтів про Ністера, до виправдання Квітчиних „портретів“, які були „передмовою“ до „шаржів“, призводить його до замазування в статті про Маркішів роман „Доба пройшла—доба прийшла“.

Ми повинні вимагати у наших критиків, щоб вони почали оперувати з конкретним матеріялом. Без цього неможливо буде розгорнути творчу дискусію, яку ми оце починаємо.

Посилити ленінську боєздатність нашої марксівської критики, дальшу більшовизацію кадрів критиків,—це наше центральне завдання на цьому фронті.

Творча дискусія повинна розгортатись. Тільки кволістю і відсталістю нашої критики, тільки кволістю наших теоретичних кадрів можна пояснити те, що дискусія коло творчих проблем ще не розгорнена.

Щоправда, деякі творчі проблеми уже поставлено. Цілу низку центральних питань поставив і правильно поставив тов. Літваков („Спадщина і гегемонія“ тощо). Ми повинні відзначити і важливість статті тов. Вев'юрки про наших перших пролетарських письменників, працю тов. Бронштейна про боротьбу з тилів за періоду военного комунізму і серію статтів тов. Нусінова про стиль і жанр пролетарської літератури. Зачеплено також питання про творчу методу в радянській прозі, особливо в зв'язку з романом Орлянда „Греблі“. На Україні ми це питання поставили правильно, і тов. Бронштейн ширше опрацював його в книзі „Атака“. Ми мали також спроби поставити деякі творчі проблеми нашої поезії, ще перед кількома роками ми поставили про „прості слова“, що є власне частина основного гасла нашого на поезійному фронті „дем'янізації“. Нещодавно в листах Кушнірова і Фефера теж обговорено низку творчих питань. На жаль, наша критика не піднесла цих питань на належну принципіяльну височінь.

Як відомо, деякі творчі проблеми зачеплено в статтях т. т. Дунеця, Гольдеса і Жуковського. Але все це тільки не більше як початок.

Творча плятформа РАПП, а також деякі постанови ВУСПП про творчу методу ще не досить опрацьовано.

Ми відстаємо. В боротьбі проти воронщини і переверзевщини та їх представників у єврейському середовищі, в боротьбі проти ністеризму, резнікізму, в боротьбі проти недіялектичного підходу до спадщини проти різних інших антипролетарських стилів і напрямків намітились основні лінії на шляху вироблення діялектично-матеріялістичної методи в літературі. Творче змагання, зріст творчих угрупувань, шукання повинні відбуватись на базі цієї методи.

Пролетарська література ще не випрацювала свого стилю. Ми повинні діялектично сприйняти всі дотеперішні „ізми“. Правильніше: ми повинні відштовхнути від них, борючись проти різних ідеалістично-меншовицьких концепцій, проти розмінювання творчих дискусій на формалістичні дрібниці.

Завдання наших теоретичних кадрів полягають в розшифруванні наших генеральних творчих гасел з конкретизацією їх на явищах нашої літератури.

Дуже правильно підкреслено в передовій „Літгазети“ з 4 квітня: обличчям до конкретної критики—означає обличчям до творчої дискусії.

Ми вже раніше зазначили, що найбільше число ідеологічних провалів наші критики мали саме тоді, коли вони пробували взятись за конкретну критику. Ми наводили приклади з т. т. Нусінова і Гурштейна. На конкретному матеріялі збочили навіть витриманіші товариші. Тов. Бронштейн веде боротьбу проти формалістичної методи. Скоро він звернувся до конкретного гасла про літературу для мільйонів, про зрозумілу літературу, як впродовж кількох статтів у „Акцябрі“ одне тільки сковзався на формалістичних ковзанках. Ці формалістичні статті тов. Бронштейн не включив в „Атаку“. Але він ніде публічно від них не відмовився, не зважаючи на атаки тов. Літвакова в „Емес“, тов. Дунеця в „Акцябрі“ і робітничого читача хоч де б він був. Зрозуміло, що повторювати з'ясовані марксівські істини, перекладати на еврейську мову те, що клясики марксівської літературної критики уже ствердили, далеко легше, ніж застосувати ці істини на конкретнім літературнім матеріялі. Творчу дискусію ми повинні розгорнути, покладаючи в основу конкретні літературні твори, посилюючи боротьбу на два фронти.

Рішучу боротьбу треба оголосити великопанським забобонам. Треба боротись проти дуалістичних відривів форми від змісту, проти відриву проблеми жанрів від стилевих проблем. Ми повинні більшовизувати всю літературу і просотати її ленінською партійністю, більшовицьким цілеспрямованням і активністю. В „Правді“ з 19 квітня ц. р. ми читаємо такі найправильніші і найважливші рядки:

> „Ми потребуємо бойової літератури, яка жваво відгукнулася б на всі актуальні питання соціялістичного будівництва, яка повсячас мобілізувала б маси навколо завдань здійснення генеральної лінії партії.

Водночас з великою поемою ми потребуємо активного кваліфікованого політичного вірша, сатири, водночас з великим романом нам треба новелі, шкіца, нариса, водночас з великою теоретичною роботою і академічними збірниками ми потребуємо поточної критики, гострої нотатки, вибухової статті, яка одразу організувала б читача; водночас з п'єсою на чотири акти з „прологом“ і „епілогом“ ми потребуємо одноактної п'єски, сценки, яка одразу пішла б в клюбі на сцені.

Ми повинні використати всі види зброї, щоб „повсякчас мобілізувати маси навколо завдань щодо здійснення генеральної лінії партії.

Треба покласти край формальному ставленню до так званих „малих жанрів“ і творчости на злобу дня, так само як треба боротись проти літературної опортуністичної установки в справі „капітального будівництва“ (за вдалим виразом тов. Левітана).

Ми повинні запам'ятати, що ті жанри і „ізми“ добрі, які служать інтересам соціялістичного будівництва, які допомагають закінчити фундамент соціялістичної економіки.

Ми вже казали, що творчу дискусію ми лише розпочинаємо. Зроблено покищо ще мало, але помилок і дефектів уже чимала кількість. Ми вже частково про це говорили. Я хочу ще тут зазначити одну основну хибу. Хиба значуща. Наша творча дискусія зовсім не зв'язана з філософськими дискусіями останнього часу. Не досить вияснено, в чому конкретно полягав вплив так механістів, як і деборінців в єврейській марксівській критиці і літературознавстві. Не досить конкретно і не досить гостро виявлено вплив переверзевщини. Ми знаємо, що всі ідеалістичні меншовицькі „школки“ і „школи“ впливали і дуже сильно впливали. Чи все було зроблено для того, щоб виявити конкретних носіїв цих „ідей“ в єврейському середовищі? Щоб найгостріше їх подолати.

Треба сказати одверто: ні.

Від дальшої боротьби проти цієї мішанини ідеалістично-меншовицьких „наук“ залежить правильне розв'язання наших творчих проблем. Боротьба на два фронти повинна бути посилена, разом з тим ми повинні пам'ятати, що головна небезпека— це права небезпека. Ми повинні внести більше ленінської партійности, більше більшовизму в наші творчі дискусії.

Наші кадри. Як стоїть справа з нашими кадрами? Як стоїть справа з людським матеріялом, що будує пролетарську літературу на Україні?

Кілька слів про склад нашої організації. До першої всеукраїнської наради єврейських пролетарських письменників ми мали в наших рядах 18 товаришів. Склад був кволий і абсолютно незадовільний. З 18 товаришів ми мали тільки три робітники (16%). Так само з партійно-комсомольським складом. Цифра така сама: 16%. Зате ми мали в нашій організації 12 (66%) учителів. 66% учителів і....16% робітників?

Пропорція 66% і 16% повинна бути змінена.

Три минулі роки були роками боротьби за пролетарські кадри, боротьби за пролетаризацію нашого руху.

Ми можемо з певністю сказати, що наша організація дуже зросла. Замість 18 товаришів до першої наради, ми маємо нині до другої наради 68 товаришів. Це означає, що організація зросла майже вчетверо. Склад радикально змінився. З 68 товаришів ми маємо 31 (46%) робітників.

Замість 16%—46% робітників.

Зросла також партійно-комсомольська частина. Тепер у нас 24 члени і кандидати партії, або 35%, і 10 комсомольців, або 15 %.

Загалом комсомольсько-партійний склад становить собою половину нашої організації.

Замість 16%—50%.

Серед 68 товаришів ми маємо 23 поети, 30 прозаїків, 12 критиків і публіцистів і 3 драматурги.

Ми маємо великі досягнення в справі поліпшення соціяльного складу нашої організації.

Але чи може нас задоволити в теперішній момент ця зміна? Ні в якому разі: 46% робітників—це мало для пролетарської організації. Ми повинні далі вести боротьбу за пролетаризацію наших кадрів.

Як відомо, організація зростала за рахунок ударного призова, а також за рахунок консолідованих пролетарсько-комуністичних сил на літературному фронті.

Ці два завдання не здіймаються з порядку денного. Навпаки: ми повинні посилити нашу роботу в цій галузі.

Ударний призов в пролетарській літературі. Зайво розмовляти про величезне значіння ударного призова. Для нас ясно, що ми маємо тут справу з найзначнішим явищем в пролетарській літературі. Ударний призов—дитина соціялістичного наступу, дитина соціялістичної культурної революції. Ударний призов створює колосальні перспективи для дальшого розвитку пролетарської літератури. В літературу вливається новий пролетарський струм з заводу, з фабрик, з шахти, течія, що робить і організацію і літературу міцнішою, ударнішою—більшовицькою.

Це факт. І хоч він не викликає сумніву, проте ми помічаємо в певних колах певну холодність до ударного призову. Ми помічаємо певне інтеліґентське ставлення до нього, невір'я до творчих здібностей цих нових кадрів. Ми повинні оголосити війну цим в ґрунті троцькістсько-воронським одрижкам.

Не всі наші місцеві організації розкачались на ударний призов. Тут ми безперечно мали справу з явищем правого опортунізму на практиці. Ми бачили суто формальне ставлення до ударного призову. Навіть така організація, як євсекція МАПП якось чудно поставила це питання. На однім з останніх своїх засідань (як оголошено було в „Емес") євсекція МАПП доручила кільком товаришам перевести ударний призов. Це тхне суто формальним підходом. Ударний призов повинен провадитись від усієї організації. Той не є „мапповець", хто не веде ударного призову. Це повинно бути одним з наших центральних гасел за нашого часу. Хто не розуміє цього, не розуміє завдань пролетарської літератури за реконструктивного періоду. Чи можемо ми відзначити деякі досягнення в запровадженні

ударного призову в єврейській пролетарській літературі на Україні?

Без ніякого сумніву.

Ми прийняли до організації 18 нових товаришів. Ми організували цілу низку нових літературних гуртків. Зараз ми маємо понад 20 робітничих гуртків при євсекції ВУСПП. Ми утворили три гуртки колективної літературної критики. Особливо виділяється своєю роботою гурток „Атака". Ми заснували спеціяльний відділ робітничої творчости в „Проліт". Ми підготували до друку великий альманах ударницької творчости.

Ми можемо назвати цілу групу товаришів-„призовників", які виявили себе уже цілком здатними письменниками. Досить згадати товаришів Ком'яса, Гітермана, Карпіловського, Альтмана, Добіна, Шаєвіча, Райціна,—оповідання і новелі т.т. Цукера, Гендлера, Нерхера, Кравеца, Городецького, Тілкера, поезії, п'єсу т. Вельтмана, щоб бачити, що тут ми маємо справу не з новим „організаційним фокусом", як деякі товариші вважають, а з новими кадрами пролетарських письменників, з новою творчою хвилею пролетарської літератури.

Все це вимагає серйозного вивчення нашої роботи, наших метод. Треба покласти край ґастролерству і нальотництву на підприємствах. „Переселення" з одного підприємства на друге тільки шкодить: годі грати ролю гостя, що приходить на хвилину і бачить за верству. Опріч того, що це не дає користи, це зле впливає на літературну продукцію „літунів", цих „гостей дійсности", як висловився один атаковець.

Ударний призов вимагає від нас серйозної роботи. Треба посилити виховну роботу з ударниками. Треба підвищити ідеологічну і художню кваліфікацію ударницької творчости.

Ясно: кожен ударник, кожен пролетарський поет, прозаїк, критик, що хоче бути справжнім будівником пролетарської літератури, повинен бути на висоті ідей нашої епохи, па висоті бойової філософії пролетаріяту — діялектичного матеріялізму. Кожен з нас повинен опанувати теорію Маркса, Енґельса, Леніна, Сталіна. Без цього пролетарський письменник плаватиме на поверхні подій і ніколи не зможе стояти в перших шерегах в бою за генеральну лінію партії, без цього ми не в змозі будемо сприйняти і осягнути робітничу тематику нинішнього дня.

Ці завдання стоять перед нами всіма, а також перед ударниками.

Треба всю організацію оголосити мобілізованою для поширення і поглиблення роботи щодо ударного призову, для піднесення цієї роботи на новий, на вищий щабель.

Повинно раз на завжди стати ясним, що ударний призов є не епізодична кампанія, яку провадять „за півгодини", а серйозна проблема, що повинна стояти в центрі нашої роботи „всерйоз і надовго".

Консолідованим фронтом. Друга центральна проблема в справі кадрів—є консолідація. Ми можемо констатувати, що основні, найважливіші літературні пролетарсько-комуністичні сили консолідувалися довкола пролетарських організацій. Україна не є виняток. ВУСПП уже має в своїх лавах кращих творців пролетарської літератури і важливіші сили марксівської критики. Це стосується і до єврейського сектора ВУСПП.

Перед нашими очима пройшов складний і важкий процес загострених літературних боїв з різчими угрупованнями, що намагались протиставити свою лінію ВУСПП'ові. Ми пам'ятаємо всі „Бой", який, щоправда, не проклямував своєї ворожости до ВУСПП'у, але що фактично боровся проти ВУСПП'у. Так само в євсекторі „Пролітфронту", про який ми довідалися лише тоді, коли „Пролітфронт" уже ліквідувався. Оцінку цих угруповань ми вже подали вище.

Консолідація пролетарсько-комуністичних сил є передусім перемога партії. Було б наївним і вузьколобим сказати, що консолідація довкола ВУСПП'у відбувається тільки заради „прекрасних очей" ВУСПП'у. Це було б не тільки наївним, а й політично фалшивим. Коріння консолідації криється далеко глибше. Перемоги пролетаріяту на всіх фронтах, потужний зріст соціялістичної індустрії, більшовицькі темпи колективізації—це все викликало шалений опір з боку наших клясових ворогів. Посилена клясова боротьба, проблема „хто кого" поставила перед попутницькими письменницькими групами питання: з ким?

Реконструктивний період, розгорнутий соціялістичний наступ на всьому фронті посилив диференціяцію в цих от угрупованнях. Деякі лякаються небаченого і нечуваного підйому і зупиняються посеред дороги, замкнувши уста (Резнік, Кіпніс). Про „що" вони мовчать—важко сказати. Будемо сподіватись, що час нам незабаром розповість. Тимчасом останнім словом Л. Резніка були „Останні". Нещодавно ми читали декларацію Резніка про ідеологічний перелам, що відбувся в ньому і про його прихід до ВУСПП'у. Ми постановили Резніка не відштовхувати. Свій перелам тов. Резнік змушений буде перш за все довести творчими фактами...

І не тільки тов. Резнік. Письменники, що об'являють, що вони наближаються до пролетарської літератури, повинні довести це не тільки деклпраціями, а над усе творчими фактами.

Мовчанка зовсім не є доказом ідеологічного перелому. Правильно писав тов. Полянкер, один з наших активніших ударників в організації, проти цього нового „жанру мовчанки".

Опріч певного числа письменників, що залишились на попередніх правих позиціях, ми можемо певно відзначити місцне прагнення наблизились до нас серед революційних попутників. Перец Маркіш пише цілу низку творів, в яких намагається „заклеїти „циферблями" своєї попередньої творчости. Він пробує покрутити стрілки вліво. В деяких випадках він має успіх.

Л. Квітко, якого деякий час використовували наші вороги, пробує, особливо в прозі, наблизитись до пролетарської літератури. Певний перелам ми помічаємо також в останніх поезіях Д. Гофштейна. Він намагається вистрибнути з дідівської „таратайки“ і в порядку „Світлих мандрів“ їде до Дніпропетровських заводів.

Для згаданих товаришів наведений етап є певне досягнення. Вони повинні стерегтись рецидивів. Надто повинні вони перестати „мандрувати“ і серйозніше працювати над собою, зв'язатися з підприємствами, працювати, щоб опанувати марксівсько-ленінським світоглядом. Тільки таким чином вони зможуть увімкнути свою творчість в практику соціялістичного будівництва. Тільки в такий спосіб вони перетворяться, на справжніх родичів пролетаріяту. З попутницької творчости треба тут згадати Орляндові „Греблі“, що справді не є „вершки“ пролетарської літератури, але що на тлі попутницької творчости є значущий твір. Як відомо, Орлянд теж подав заяву до ВУСПП'у. Першими, що організаційно порвали з дрібнобуржуазним фронтом, були т.т. Фініберг і Даніел. Це безперечно треба відзначити на нашій нараді. На жаль ці товариші не досить активізувались. На жаль, вони ще не вивчились боротись за пролетарську літературу. В одного з них, в тов. Фінінберга, ми навіть мали деякі рецидиви, про які наша конференція повинна буде сказати своє слово.

Нещодавно до ВУСПП'у прийнято також тов. Нояха Лур'є, який гостро засудив свою попередню діяльність, так політичну, як і літературно-громадську (історія з „Під колесом“ в тому числі).

Тов. Лур'є повинен стати активним вусппівцем, так само як він був активним в „Бой“, реалізуючи свій перелам не тільки в деклараціях, а й в творах, які сприяли би соціялістичному будівництву. До ВУСПП'у прийшов ще без серйозної озброєности тов. Фельдман, і йде без певної перебудови з великим напруженням тов. Вінер. Не всі консолідовані довели своєю творчістю, що теперішні їх позиції гостро відрізняються від попередніх. Це вони лише **повинні довести**. У нас повинен бути единий фронт на принципіяльній базі, на базі принципів пролетарської літератури, марксівсько-ленінського світогляду, діялектичної методи в літературній творчості.

Як бачите, пролетарська організація стала (за вдалим висловом тов. Селівановського) „Районом суцільної консолідації“. Заяви сиплються з усіх боків. Тут ми повинні бути суворими. Ми не можемо перетворити ВУСПП на „універмаг“. Тов. Іван Микитенко мав рацію, коли сказав:

> „ВУСПП тепер перебуває на такому етапі свого розвитку, коли до його лав з охотою підуть не тільки всі сили пролетарської літератури, а й кращі попутницькі ба навіть так, що їх ні в якому разі і ні з якого погляду не можна назвати пролетарськими письменниками“.

Ми повинні бути дуже розбірливими. Чистота нашої організації не остання справа. Перед нами стоїть велика робота, щоб переварити і запрацювати з товаришами, проти яких ми протягом цілих років боролись. Це знов повинно відбуватись на принципіяльній базі. Проти рецидивів ми повинні боротись з усією гостротою. Опріч того, ми повинні будемо переглянути склад і почистити наші лави від усіх тих, що не виправдали себе як членів пролетарських організацій.

За більшовицькі темпи. Я хочу ще зупинитись на деяких загальних питаннях, що стосуються до всієї нашої роботи. Насамперед про наші темпи. Мусимо визнати, що темпи наших прозаїків, поетів, драматургів, критиків є рабські. Вони абсолютно не відповідають вимогам реконструктивного періоду. Коли ми переглядаємо склад нашої організації, то бачимо, що більшість товаришів не перейшли на нові темпи, яких вимагають теперішні умови. Опріч того, що деякі творять „повільно", ми маємо товаришів, що вже кілька років мовчать.

Ясно, що в такий відповідальний момент, як теперішній, ми мусимо активізувати всю організацію. Треба покласти край розхлябаності. Ми мусимо почати творити більшовицькими темпами, широко розвиваючи ударництво, соцзмагання.

Дайош якість. Друге загальне питання, що стоїть перед нашою літературною продукцією — це питання якости. Це є одна з найважливіших проблем. Тов. Л. Авербах на московській нараді поетів поставив питання досить гостро:

> „Боротьба за художню якість включає в собі безпосередній наступ на халтуру, пристосовництво, на віршомазництво, які помічаються на всьому поезійному фронті („На лит. посту" № 6, 1931 рік).

Ми вважаємо, що сказане має стосунок не тільки до поезії, а й до прози, до драматургії, частково навіть до критики. Через брак часу ми не можемо більше зупинитись на цім питанні. Одне для нас повинно бути ясним: боротьба проти літературного браку, боротьба за якість — означає боротьбу за дужчий політичний вплив пролетарської літератури.

В центрі — техніку. Ми повинні будемо почати боротьбу за техніку, не тільки говорити про техніку, але показати її в літературі. Це завдання, про яке ми ні на хвилину не повинні забувати, ми не повинні забувати, що „за реконструктивного періоду техніка вирішує все" (Сталін). Деякі товариші пробують звузити цю проблему. Це ми помічаємо також у тов. Альбертона. Є такі, що вважають, нібито боротьба за техніку означає боротьбу за техніцизм. Вони ладні поступитись більшовицькою ідеологією для технічної термінології. Разом з тим вони приділяють більше уваги „життю машини", забуваючи пролетаря, техніка, клясову живу людину.

Не ми існуємо для техніки, а техніка для нас, заради нас, щоб ми не відставали, щоб „нас не били, бо відсталих б'ють".

Ми повинні ліквідувати технічну неписьменність серед пролетарських письменників. Але це ще не все. Треба об'явити боротьбу ідеалізації відсталости, що ще проривається в нашій літературі. Ось, наприклад, пише тов. П'ятигорська:

> „Воно то й тяжко дряпатись на сходи,
> далеко краще, коли хату з двором
> розмежує простісінький поріг".

Проти оцих хвалебних співів: „простого порогу", що протиставлюється „сходам", проти солом'яної хати, проти ідеалізації шкапи, що протиставлюється тракторові, проти ідилічних „затишних куточків", що протиставляться гомінкій соціялістичній міській боротьбі.

Соціялістичне місто, соціялістичне село, їх гамір, їх темпи, їх музика повинні вдертися в літературу. Щоб покласти кінець „тихим співам", містечковій ідилії. Пролетарська література повинна стати аґітпропом нової соціялістичної техніки, що її творить нова людина. Як бачимо, це не тільки питання технічної неписьменности, — це є питання нового соціялістичного змісту.

Вище прапор пролетарської літератури. Основні сили пролетарської літератури уже консолідовано. Це, як уже сказано, є перемога нашої партії. Це є, зрозуміло, і перемога ВУСПП'у, скільки він загалом правильно зрозумів і запровадив в життя постанови партії в справі художньої літератури.

Тов. Косіор правильно зазначив:

> „Ясно, що ВУСПП є найближча до нас організація, що об'єднує наші найпевніші пролетарські кадри. Це само собою зрозуміло, але це не все. Самим ВУСПП'ом питання про наші літературні кадри не вичерпується.

Після проведеної консолідації залишається багато письменників, які повинні впливати, і що їх творчість треба повернути обличчям до соціялістичного сьогодні. Ведучи гостру боротьбу проти правих, ми повинні ближчих до нас притягти.

Ми повинні відшукати в глибинах пролетаріяту, колгоспників і висунути наперед нові колони письменників. Треба буде також приділити більше уваги молоді і посилити керівництво нею.

В статті „За пролетарскую литературу" („Правда" 19-IV) зазначається, що самокритика в РАПП'і ще кволо розгорнута. Це теж має стосунок до нас, і ми також повинні будемо зробити належні висновки. Нас не задовольняє керівництво місцевими організаціями, які зросли і якісно, і кількісно. На теперішньому етапі треба посилити керівництво нашими організаціями.

Товариші, не дивлячись на дефекти і хиби в нашій роботі, ми маємо величезні досягнення, наші перемоги викликають у деяких товаришів „запаморочення від успіхів". Це небезпечні

настрої. Вони демобілізують. Клясова боротьба в країні триває далі. Небезпеки так праворуч, як і „ліворуч“ ще загрожують. Хто не бачить цих небезпек, той не розуміє абетки клясової боротьби. Ми повинні будемо ширше розвинути творчу дискусію. Найближчим часом у нас напевне організуються деякі творчі гуртки. Ми повинні їх підтримати, ведучи боротьбу проти праволівих бльоків. Такі випадки були в РАПП'і. Досить згадати „Літфронт“, що власне був „літературною“ аґентурою антипартійного бльоку Сирцова-Ломінадзе.

Таким „творчим гурткам“ ми дамо по руках.

Наші кадри повинні будуть стати інтенсивнішими в справі безпосередньої літературної творчости, поклавши край зайвим засіданням, взагалі оргпропасниці.

Ми повинні збільшити вимоги. Актуальна тематика, соцбудівництво в місті і на селі, ентузіязм мільйонів повинні стати не тільки гостями. Вони повинні впродовж найближчого часу посісти чільне місце.

Тут ми матимемо змогу проконтролювати, хто склав іспита на пролетарського письменника, і хто провалився.

Ми повинні будемо також наново поставити питання масової роботи. За минулих три роки ми провели кілька сот літературних вечірок, відрядили цілу низку бриґад, бракувало тільки потрібної системи. Бракувало врахування досвіду, закріплення наслідків. Все це ми повинні будемо мати на увазі при розгортанні дальшої масової роботи.

Треба також посилити наш вплив на літературно-дослідницькому фронті. Ми читали декляраціі керівників літсекції при Інституті. Вони каялися. Треба буде придивитись, як ці декляраціі будуть здійснені. Треба стати активнішими на цьому фронті. Одне з наших найближчих завдань—це зв'язок з суміжними галузями мистецтва. В музиці, малярстві тощо ще діють різні антипролетарські елементи. Тут ми ще не маємо організованого пролетарського сектора. Як старша організація, ми повинні будемо сприяти революційним елементам серед музик, художників тощо організуватись.

Пліч-о-пліч з українською пролетарською літературою, з євсекціями МАПП і БІЛАПП, в єдиних лавах цілого ВОАПП нам пощастить збудувати ідеологічно витриману і художньо міцну пролетарську літературу.

> „Це буде вільна література, тому що вона служитиме не пересиченим героям і не „верхнім десятитисячам“, що нудяться і страждають від пересичености, а мільйонам і десяткам мільйонів трудящих, що являють собою цвіт країни, її сили, її майбутнє (Ленін)“.

Ми повинні закачати рукава і з кожним ударом серця, з кожним подихом, кожним рухом м'яснів сприяти добудові фундаменту соціялістичної економіки.

Всі сили проти тих, що „праворуч гнуться і ліворуч хиляться“, проти дрібнобуржуазної розхлябаности, проти решток гнилого ідишізму, що намагається вдертись в наші лави, проти формалістичних „коллуній“, що лічать рими і не бачать більшовицького змісту нашого часу, проти халтури і пристовництва, проти „Літфронтівського“ схематизму, проти опортунізму всіх відтінків і нюансів, проти копирсань „в собі“, невтральности, всі проти решток буржуазних, куркульських і дрібнобуржуазних „хористів“ на літературному фронті.

Більше ленінської партійности. Більше більшовицької упертости в боях проти наших клясових ворогів. Ми повинні битись, як леви, за пролетарську літературу, що стояла б на висоті нашої більшовицької епохи.

Я. ГОРОДСКОЙ

ВІД БОГЕМИ ДО ПРОЛЕТАРІЯТУ

(До роковин смерти Володимира Маяковського)

Минув рік з часу пострілу, що ним урвав своє життя Маяковський—великий поет революції і сміливий майстер поетичного слова. Говорячи сьогодні про нього, ми далекі від настроїв поминальних. Ми однаковою мірою з небіжчиком поділяємо нелюбов до надгробних промов. Сьогодні важливе інше: усвідомити шлях Маяковського від богеми до пролетаріяту, умовитись — що саме з літературної спадщини Маяковського корисне нам в боях за соціялізм, дати відсіч тим критикам, що — вільно чи невільно — перекручують правду про Маяковського і тим самим перешкоджають масам використати краще в поезії Маяковського на будівництво нового, соціялістичного.

Слідом за самогубством поета багато наших журналів і газет вмістили статті й спогади, присв'ячені Маяковському. При цім частина критики пішла шляхом абсолютного прийняття творчости Маяковського в цілому — а найближчі друзі небіжчика — з лефівського табору — своїми спогадами лише порушили правильне уявлення про поета; загалом за того періоду ми не мали дійсно серйозної марксистської праці про творчість Маяковського, про його справжнє значення для революції. В цьому розумінні переломним було вміщення в „Правді“ відомої статті „Памяти Маяковского“ — Л. Авербаха, В. Сутиріна і Ф. Панфьорова.

* * *

90 й 900 роки йшли під знаком посиленого зростання російського капіталізму. В степах народжувалися нові заводи. Чужоземний капіталіст теж прокладав свій шлях в цей бік невичерпних можливостей. Олександер Блок з цілковитою підставою міг оспівувати „Америки новой звезду“. Незабаром, на потребу буржуа, прийшов витончений символізм.

Символісти (як після й футуристи) теж почали з літературного скандалу, з „пощечины общественному вкусу“, з залякування прихильників старого мистецтва віршами Валерія Брюсова — „О, закрой свои бледные ноги“. Проте, цей період не був тривалий. Лев, як виявилось, був ручний. Символістів, цих справжніх дітей буржуазного мистецтва, зовсім не вабили бурі соціяльного порядку. Порив до неземного, туга за невідомим, тиха закоханість в місто, безнадійність та безперспективність — ось усе, що дісталося символістам. Природно, що фабрикант міг спати цілком спокійно: ні „прекрасная дама“ Олександра Блока, ні титанічні „симфонії“ Андрея Белого, ні загострений урбанізм Валерія Брюсова не могли стати на перешкоді добробутові нового господаря життя.

Я мечтою ловил уходящие тени,
Уходящие тени погасавшего дня.

Так співав Бальмонт. В цих піснях все було надзвичайно мирне. Самою своєю природою символісти не могли бути іншими. Краще від інших позиції символістів визначив у своєму „Припеве“ Ів. Коневський. Це позиція мрійників, що філософствують, людей не цього світу, юродивих у Христі.

А земля идет, и солнце светит,
То скупясь, то щедрясь на тепло.
Кто заветный ход вещей отметит,
Кто поймет откуда все пришло?
И в реках струи живые стынут
И в реках же тает нежный лед.
Кто те люди, что перстом не двинут —
И ускорен будет вечный ход?
Тут — зима, а там — вся нега лета.
Здесь иссякло все, там — вечний плод.
Как собрать в одно все части света?
Что свершить, чтоб не дробился год?

Поки поети роздумували над тим, як зрозуміти „откуда все пришло?“, поки вони намагалися збагнути „заветный ход вещей“,— зростала кількість підприємств, зростав і пролетаріят — могильник буржуазії.

Передвоєнна реакція знаменна особливо підкресленим відмовленням літератури від тем громадського характеру, відходом в замкнене коло особистих переживань, прагненням відсидітися на якомусь незбутному острові. Лице передвоєнної літератури — це еротика Мих. Кузьміна, передоновщина та недотикомка Федора Сологуба, кривляння Ігоря Северяніна.

Здешнее обманет, —
В смерти нет обмана, —

устами Сологуба виголошувала ця поезія містики, натяків, півсну та мрій.

В цей світ футуристи вдерлись, як варвари й бунтарі. Та хоч який яскравий сам собою був їхній протест проти старого

мистецтва, футуристи теж не виходили за рямці буржуазно. мистецтва. Вони просто були літературними лідерами дрібної буржуазії, сильно пощипаної наступом великого капіталізму. Богемський прошарок, інтеліґенцію в кав'ярні було неначе закликано до цього бунту.

Робітнича кляса, що вже проробила одну революцію, нагромаджувала свої сили для нових вирішальних боїв. Міцніла більшовицька партія, керована Леніном. Але футуристи, знов таки через саму свою природу, не могли прислухатися до гомону подій, що наростали, вони лише оголосили священну війну канонам старої краси. Звідси — їхній похід проти клясиків, прапор у вигляді жовтої кофти, скандали в бурхливих авдиторіях.

Одна лінія розвитку футуристів — „Заумь“ словотворчість. В глибокі дрімучі хащі слів відходили і Хлєбніков, Кручених, Гуро. Мова дикуна, белькотіння дитини, переклик птахів — все це є у віршах Велемира Хлєбнікова. Безперечно, що ні історія літератури, ні поет не можуть обминути спроб Хлєбнікова, цього „председателя земного шара“, як названо його в написі на надгробку. Проте, розвідки Хлєбнікова не могли особливо відбитися на галасливій боротьбі футуристів за громадське визнання. Справді, як могли претендувати на це визнання ляборторні спроби, подібні до таких:

Иди могатырь!
Шагай, могатырь! могатырь, мотор!
Могун, я могею!
Моглец, я могу! мог ей, я могею!
Могей, мое я. Мело! Умело! могачь;
Моганствуйте очи! Мело! Умело!
Шествуйте, моги!
Шагай, могачь! могей могать!
Могуй, могачь! Руки! Руки!
Могунный, могественный лик! полный молебнов
Могревые очи, могаревые мысли, могетные брови!
і т. д., і т. д.

Осторонь основної лінії розвитку футуризму були й такі пташині вправи Хлєбнікова:

Пипе цане сэ сэ сэ!
Бруву руру ру - ру - ру!
Сици, яици, ци - ци - ци
Пенчь, панчь, пеньчь!

Якщо в свїй книзі „Все, сочиненное Владимиром Маяковским“ Маяковський каже: „нами, футуристами, много открыто словесных Америк“, — то саме він, Маяковський, був славетним Колюмбом цієї справи, тоді як Хлєбніков так і не вийшов за межі поезії, що чекає на своїх дослідників, але не має резонансу в масах.

Маяковський — це найдужчий, найгучніший голос з усіх голосів футуризму. Маяковський — це найлютіша ненависть до

ладу міщан, обивателів, кохань та соловейків. Маяковський — це найбурхливіший протест проти старої краси, старого мистецтва, старої моралі. Але й Маяковський плоть від плоті цього ж буржуазного мистецтва, але й він довгі роки лише ліве крило цього мистецтва. Йому навіть подобається ця поза обсвистаного буйника, всі його образи цього періоду властиві саме богемі:

Я сошью себе черные штаны,
из бархата голоса моего.
Желтую кофту из трех аршин заката
По Невскому мира, по лощенным полосам его
профланирую шагом Дон-Жуана и фата.

Замкненість. Безвихідь. Блукання майданами міста. Все це ріднило футуристів з символістами, хоч проводирям нової школи так хотілося явитися гунами, що плюндрують світ. Маяковський гуркоче, горлає вірші і сам собі він здається громадищем. Та тоді звідки ця туга, ця болюча рана. „В бульварах я тону тоской песков овеян"... „Слезают слезы с крыши в трубы"... „оркестр чужо смотрел, как выплакивалась скрипка"...

Все це — від тієї ж соціяльної самотности, від гіпертрофованого „я", від невміння гінця богемської інтеліґенції знайти ті основні сили, що вже не на словах, не в віршах, а на ділі здібні були змінювати світ.

І ось Маяковський коронує... Маяковського. Самі назви віршів говорять про це „я", що потворно розростається; „несколько слов о моей жене", „несколько слов о моей маме", „несколько слов обо мне самом". Назва трагедії „Владимир Маяковский", „Я и Наполеон", „Мое к этому отношение" і т. ін. і т. ін.

Маяковський стає до бою з супротивником, озброєний великою злобою та великою тугою людини, що загубилася на міських майданах.

Ору —
а доказать ничего не умею.

Звідси до відчаю -- лише крок. І відчай, суворо кажучи, надовго стає постійним супутником поета:

иду
один рыдать,
что перекрестком
распятые городовые.

Тим то так багато гіркого в бравaді Маяковського, тим то так надривно „эпатирует" він буржуа. Багато тут хоробливого й „истошного". Адже це не спроста „я люблю смотреть, как умирают дети", „я захохочу и радостно плюну, плюну в лицо вам", „у меня изо рта шевелит ногами непрожеванный крик".

З яйця історії проклюнувся 14 рік. Світ здригався в передгріззі воєн і революції, а „бесценных слов мот и транжир" „эпатируя", писав своє екстраваґантне „ничего не понимаю":

Вошел к парикмахеру, сказал — спокойный
„будьте добры, причешите мне уши",
Гладкий парикмахер сразу стал хвойный,
лицо вытянулось как у груши;
„Сумасшедший",
„рыжий",
Запрыгали слова.
Ругань металась от писка до писка,
и до-о-о-о-лго
хихикая чья-то голова.
выдергивалась из головы, как старая редиска.

Підходячи до першого-ліпшого питання, Маяковський завжди відштовхувався від особистої теми. Індивідуалізм, доведений до потворних гіперболічних маштабів. Зовні це робило Маяковського громовиком, титаном, а внутрішньо він був слабкий, іноді безпорадний.

Я одинок, как последний глаз
У идущего к слепым человека,

Ранній Маяковський цінний для нас цією спробою оголосити війну старому дневі, цим викликом традиційному мистецтву, цим презирством до міщанства. Не підносячись до протесту проти всього ладу тодішньої Росії, Маяковський обурився проти окремих потворностей її побуту („Гимн судье", „Гимн ученому", „Гимн критику", „Гимн взятке"). Поет іронічно вигукує:

Слава тому, кто первый нашел,
Как без труда и хитрости
чистоплотно и хорошо
карманы ближнему вывернуть и вытрясти.

Або, звертаючись до хабарників:

Что нам деньги, транжирам и мотам.
Мы даже не знаем куда нам деть их.
Берите, милые. берите. чего там.
Вы наши отцы, а мы ваши дети.

А втім, особливої громадянської відваги в цих вигуках не було. Коли б не трапилось Жовтневої революції, Маяковський може й не піднісся б над рівнем цих ліберальних викриттів, а в художній творчості продовжував би шлях самотнього, загнаного капіталістичним суспільством в безвихідь, протестанта.

Переддень війни Маяковський зустрів трагедію „Владимир Маяковский". Тут — край людського здичавіння, край внутрішньої спустошености.

Милостивые государи!
Заштопайте мне душу
пустота сочиться не могла бы

Або:

Лягу
светлый
в одеждах из лени
на мягкое ложе из настоящего навоза

и тихим
целующим шпал колени
обнимет мне шею колесо паровоза.

І ось — війна. Скільки поетів пішло на службу імперіялізмові! Скільки атраменту було витрачено, щоб описати „німецькі звірства", щоб оспівати відвагу Кузьми Крючкова! Література захлинулася в чаді, в отруйних газах мерзенного шовінізму. Маяковський був серед тих небагатьох, чия муза не записалася до маркітанток. Він бачив, як „с запада падает красный снег сочными клочьями человечьего мяса", як „пальцы улиц ломала Ковна", як „цветет, одуряет желтолистая на клумбах из убитых гангрена".

Воєнні вірші Маяковського — це біль, крик, зойк. Він усвідомлює, що „еще одного убила война — поэта с Большой Пресни". Але по-старому Маяковський самотній, його вірші — поезія пацифіста, що просто жахнувся, побачивши зловісні образи війни. Маяковський не дав віршів, що гнівно картають справжні причини та винуватців війни. Це визначало б практично ступити в табір пролетаріяту. До цього Маяковський тоді ще не достиг. В цьому розумінні характерний вірш: „Великолепные нелепости". Тим то здається, що солдати не вбиті, що вони встануть.

Скажут: не было ни ядр, ни фугасов
и, конечно же, не было крепости!
Просто именинник выдумал массу
каких-то великолепных нелепостей.

Так же мирно, жартівливо трактується бій у вірші „Военноморская любовь":

По морям играя носится
с миноносцем миноносица.
И конца б не довелось ему,
благодушью миноносьему.
Как взревет медноголосина
„Р-р-р-астакая миноносина".
Плач и вой морями носится:
овдовела миноносица.

1914 року Маяковський дає „Облако в штанах". Тут всі особливості поета — соціяльна самотність, песимізм, бунт заради бунту — досягають найбільшої сили й напруги. „Сегодняшнего дня кривогубый Заратустра" в цій поемі вивернув навиворіт свою душу, душу розтоптаного капіталістичним містом. Автори відомої статті „Памяти Маяковского" цілком правильно відзначають: „В „Облаке в штанах" ми дійсно з виразністю фізичної чуттєвости сприймаємо величезні соціяльні зрушення, підспудні хитання, що ведуть до катастроф, гуркіт наступних землетрусів. Але все це доходить до нас через призму світосприйняття одинака, що „глыба", що — „громадина", що може й хоче жити, до кінця мобілізуючи всі дані йому від природи, та що йому проте безнадійно боляче, неминуче тяжко, якось навіть призначено моторошно в цьому світі".

Велику чуйність виявив Маяковський, провістивши в своїй поемі, що „в терновом венце революции грядет шестнадцатый год“. Але тут же зрив: Маяковському здається, що лише він бачить „идущего через горы времени, которые не видит никто“. Ще не настав для поета час визнати провідну ролю пролетаріяту і його партії.

В „Облаке“ — речі виключної сили й майстерности — є й виклик старому світові, й погрози богові, але ще більше в ній безвиході й надриву. Фінал поеми перейнятий цілковитою безнадійністю й моторошністю:

Эй вы!
небо!
снимите шляпу!
Я иду.
Глухо.
Вселенная спит,
положив на лапу
с клещами звезд огромное ухо.

Якщо відкинути гуркіт, якщо змити ґрим іронії, побачимо: Маяковський — гуманіст, Маяковський — чоловіколюбець з усією розпливчастістю, властивою ідеалістам. Ці нотки звучать в його воєнних віршах, особливої сили досягаючи в „Облаке в штанах“ і у „Войне и мире“. Він кричит богові:

Всемогущий, ты выдумал пару рук.
Сделал
что у каждого есть голова, —
отчего ты не выдумал
чтоб было без мук
целовать, целовать, целовать?!.

Не випадково фінал „Войны и мира“ — це якесь чудове замирення, казкове розв'язання всіх конфліктів. Маяковський здається своєрідним толстовцем, вигукуючи:

Земля
откуда любовь такая нам?
представь —
там
под деревом
видели
с Каином
играющего в шашки Христа.

Таким Маяковський входить і в революцію. Він ще нездібний бачити завтрашній день, він повний захоплення визволенням, він не готується до дальшої боротьби. І знову звучить той же мотив, що і в „Войне и мире“:

последние пушки грохочут в кровавых спорах
последний штык заводы гранят.
Мы всех заставим рассыпать порох.
Мы детям раздарим мячи гранат.

Маяковський почав великий шлях перебудови свого „я“, шлях, що на ньому було й чимало поразок. Жовтень був суво-

рим вчителем поета, що, до речі сказати, завжди лишався на нашому боці барикад. Маяковський ступнево доходив свідомости потреби „крепить у мира на горле пролетариата пальцы“. Перепони абстрактного, бар'єри космізму, засилля схеми — все, що підстерігало Маяковського на нелегкому шляху, що його він обрав собі. Та озброєний повною правдою, Маяковський багато з цих перешкод подолав.

Маяковський цього періоду дає нам „Мистерия Буфф“ — і „150 000 000“. „Мистерия Буфф“ — це перемога нечистих — пролетарів над чистими — буржуазією, це визволення речей від кріпаччини і перехід їх на службу новій людині, це „бочек вина пьянее жизнь“, це „наше всемир коммунар“. Поема „150 000 000“, після диктатури „я“ Маяковського, характерна анонімністю, спробою поета розчинитися в масах. Тут розгортається показ єдиноборства Івана з Вілсоном, єдиноборства двох світів.

Звичайно, і „Мистерия Буфф“, і „150.000.000“ ще не говорять про Маяковського, як про пролетарського поета. Абстрактний плякат, гола схема ще дуже сильні в обох речах. Проте, це були значні кроки Маяковського до революції та її високих вимог.

Перебудова тривала. Маяковський ішов до мети мужньо і вперто. Іноді спотикався, знову звертаючи в сліпі завулки особистої теми („Про это“); іноді помилково бачачи в сьогоднішньому міщанині головного ворога пролетарської революції („Клоп“, „Баня“); іноді впадав в колишній космізм („Четвертый интернационал“). Але на цьому ж тяжкому шляху написано чудову поему „Ленін“, зміцніла дружба поета з газетою, поставлено його вірш на службу дня („Нигде кроме, как в Моссельпроме“ тощо).

Маяковський, що колись вигукував — „Гвоздь у меня в сапоге кошмарней, чем фантазия у Гете“, Маяковський що роками горлав лише про себе, — просто і правильно розповів про Леніна, про його партію, про Жовтень. Це говорило про багато дечого — і насамперед про те, що Маяковський перемагає самого себе, що він намагається здійснити власне ж гасло:

> Попалили денек, другой из ружей
> и думаем
> старому нос утрем.
> Это что —
> пиджак сменить снаружи
> мало, товарищи,
> Выворачивайтесь нутром.

Сотні віршів і гасел написав Маяковський для газет. Не було тієї кампанії, на яку він не відгукнувся б. Це було тоді, коли навіть інші з пролетарських письменників вважали газету за справу чорну, третерядну. Маяковський пропонує комсомольцям — „Поставьте вопрос о быте“, він кличе перемагати — „российскую дурь“, він ставить „временный памятник рабочим Курска, добывшим первую руду“, він радіє з того, що „пустыри

тракторами слизываем“, він вітає безперервку, він захоплено підсумовує перший рік п'ятирічки:

Цифры выполнения,
        вбивайте клинья,
Цифры повышений,
        выстраивайтесь стройнее!
Выше взбирайся
        генеральная линия
        индустриализации советской страны.

Чудові вірші Маяковського про захід. В них — високий тон ненависти до клясового ворога, найглибша любов до соціялістичної батьківщини.

На самогубство Єсеніна Маяковський відгукнувся віршами, що переконливіше за все говорили про нове кредо Маяковського:

Надо
жизнь
    сначала переделать,
переделав —
    можно воспевать.

І разом з пролетаріятом Радянського Союзу Маяковський щодня перероблював життя: Чому — вигукував він на своєму ювілейному вечорі, — чому я повинен писати про кохання Мані до Петі, а не розглядати себе, як частину того державного органа, що будує життя“. Потім логічно йшов вступ Маяковського до РАПП. Останні роки творчости заробили Маяковському право на звання пролетарського поета. Суворо й жорстоко визначав він свої завдання („Во весь голос“).

Я, ассенизатор
        и водовоз,
        революцией
        мобилизованный и призванный,
ушел на фронт
        из барских садоводств
        поэзии —
        бабы капризной.
Слушайте,
        товарищи потомки,
        агитаторы,
горлана — главаря,
заглуша
поэзии потоки,
я шагну
        через лирические томики
как живой
        з живыми говоря.

„Во весь голос“ — твір величезної сили і яскравости. В ньому Маяковський неначе підсумовує свою попередню роботу й намічає віхи на майбутнє. Шлях ясний.

Про що ж говорив постріл 14 квітня 1930 року? Як пояснити факт дезертирства Маяковського з фронту боротьби за комуністичне завтра?

Мертвий хапає живого. Вчорашній день в Маяковському ще не був до кінця переборений, перебудова — ще не завершена. Фізична недуга поглибила це становище — і Маяковського не стало.

У вірші „Во весь голос“ звучить нотка надлому про те, що

я
себя
смирял
становясь
на горло
собственной песне,

Ці нотки не були останніми роками частими гостями у віршах Маяковського. Це значить, що Маяковський успішно здійснював реконструкцію своєї психіки. Бадьорість, життєрадісність були його незмінними супутниками. Характерний недавно опублікований Мик. Асєєвим і раніше невідомий варіянт строфи з „Про это“:

Назад, моя смерть,
Не хочу, не ступлю.
Живому
своих не навяжете воль вы,
смотрите — бросаю,
смотрите — топлю
я в вашем мертвом море
револьвер.

І якщо постріл 14 квітня все ж стався, то це — не доказ фатальної приреченности Маяковського та тих, що йдуть за Маяковським, не доказ неможливости переробити себе, — а лише ознака величезних труднощів цього перероблення. Все, що робив Маяковський до 14 квітня, гаряче протестує проти факту відходу поета з наших бойових лав. Але рівночасно це ніяк не затушковує значення Маяковського, не закреслює всієї його роботи. Для нас Маяковський як раніше—співець пролетарської революції, її солдат, її чорнороб.

Ось чому важливо цілком повернути на справу революції „старое, но грозное оружие“ Маяковського. Ось чому треба битися за Маяковського — раппівця, ось чому треба одночасно бити по тенденції зробити огульно всю творчість і методи роботи Маяковського символом віри пролетарської літератури. В статті Л. Авербаха, В. Сутиріна, Ф. Панфьорова говориться: „Творчу методу Маяковського слід аналізувати не як щось, що твердо встановилося з початку його письменницької роботи, але на основі того шляху до органічного злиття з пролетарською революцією, що ним ішов Маяковський, неухильно, жорстоко і з певною відвертістю переробляючи своє „нутро“.

Спроби показати Маяковського „залізобетонним“, а методу його—єдино правильною, були від Беспалова, Зоніна, Гельфанда

та ін. Напостівська критика дала цим спробам рішучу відсіч. Показати Маяковського таким, яким він був, з усіма його сильними й слабими сторонами — кращий спосіб вшанувати пам'ять поета. Саме Маяковський був проти „засахаривания“, проти пом'якшення гострих кутів. Це насамперед б'є по висловлюваннях Беспалова, Зоніна, Гельфанда, Воронського, ряду лефівців. Пролетарська література візьме на увагу досвід Маяковського, але не зупиниться на ньому, а піде далі — до вирішальних боїв за свою гегемонію.

В журналі № 1 „РАПП“ Л. Авербах викриває ще одну думку про Маяковського. Це—думка Л. Троцького, контрреволюційного аґента міжнародного імперіялізму. За твердженням Троцького, Маяковського до РАПП мало не загнали, Маяковський вступив до РАПП, силуючи себе. Абсурдність цієї заяви очевидна. Не з такого матеріялу був зроблений Маяковський, щоб його могли „загнати“ до РАПП. Механічно уявляє собі Троцький як проблему консолідації сил пролетарської літератури, так і проблему цілковитого переходу кращих попутників спочатку до союзників, а потім і просто—до лав пролетарських письменників. Увесь творчий шлях Маяковського—краще спростовання байки містера Троцького.

А втім балаканина про людину, загнану дубцем до РАПП, потрібна Троцькому, як димова заслона для такого міркування. Маяковський не міг стати пролетарським письменником, як не можна в СРСР збудувати соціялізм. Стара тема! Вас виказують ваші вуха, містер Троцький. Спробуйте поконсультуватися в радянського жовтеняти: воно вам дещо розповість про будівництво соціялізму в нашій країні. А від Маяковського—брудні руки геть!

За рік, що минув з часу смерти Маяковського, пролетарська література здобула низку нових перемог. Чимало зроблено і в справі консолідації сил пролетарської літератури. На сьогоднішньому переклику не звучить голос Володимира Маяковського. Третьому, вирішальному рокові п'ятирічки так потрібні його вірші, його „поверх зубов вооруженные войска“. Та міцніє література переможної кляси будівників соціялізму, дзвенять молоді голоси заклику ударників, сходить свіжа парость. Вона дійсно з пошаною підходить до поетичного арсеналу Маяковського, бере звідти найгострішу, найпотрібнішу в сьогоднішніх боях зброю— іде битися за п'ятирічку в чотири, в три і в два з половиною роки, за побудову фундаменту соціялістичної економіки. Це до них, до сучасників, це до нової доби звернуто вірш Маяковського:

Мне наплевать
    на бронзы многопудье,
мне наплевать
    на мраморную слизь.
Сочтемся славою —
    ведь мы свои же люди—

Пускай нам
общим памятником будет
построенный
в боях
социализм.

БІБЛІОГРАФІЯ

ГОРДІЙ КОЦЮБА. „БРОНЗОВІ ЛЮДИ". ДВОУ. ЛІМ — 1931 рік, ст. 222, а 1 крб.

Останні часи розвитку і піднесення літературного життя після розгорну- дискусій та літературних боїв в наслідок розгортання посиленого соція- тичного на тупу, призвели до консолідації основних сил пролетарської лі- атури у ВУСПП.

ВУСПП, як провідна організація пролетарської літератури, розгортаючи боту призову ударника в літературу, водночас посилює як творчу роботу, і роботу теоретичного порядку про творчі шляхи пролетарської літератури.

Ті літературно-творчі шляхи, що їх накреслював і по змозі прагнув зре- зувати в своїй роботі ВУСПП стверджуються фактичним доробком проле- ської літератури.

Одним з основних завдань часу є подати виробництво, робітника-удар- ка, показати, як праця за допомогою соцзмагання та ударництва перетво- ться в „дело чести, геройства и славы".

Коли ще не так давно в листуванні, що друкувалося на сторінках „Літе- турного ярмарку", ми зустрічали дотепи про письменників, що сидять „на марях заводів і спостерігають звідти робітничий побут, щоб написати епопею рамельно-сахаринову під назвою „Татко", „Дядько", або „Здрастуйте, ми ші родичі", а далі й таке: „І за це під шумок від таких самих письменни- одержують звання заслуженого, пролетарського, революційного, радян- кого, народнього, міжнароднього, інтернаціонального, всесвітнього письмен- ка", — то вже на сьогодні, коли в літературу іде робітник-ударник, коли тература пролетарська через бої і суперечки доходить консолідації й викри- алізування, чітких завдань, — про такі дотепи й такі рядки навіть в листах іт. ярмарку" годі й говорити. Письменник усвідомлює собі, в переважній льшості, завдання літератури за доби розгорнутого наступу на всіх ділян- фронту, отже, усвідомлює й потребу якнайпильнішої уваги до робітничої матики.

Хоч Гордій Коцюба належав до цієї частини пролетарської літератури, що ла пішла манівцями, проте не доводиться забувати того, що фактично він був ним з перших радянських письменників, які почали давати робітничу тема- ку („Біля гудків").

На письменницькому полі Г. Коцюба, підкреслюємо, виступив разом з пер- ими фундаторами пролетарської літератури, але треба відзначити, дає надто ережно і не поспішаючись свою продукцію.

Маємо збірки творів: „На межі" (1924 р.), „Свято на буднях" (1927 р.), мова масок" і остання збірка „Бронзові люди".

Кожна з цих збірок характеризує новий етап, що його пройшов письмен- к і як підсумок подає свій доробок.

Коли вже в попередніх збірках Гордій Коцюба пов'язався з робітничою матикою, коли в попередніх збірках він виступив, як письменник реалістич- ї манери письма з певним психологічним настановленням, коли раніше він ступав переважно з творами, оповіданнями, новелями, невеличкими на роз- р, не даючи широкого повістярського полотна, так і в останній збірці він далі крокує тим же шляхом.

Збірка „Бронзові люди" складається з таких оповідань: „Дорогою змагань", ома з Невірів", „Облога шахти", „За заслоною", „Фінал". Частина цих опо- дань друкувалася в поточній журнальній пресі („Червоний шлях", „Проліт- онт" тощо).

Збірочка дає сьогоднішній день в його запеклій боротьбі з рештками арого й вибруньковуванням паростків нового життя. „Дорогою змагань" і

„Облога шахти“ з робітничого життя, підкорені одній панівній іде показа' волю й напруження до перемоги. Вже й в попередніх творах, інколи не доси' вдало, Г. Коцюба ставив за своє завдання дати живу, клясову людину в боротьбі з рештками старого в собі. Інколи в його творах це подавалося і переконливо, схематично, але почувалось намагання автора не копирсатис не заглиблюватися в хоробливі, виняткові психологічні явища, а дати пра диву психологічну мотивацію поведінки людини, клясово зумовленої, на кої кретних фактах сучасности. В творі „Дорогою змагань“ перед нами повста постать відкатника Панька Сокирки, що не так давно прийшов на ліквідаці проривів у шахті і що, свідомий свого обов'язку, на ділі хоче показати ударі темпи роботи. Щоби довести своє, цей Панько стає за учня вибійника в шахт І коли, з одного боку, подається змагання в роботі поміж старим вибійнико Христофоричем і Паньком Сокиркою, то водночас подаються вагання і вну рішня боротьба після напруженої надсильної роботи, повстає питання, щ „треба їхати негайно, не гаючи часу туди, де він більше потрібний, де більш корисний“. Коцюба доволі переконливо подає всі оці вагання, що, зрешток завершуються подвійною перемогою, переборенням в собі сумнівів і перемого в соцзмаганні.

Подаючи без зайвого „плетення словес“ життя казарми й шахти, на шкоду лише зафарблюючи кольоритним оповіданням про „маврів та турків“, багат уваги приділяє цьому і не подає паростків нового в казармі, тієї справжньо шахтарської, кадрової групи робітників, що передає й молоді традиції бо ротьби за шахту, за її якісні показники. Інколи це оповідання переходить н звичайний опис без будь-якого оброблення речень, що нагромадженні в одному абзаці і не дають змоги чітко зрозуміти навіть думки авторової. Проте в ці лому оповідання безперечно є фактом позитивним в намаганні письменник підійти щільніше до виробничого життя і водночас в пляні загальної лінії розвитку Коцюби становить дещо нову варіяцію в боротьбі за громадськи обов'язок.

Трохи в іншому пляні подане оповідання „Облога шахти“, де трактується знову ж таки болюча проблема кадрів висококваліфікованих фахівців в кон кретній роботі, коли, за допомогою і керівництвом молодого радянського інже нера, соцзмаганням в роботі колектив ремонтує шахту, здивувавши чужозем них фахівців, що не припускали можливости навіть темпів такої роботи.

Отже, знову актуальність тематики пов'язується з реалістичним письмом що подав матеріял здібний до стимулювання в роботі.

Та коли ці два оповідання з робітничою тематикою, то в оповідання „Хома з Невірів“ та „За заслоною“ дається село на шляхах до нового життя Щоправда, в творі „Хома з Невірів“ знову подається на тлі загального Дні прельстанівського будівництва постать діда Хоми, що не може собі навіть думки припустити, що таку силу, як Дніпро, можуть загнуздати. Поступов злами, під впливом самого велетенського будівництва, врешті примушують його повірити і цим допомогти виселитись на нове місце селу, що було роз таштоване на місці, яке треба затопити.

Доволі яскравий і виразний опис Дніпробуду, проте, все ж таки бракує опису людської енергії та завзяття, колективу, що змагається за перемогу над природою, змагається й будує, даючи взірці соціялістичної праці.

В оповіданні „За заслоною“ автор намагається ускладнити твір введенням певного обрамлення, що в ньому подається оповідання про події на селі, на тлі сутички клясових сил, що виявляється навіть на сцені селянського театру Весь твір побудований в пляні заінтриґування читача сумною історією одного з сільських активістів.

Надмірне вживання діялогу шкодить творові, перетворюючи його в роз мови, що точаться без кінця. Але оскільки попередні чотири оповідання ста новлять собою інколи вправніші, інколи примітивніші твори, та в усякім раз насичені сучасністю, пахощами нашої доби в її боротьбі й перемозі над решт ками старого, остільки з пляну загальної збірки випадає „Фінал“, спроба са тири на міщанство, де автор бере матеріял з чистки радянської установи і дещо в шаржованому вигляді подає окремі моменти; почувається в окремих моментах вплив твору Хвильового „Іван Іванович“, але піднятися до гострої

атири, що плямує „всефедеративне міщанство", автор не спромігся, і через це ей твір, підкреслюємо, становить собою дріб'язковий малюнок. Весь твір побудований в пляні частково спогадів, частково подій, що трапилися з Сидором Івановичем, який має не абиякі революційні заслуги „за денікінців, переховував у себе навіть більшовика, мужа його двоюродної сестри, дозволивши йому переночувати з нею в його кватирі".

Автор, щоб пожвавити цей композиційно і викладом нудний твір, подає кілька міщанських, злісно-ворожих радянському будівництву анекдот (про черги, нестачу краму) і на великий жаль: ці анекдоти, що хоч і вкладені в уста непівки, але навіть в такий спосіб не повинні друкуватися в радянському творі. Отже, ця повість дисонує з рештою творів збірки і є певною пересторогою в розвитку творчого шляху письменникового.

Загальний висновок про збірку такий, що письменник відчуває й уміє намацати пульс життя і подати його в своїй продукції, але інколи почувається недостатня увага до опрацьовання матеріялу, що для Г. Коцюби, як письменника з порівняно значним літературним стажем, є явище неприпустиме. Отже, письменник має більше працювати в напрямі реалістичного показу життя, глибше подаючи його внутрішні протиріччя, динамізуючи розповідь, підносячи ідейну сторону своїх творів, щоб не ставати на шлях зниження, як то трапилось у „Фіналі".

Леонид

БОРИС ЦУККЕР. „НАДЛОМ". Повість. Видавниче т-во пролетарських письменників „Гарт". 1931 р. стор. 148, ціна 65 коп.

Серед російських пролетарських письменників, що постійно працюють в УССР і входять до російської секції ВУСПП, Борис Цуккер лишався досі письменником, що найменш виявив своє творче обличчя. Його „Повесть дней", видана кілька років тому під псевдонімом „Борис Сгинарин" або видрукована нещодавно в „Красном Слове" повість „Тревога" давали з цього погляду дуже небагато. Розглядувана тут повість „Надлом" дає змогу вже зробити певний висновок про те, що являє собою Цуккер, як прозаїк (крім роботи в царині художньої прози він працює ще в царині критики переважно сучасної єврейської літератури), бо при всіх надзвичайно серйозних хибах, властивих повісті „Надлом", це все ж таки досить цікавий твір.

В центрі повісті колишня робфаківка, нині студентка Надя Вехова, що активно працює в троцькістській опозиції, яка організувалася при ВИШ'і. Здавалося б, Цуккер головну свою увагу зверне саме на це — на діяльність опозиції, викриє соціяльне коріння опозиції, покаже її антипролетарську суть, змалює рішучу поразку, що її вона зазнала від мас, які провадять у життя генеральну лінію партії. Та ні, автора цікавить інше: „проблема талантливого ребенка", інтимні стосунки Наді Вехової до скульптора Миколи Вастанкова. Перший натяк на зв'язок Наді з троцькістами Цуккер дає лише на 95 сторінці. („При Сергее она чувствовала себя чужой и одинокой. Это было после бурных заседаний ячеек, когда она приезжала домой с невысказанными мыслями, недосказанными словами, неотпарированными обидами, которые она и другие оппозиционеры получили в этот день" — 95 стор.) а по суті починає говорити про опозицію лише з XII розділу, цебто фактично з останньої, третьої частини повісти. Ця кількісна „недоцінка" питання про опозицію є одною з основних найсерйозніших хиб книги Цуккера. Та й якісно розділи про троцькістів треба віднести до дуже невисокого рівня. Розгром опозиції показано ще більш-менш прийнятно. Набагато гірше змальовано діяльність опозиції. Так, просто карикатурною вийшла сцена підпільних зборів опозиціонерів вдома у Наді. Та просто за неправильне треба визнати те, що каже Цуккер про соціяльне коріння виникнення опозиції. На цьому зупинимося докладніше.

Надя Вехова, як уже було сказано, є основний персонаж „Надлому" і рівночасно один з найактивніших робітників вишівської троцькістської опо-

зиції, що від неї вона під кінець повісти рішуче відходить. Як же вона ста опозиціонеркою, в чому соціяльні причини цього відступу від твердих кляс вих позицій пролетаріяту. На це запитання Цуккер не дає правильн відповіді, він (очевидно не свідомо, а помилково) ігнорує соціяльни бік виникнення опозиції, „как Надя пришла к оппозиции, трудно было бы ответить логическими выкладками“, — мі кує автор. „Быть может нити тянулись к тому дню, когда она впервые приезде в город услыхала на большой площади Советов реч Троцкого, волнующую, с захватывающими лозунгами. в бегущие навстречу жизни дни она связывала сказанное тогда Троцким с лозунгами и директивами партийного коллектива, а персонально с ни Когда спорила бывало, перед ее глазами всегда вырастал образ на площад Советов, в яркий летний день. Она с ним срослась. И когда начали зар ждаться группки оппозиционеров в вузе, — она была среди них...“[1] (107 стор. Свідомо, чи несвідомо зроблено цю помилку — справа другорядна, а до н шого завдання входить головне: категорично підкреслити, що подібн висвітлення соціяльного коріння троцькістської опози ції не відповідає об'єктивній дійсності, що воно знижу шкідливість опозиції і проти волі автора ллєводуна мли опозиції.

Подивімося, проте, що це за „проблема талановитої дитини“, що ві тіснила в повісті опозицію на другий плян. Власне кажучи, і проблеми н якої немає. Вже після першого знайомства з скульптором Миколою Васта ковим Надя замислюється над значенням таланту. Це призводить до того, щ вона відразу ж мистецтво скульптора ставить вище за мистецтво робити рево люцію. „Так он тоже, ведь“ — каже Надя про Вастанкова — „творит револю цию и плюс еще живые фигуры из мертвого материала, а м не можем...“ (8 стор.) Після цього неначе цілком природне бажання Над народити талановиту дитину. „Она не знала, кто должен быт отцом этого ребенка“ — пише автор — „она только хотела, чтоб е ребенок был талантлив. Потом мысль все больше и больше прини мала конкретную форму Отец ребенка походил на Николая с ег смеющимися и примеривающими глазами, прямыми прядями волос“ (17 стор.) Нема чого й казати про те, що Надя „единовременно сходится“ з Вастанко вим і потім у неї народжується донька. Талановита чи не талановита ця ди тина, так і лишається невиясненим, бо втручається шкарлятина і донька Наді Зорька вмирає. Надя не раз підкреслює, що Вастанков сам со бою її ані трохи не цікавить. „Мне нужен был его талант дл моего ребенка“ (133 стор.) каже вона. Зі смертю ж Зорьки у Наді оста точно пропадає інтерес до Вастанкова. Яка соціяльно громадськ цінність всієї цієї концепції? Дуже невеличка. В усякому разі подібні „проблеми“ властиві більше буржуазному суспільству та буржуазній літературі, ніж пролетарському студентству та пролетарській літературі. Вже наприкінці, весь свій „надлом“, цебто зближення з Вастанковим і належність до опозиції, Надя сприймає, як ілюзію: „Вот она... сказала себе мысленно Надя, когда увидела скамьи женщин в освещенном зале... Вот она жизнь... А то была иллюзия“. (144 стор.).

Які ж позітивні якості повісти Цуккера. До них треба насамперед віднести переконливий показ побуту студентства, особливо БПС, що надовго лишаються в пам'яті. Щоправда, змалювання БПС трохи однобічне. Автор приділяє увагу не стільки громадській роботі колективу, скільки любовно-сімейним перипетіям. Чого вартий хоч би такий епізод:

„По коридору волочатся одеяла, несутся подушки, ящики и корзинки с вещами. Угрюмо и ни на кого не глядя, тяжело, порывисто дыша, бредет всклокоченная голова (бредет... голова...) из семейной в общую, „холостяцкую“. Это значит: не сошлись характером“.

[1] Розбивка тут і нижче в усіх цитатах моя. Г. Г.

Семейная комната пустует недолго. Уже слышатся разговоры и шепоты: „Петька и Таня переселяются из „холостяцкой".

— Договорились! — острят холостяки.

— Готово — отвечает тот, кто больше всех знает.

— Надолго?

— Как луна прикажет" (31 стор.).

В цьому епізоді, звичайно, більше обивательського зубоскальства, ніж дійового показу. Взагалі кажучи, подібні місця не можна кваліфікувати як ворожі; вони просто зайві і в цім уся справа. Так само зайві, і псують книжку численні ліричні авторські відступи в ній. Ось наприклад Цуккер пише: „Вечер был мягкий и теплый, весенний, звездный. В такие вечера всегда набегает грусть и нежность к себе, к другим, ко всему миру. Хочется ласки и тоски. (61 та 62 стор.). Це звичайно, не що інше, як безперечно невластивий нам, зумовлений ідеалістичним світоглядом, дрібнобуржуазний імпресіонізм. В другому місці автор по суті скочується до того ж; „Осенняя грусть не вызывает того слякотного нытья, о котором так часто читаешь в поэзии. Осень не пессимистична. Осень элегична... Ранняя осень элегичнее ранней весны. Поздняя осень поэтичнее поздней весны, когда жара уже вот-вот победит весну" (127, 128 стор.).

До позитивних якостей повісти Цуккера належать і окремі міцно зроблені епізоди.

Такий, наприклад, опис хороби й смерти Зорьки, або вже згадувані заводські партзбори, що призвели до розгрому вишівської опозиції. І ці епізоди не без хиб. В першому явно почувається елементи сентиментальности (другому епізодові шкодить схематизм), та все ж вони являють собою певну цінність.

З хиб зупинимося на незадовільному описі зовнішнього вигляду персонажів та на мовних огріхах. Більшість описів зовнішнього вигляду персонажів книги Цуккера не задовольняють, поперше, через шабльоновість, і подруге, через неприйнятність для нас манери, що в ній їх скомпоновано. До описів першого виду можна віднести такий шабльоновий, що зовсім не лишається в пам'яті, опис зовнішнього вигляду Вастанкова: „Некрасивый, но симпатичный — так обыкновенно говорили про Вастанкова. Черные мягкие волосы, два угля теплых глаз, всегда прищуренних, всегда примеряющих. Высокого роста, он ходил несколько сутуло, размахивая несуразно длинными руками. Мешковат, застенчив, с несоответствующей всему этому настойчивостью характера" (11 стор.). До описів другого виду можна віднести такий, зроблений в манері західньоевропейської бульварної буржуазної белетристики, опис зовнішнього вигляду подруги Наді партійки Віри Зайченкової: „И повернувшись, пошла по коридору, крепкая, упругая. Белая шея, полная еще неиссякшей чувственностью, эластично вливалась в округленные плечи, которые не раз ощущали на себе то робкие, то требующие поцелуи" (55 стор.). Чому Цуккер припустився всього цього, ми зараз не розглядатимем. Щодо мовних огріхів, що є в „Надломі", то наявність їх пояснюється цілком неуважністю автора. Нічим іншим не можна пояснити наявности в Цуккера „перлів", що призводять в одному випадку до цілковитої плутанини („Нить общественных и личных переживаний от рабфаковца к преподавателю была непрерывная. Многие преподаватели не могли отмежевать себя от них и по психологии. Некоторые из них были вчерашние студенты" (43 стор.), а в другому — до анекдотичности („Чорные глаза улыбались пытливой улыбкой" — 11 стор.).

Підсумовуючи сказане про повість „Надлом", треба підкреслити, що за умовою уважного редаґування та часткового перероблення — її можна було б назвати дуже цінною річчю. В такому ж вигляді це непозбавлений інтересу й цінности

твір, що містить багато хиб, при чому деякі з них безперечно неприпустимі для пролетарського письменника.

Г. Гельфандбейн

ХРОНІКА

В СЕКРЕТАРІЯТІ ВУСПП

Для масової літературної роботи по болгарських районах і призову ударників до болгарської секції ВУСПП виїхали з Харкова члени болгар. секції тов. Кюлавков і Марчевський.

Секретаріят ВУСПП передплатив для всіх місцевих груп і організацій ВУСПП по 2 прим. української „Літературної Газети“. Експедицію цієї передплати провадить техапарат секретаріяту.

Друкується і цими днями буде розіслана всім групам і організаціям ВУСПП нова програма з літературної грамоти, розроблена й ухвалена як „проект“ методсектором ВУСПП. В процесі розроблення третя програма з літературної техніки, що так само по закінченні буде видрукована і розіслана всім вусппівським організаціям і літгрупам.

Не всі місцеві групи й організації ВУСПП налагодили систематичне посилання своїх літсторінок (по 2 прим.) до секретаріяту ВУСПП і цим не дають можливости підготовляти матеріяли про масову роботу ВУСПП до майбутнього 5 річного ювілею. Те саме треба сказати й щодо літературних журналів (лише „Забой“ реґулярно надсилає свій журнал, а Одеса й Миколаїв ніяк не спроможуться забезпечити інформаційними і друкованими матеріялами Секретаріят ВУСПП).

Замість членських квитків Секретаріят замовив тимчасові посвідчення для членів ВУСПП, що їх буде заготовлено й видано всім т. т., що пройшли перереєстрацію, здали до Секретаріяту анкети з усіма матеріялами (фотокартки, друковані твори, вирізки з газет з рецензіями на їхні твори і т. п.).

На пленум ВОАПП, що відкривається в Москві 26-V, виїхала делеґація від ВУСПП: Микитенко, Кириленко, Коряк, Щупак, Городской, Фефер, Овчаров, Гільдін, Кузьмич, Усенко, Терещенко. Семенов, та Безпощадний.

На порядку денному пленуму доручено виступити т. Микитенкові на тему „Наслідки консолідації літерат. сил на Україні“, про творчі питання—т. т. Кириленкові, Щупаку і Овчарову.

В зв'язку з відкриттям 26-V Пленуму ВОАПП, ухвалено скликати пленум Ради ВУСПП після пленуму ВОАПП таким порядком денним: 1) ВУСПП в боротьбі за гегемонію пролетарської літератури. (Микитенко), 2) Підсумки творчої дискусії — (Щупак — Овчаров), 3) Консолідація літературних сил і проблема кадрів та масова робота ВУСПП (Кириленко), 4) Перебудова роботи ВУСПП і питання організаційні (Кушнарьов) 5) Пролетарсько-селянська і нацменівська література та ВУСПП (Коряк — Пилипенко), 6) Творчість нацсекцій ВУСПП (Гірчак, керівники секцій ВУСПП).

ДОНБАС

Осередки Забою — ВУСПП в Тошківці та Дружківці ніяк не можуть налагодити учбової роботи. В Дружківському бракує досвідченого керівника, так само зле справа з приміщенням. Парткомітет і завком обіцяли кімнату. але клюб не дає на тій підставі, що для клюбу існування осередку літературного не принесе жадної користи. Дружківський осередок склав угоду з завкомом металістів Торецького заводу, за цією умовою осередок зобов'язався обслуговувати цехи, давати тексти до плякатів, гасла, під час сніданків організувати летучі мітинґи — читання творів. До кожної цехової газети прикріплено по одному члену осередку. Тошківському гуртку гальмує роботу те, що члени

осередку працюють по різних змінах. Проте осередок влаштував кілька виступів в клюбі, робив похід на село. Через брак досвідченого керівника занепала учбова робота. Обидва осередки провели кампанію передплати журнала „Забой“, але пошта неакуратно приставляє числа і тим зриває всю роботу осередків.

Укркнигоцентр надіслав Забою — ВУСПП 25 бібліотечек, розрахованих на низові осередки. Ці бібліотечки вже розподілено по всіх літературних гуртках. Складаються бібліотечки з допоміжної літератури, що значно допоможе початківцям та особливо ударникам, призваним в літературу, швидше оволодіти літературною грамотою і стане в пригоді у їхній політично-виховавчій роботі.

ДНІПРОПЕТРОВСЬКЕ

Місцеві вуспівці і ударники виготували до друку художній альманах під назвою „Змагання“. В альманаху будуть твори т. т.: М. Біднова, М. Альбертона, В. Чигирина, Ф. Морозова, М. Мінька, Ів. Степанюка, Йосипа Пустинського, В. Роздольського, П. Харламова, Іл. Гладкого та С. Мусіяки. Днями до складу спілки принято робітників-ударників: Ів. Черкаський (завод ім. Петровського), Камінер (роб-к деревообробної ф-ки), Йос. Поляков (ДВОУ), С. Мусіяк (літгрупа „Зоря“).

На ф-ці ім. Володарського організовано еврейський літгурток та гурток в інституті Профосу. Дніпропетровська Філія Лочаф видала у квітні перше число літературної газети „Сиґнал“ з творами червоноармійців, призваних в літературу. Філія організувала літгуртки в Радбатальйоні і в Чонгарському та Н-ському полках. Місцева група „Молодняка“ в кінці квітня видала листівку, присвячену призову ударників в літературу.

ОДЕСА

Відбулася міська літературна конференція (зліт) ударників, призваних в літературу. На конференції було близько 300 делеґатів від 38 підприємств 17 вишів та 8 установ. Основну доповідь на тему „Завдання пролетарської літератури за доби розгорнутого соціялістичного наступу“ зробив проф. Пероцький. Про підсумки призову ударників в літературу говорив відповідальн. секретар одеської організації ВУСПП тов. Миколюк. Доповідач і окремі промовці — представників літгуртків зауважували не досить уважне ставлення профспілкових організацій до справи призову робітників-ударників в літературу. Справді, Одеса ще мало виявила свої літературні кадри, мало ще працювала на цій ділянці. Теж само було констатовано і міським партійним комітетом, де недавно стояла доповідь про стан одеських літературних організацій. В творах окремих письменників одеських літорганізацій є ідеологічні прориви (прикладом — в творі „Предатель“ — ідеалізація обивательщини, в творі „Жінки“ — розпач і розгубленість перед неґативними явищами побуту, ідеалізація неґативних типів, занепадництв і невміння піднести твори на височінь чинника організаційного (твори „Санька Горобець“, „Дитбудинок № 40“). Ці явища сталися в наслідок недостатнього партійного, комсомольського прошарку, через малу політвиховну роботу серед членів літорганізацій, брак партійців у складі бюра ВУСПП, мляву роботу редакції журнала „Металеві Дні“, недостатнє систематичне керівництво від фракції профради, МК ЛКСМУ, фракції управи Дому Преси. Міськпартком відзначив у своїй резолюції чимале запізнення в розгортанні призову ударників і недосить широку роботу в цій справі. Доручено фракціям ВУСПП і ЛОЧАФ розгорнути роботу з призовом ударників на підприємствах, а низовим парторганізаціям максимально допомогти найкращому проведенню призову, редколеґії журнала „Металеві Дні“ подбати про виховання марксистських критиків з робітників-ударників; запропоновано МК ЛКСМУ посилити керівництво одеською групою „Молодняка“ та студентськими літгуртками. Фракцію ВУСПП зобов'язано негайно посилити керівництво роботою всіх секцій ВУСПП і тісніше пов'язати їхню діяльність із щоденною роботою цілої організації. Всі літературно-громадські журнали й газети Одеси („Металеві Дні“, „Чорноморська Комуна“, „Мол. Гвардія“, „Одесер Арбейтер“) повинні розгорнути на своїх сторінках жорстоку критику збочень

і хиб, що є в роботі літературних організацій та в творчості окремих членів, звернувши увагу не тільки на соціяльний зміст творів, а й на художню якість.

Міськпартком доручив фракції міськради вжити заходів до поліпшення профобслуговування письменників, забезпечити дотацією літорганізації і поліпшити житлові й побутові умови письменників.

ЧЕРКАСИ

24 квітня на прохання місцевої газети „Прапор Комуни“ приїхали з Києва письменники: Л. Смілянський (ВУСПП), Віктор Гудим, Грицько Саченко (Молодняк) — всі члени Київської філії ЛОЧАФ, влаштували нараду з черкаськими літературними силами, де Л. Смілянський зробив доповідь про сучасний стан та завдання української пролетарської літератури. Нарада визнала за доцільно організувати групу ВУСПП — в склад бюра обрано т. т. Довженка, Логвиненка, Лінчевського, Уліцького та Найдена. В Черкасах є рафінарня ім. Фрунзе, машбудзавод ім. Петровського, деревокомбінат, залізниця і ін. осередки, де можна і повинно провадити масову літературну роботу, призов в літературу робітників-ударників. На зборах у Будинку Червоної Армії 25 квітня виступив з доповіддю про українську пролетарську літературу т. Л. Смілянський, там же ухвалено заснувати осередок ЛОЧАФ, в бюро осередку обрано т. т.: Довженко (редактор газети „Прапор Комуни“), Стрижак (військомдив), Лучезарський (інструктор подиву), Логвиненко (зав. бібіл. полку), Рибчинський (комрою полку), Чернієнко (помкомсотні).

Літґурток при клюбі рафінарні ім. Фрунзе нараховує 20 членів, гурток провадить реґулярні заняття, зачитують твори, їх обговорюють, влаштовують диспути й доповіді.

Газета „Прапор Комуна“ вже випустила дві літсторінки з творами черкаських початківців та закликом до творчої роботи початковців.

ПІВНІЧНО-КАВКАЗЬКИЙ КРАЙ

Створено Крайбюро українських письменників краю (пролетарських і колгоспно-пролетарських), виходить літературно-політичний журнал „Ленінським Шляхом“, альманах, „Поступ“. Крайбюро готується до першої Крайової конференції письменників. В Краснодарі є група пролетарських письменників-українців, в Ростові — група членів спілки „Плуг“ (Добровольський, Луценко, Михаєвич). Конференцію письменників разом з ударниками намічено скликати в кінці травня. Всього по краю призвано в літературу 600 ударників, з них лише 40 українців, хоча в краю з 8 — 9.000.000 населення українців живе $3^1/_2$ мільйони.

З творів крайових письменників—укр. секції, що вийшли останнім часом, варто відзначити такі. Юр. Тарана — „Українська література Північного Кавказу“ (зб. критичних статтів), М. Михаєвича — „Вогні в Поліссі“ (повість з боротьби трудящого селянства з поміщиками і пілсудчиною), „Станичні заграви“ (повість для дітей), „Перекоп“ (оповідання про радянську українізацію Північного Кавказу) „Руки короткі“ (п'єса на тему клясової боротьби навколо перевиборів станрад), Ів. Луценка — „Темпи“ (поема), „Про сівбу“ (частівки й гуморески до колтоспівського засіву), П. Оліянчука — „В ґаражах днів“ (збірка поезій), Ол. Волика — „Біле золото“ (збірка художніх нарисів про клясову боротьбу в станиці на фронті рільництва, бавовника, садівництва тощо), С. Добровольського „Прикре непорозуміння“ (оповідання про радянську українізацію на Північному Кавказі), Ол. Розумієнка — „Поезії“, М. Чайки — „Колективний день“, (збірка поезій на теми з будівництва та комсомольського побуту), М. Михаєвича і Ів. Луценка — „Колгосп“ (пісенник).

Видає ДВОУ—ЛІМ

Відповід. редактор— Ів. Кириленко.

ЗМІСТ

Стор.

С. Голованівський — Так починається пісня (напівпоема) . . . 5

Девіза: АлюрXX — Ром 13

І. Муратов — Ліричне (поезії) 47

В. Мисик — Ніч в Олександрфельді 50

І. Фефер — Завдання єврейської пролетарської літератури за реконструктивного періоду (стенограма доповіді) 62

Я. Городской — Від богеми до пролетаріяту (стаття) 96

Бібліографія 107

Хроніка 112

HART

ЦІНА 75 коп.